

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE KALKINMA SÜRECİNDE
BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ROLÜ VE BİR
UYGULAMA**

Evrım KOYUNCU

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mehtap Tunç

2006

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Kalkınma Sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Bir Uygulama” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17/ 08/ 2006

Evrin KOYUNCU

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROJE SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Evrim KOYUNCU
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : Teknolojik Gelişme ve Kalkınma İktisadı
Proje Konusu : Türkiye’de Kalkınma Sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Bir Uygulama
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün ..... tarih ve ..... Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans proje sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan projesini ..... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek proje konusu gerekse tezin/projenin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED Edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Evet
Proje, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.
Proje, mevcut hali ile basılabilir.
Proje, gözden geçirildikten sonra basılabilir.
Projenin, basımı gerekliliği yoktur.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Kalkınma Sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Bir Uygulama

Evrin KOYUNCU

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Genel İktisat Programı

Her yerel ekonomi, makro ekonominin bir parçasıdır. Güçlü bir ulusal ekonomi ve halkının refahını arzulayan bir ülkenin yetkilileri; ülkelerindeki bölgeler arası ekonomik ve kültürel eşitsizliğin üstesinden gelebilmek için, yoğun bir şekilde politikalar üretmek durumundadır. Bu politikaları uygulamada en etkin araçlardan biri, sektörel ve genel gelişim sorunlarını tanımlayıp bunların çözümü için çok çeşitli fırsatları seçerek sorunların etkin şekilde çözümünü sağlayacak projelere dönüştürmeyi amaçlayan, Bölgesel Kalkınma Ajansları olarak adlandırılan organizasyonlardır. Kalkınma Ajansları'nın, içinde buldukları bölgenin doğal ve girişimcilik potansiyellerini harekete geçirerek bölge ve ülke ekonomisini geliştirmek üzere yaygın bir biçimde kullanıldığı gözlenmektedir. Kaynakların en verimli bir şekilde kullanımına ve bölgedeki kaynakların yine o bölgenin kalkınması ve gelişmesi için harekete geçirilmesine olanak sağlayan Kalkınma Ajansları, bölgedeki ekonomiyi canlandırarak bölge halkının gelişme sürecine katılımını ve ortaya çıkan yeniliklerden yararlanmasını sağlamaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, bölgesel gelişme yaklaşımının temel çerçevesi çizilmiş, bölgesel gelişme ve Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın tanımlamaları yapıldıktan sonra bölgesel gelişme politikaları çerçevesinde Bölgesel Kalkınma Ajansları incelenmiştir. İkinci bölümde, bölgesel gelişme teorileri ve bölgesel gelişme politikalarında yaşanan değişim incelenmiş ve tüm bu yaklaşımlar çerçevesinde BKA'lar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde,

Türkiye’de uygulanan bölgesel gelişme politikaları ele alındıktan sonra Türkiye’de kalkınma politikalarında yeni bir arayış olarak Bölgesel Kalkınma Ajansları incelenmiş ve Türkiye’de uygulanabilirliği değerlendirilmiştir. Uygulama çalışması olarak, bir anket çalışması hazırlanmış ve bu uygulama ile Avrupa’daki Bölgesel Kalkınma Ajansları irdelenerek Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının uygulanabilirliği tartışılmıştır.

Bu uygulama çalışması ile Türkiye’de kurulması planlanan Bölgesel Kalkınma Ajanslarının bölgenin sosyo-ekonomik gerçeklerine uygun amaçlar belirlemeleri, hizmet verecekleri sektörleri doğru seçmeleri ve merkezi ve yerel yönetimlerle tutarlı ekonomi politikaları belirleyerek uygulamaları halinde; kuruldukları bölgelerin gelişiminde, sürdürülebilir kalkınma sürecinde ve bölge ekonomisinin güçlenmesinde önemli katkılarda bulunabilecekleri öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: 1) Bölgesel Kalkınma Ajansları, 2) Kalkınma Ajansı,
3) Bölgesel Gelişme, 4) Kalkınma İktisadı
5) Bölge Ekonomisi

ABSTRACT

Thesis Master

The Role Of The Regional Development Agencies Within The Development Process
in Turkey and an Application

Evrin KOYUNCU

Dokuz Eylul University
Institute Of Social Sciences
Department of Economics

Each regional economy is the part of the overall economies. So, the authorities of a country, who desire to have a strong national economy and the welfare of their society, should intensively work on creating policies to overcome the economic and cultural imbalance between the regions of their countries. The organizations named Regional Development Agencies can be one of the most effective example of these policies, that are aiming to identify sectoral and overall development problems, chooses a range of opportunities for their solution and promotes projects which can maximize the solution to the problems.

In the first chapter, a general overview has been given regarding the regional development approach. Then the regional development agencies were examined within the regional development policies, after defining the Regional Development concept and and Regional Development Agencies. In the second chapter, the regional development theories and the evolution of regional development policies have been discussed. In the third chapter, general information has been given regarding the regional development policies applied in Turkey, and after regional development agencies questioned as a policy for regional development, the practicability of regional development agencies in Turkey has been examined.

To gather information regarding the objectives, qualifications, the structures e.t.c of RDA's, a questionnaire has been prepared based on the contents of the publication announced by EURADA, and sent to various RDA's in some European countries. Getting useful and detailed information regarding the RDA examples in Europe was the main purpose of this application study. It is planned to use this information to predict and discuss the availability and applicability of RDA concept in Turkey as a regional development policy.

Key words: 1) Regional Development Agency, 2) Regional Development, 3) Regional Development, 4) Development Economics, 5) Regional Economy

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ.....	xvi

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL GELİŞME VE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

I. Bölgesel Gelişme Kavramı Ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Tanımlanması.....	1
A. Büyüme, Kalkınma ve Gelişme Kavramları.....	1
B. Bölge Kavramı.....	4
C. Bölgesel Gelişmeye İlişkin Kavramlar.....	6
1. Teknolojik Gelişme.....	6
2. Öğrenen Bölge.....	8
3. Yenilik Üretimi.....	12
4. Bölgesel Sinerjik Ağlar.....	13
D. Bölgesel Gelişme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	15
1. Tanımı ve İdari Yapısı.....	16
2. Amaçları.....	17
3. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Özellikleri.....	18
4. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Türleri ve Yasal Statüleri.....	20
5. Faaliyet ve Görevleri.....	21
6. Finansmanı.....	23
7. Başarısını Etkileyen Faktörler.....	24
II. Bölgesel Gelişme Politikası Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	25
A. Geleneksel Bölgesel Gelişme Politikaları.....	26

B. Yeni Bölgesel Gelişme Politikaları.....	27
1. Avrupa Birliği Bölgesel Politikası.....	29
2. İçsel Yerel Gelişme Politikaları: Yeni / Yerel Sanayi Odakları.....	32
3. Bölgesel Teşvik Tedbirleri.....	33
4. Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	35
III. Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde İzlenen Bölgesel Gelişme Politikaları Ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Gelişimi Ve Dünyadaki Uygulamaları.....	38
A. Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Bölgesel Gelişme Politikaları.....	38
1. Altyapı Geliştirme.....	39
2. İşletmeleri Teşvik.....	39
3. Öğretim ve Eğitim.....	39
4. Çevrenin Korunması.....	39
5. Araştırma ve Geliştirme.....	40
6. Yerel Kalkınma.....	40
B. Gelişmiş Ekonomilerde Uygulanan Bölgesel Gelişme Politikaları.....	41
C. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Gelişimi ve Dünyadaki Örnekleri.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL GELİŞMEYE YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR VE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ROLÜ

I. Bölgesel Gelişmeyi Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar.....	44
A. Bölgesel Gelişmeye Yönelik Geleneksel Yaklaşımlar.....	44
1. Alan Kullanımı ile İlgili İlk Teoriler.....	45
2. Bölgesel Büyüme Modelleri.....	46
3. Dengeli Kalkınmaya Yönelik Gelişme Teorileri.....	47
4. Dengesiz Kalkınmaya Yönelik Gelişme Teorileri.....	50
5. Doğrusal/Aşamalı Kalkınma Teorileri.....	53
6. Neo-Liberal Yaklaşımlar.....	54
7. Bağımlılık Teorileri.....	54
8. Ekonomik Taban Teorisi.....	55
9. Yığılma Ekonomileri.....	56
10. Kutuplaşmış Gelişme Teorisi.....	59
B. Bölgesel Gelişmeye Yönelik Yeni Yaklaşımlar.....	63
1. Entegre Bölgesel Gelişme Teorisi.....	63
2. Ürün Yaşam Döngüsü Modeli.....	66
3. Sanayi Kümeleri ve Esnek Uzmanlaşma.....	67

4. İçsel Büyüme Teorileri.....	69
a) Bilgi Taşma Modelleri.....	69
b) Kamu Politikaları Modelleri.....	71
c) İnsan Sermayesi Modelleri.....	72
5. Bölgesel Gelişme ve Yenilikçi Ortam Yaklaşımı.....	73
6. Girişimcilik ve Bölgesel Gelişme.....	76
7. Bölgesel Ağlar Teorisi.....	81
8. Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı.....	83
II. Bölgesel Gelişme Yaklaşımları Çerçevesinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Rolü...	84
A. Bölgesel Gelişme Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi.....	85
B. Bölgesel Gelişme Yaklaşımları İçerisinde BKA'ların Rolü.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL GELİŞME SÜRECİNDE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI VE BİR UYGULAMA

I. Türkiye'de İzlenen Bölgesel Gelişme Politikaları.....	93
A. Planlı Dönem Öncesi İzlenen Kalkınma Politikaları.....	94
B. Planlı Dönem Sonrası İzlenen Kalkınma Politikaları.....	94
1. Birinci BYKP Dönemi (1963-1967).....	94
2. İkinci BYKP Dönemi (1968-1972).....	95
3. Üçüncü BYKP Dönemi (1973-1977).....	95
4. Dördüncü BYKP Dönemi (1979-1983).....	95
5. Beşinci BYKP Dönemi (1985-1989).....	96
6. Altıncı BYKP Dönemi (1990-1994).....	97
7. Yedinci BYKP Dönemi (1996-2000).....	97
8. Sekizinci BYKP Dönemi (2001-2005).....	98
II. Türkiye'nin Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Bölgesel Kalkınma Ajansları Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği.....	102
A. Türkiye'nin Plan Bölgelerine Ayrılması.....	102
1. Homojen Bölge Sınıflandırması (1963-70).....	103
2. Polarize Bölge Sınıflandırması (1982).....	103
3. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (2002).....	103
B. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansı Deneyimleri.....	104
1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP).....	105
2. Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi.....	107
3. Doğu Anadolu Projesi .Ana Planı (DAP).....	108

4. Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP).....	110
5. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi.....	112
6. Kırsal Kalkınma Projeleri	112
7. Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı.....	113
8. Mersin Kalkınma Ajansı	114
C. Yeni Kanundan Beklentiler ve Endişeler.....	116
III. Türkiye’de Bölgesel Politikalar ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarına Yönelik Yaklaşımlar ve Bir Uygulama Çalışması.....	121
SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA.....	145
EKLER.....	153

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABKF	: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
ADB	: Amerika Birleşik Devleti
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BKA	: Bölgesel Kalkınma Ajansları
ÇATOM	: Çok Amaçlı Toplum Merkezleri
DAP	: Doğu Anadolu Projesi Ana Planı
DOKAP	: Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EBKA	: Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı
EGEV	: Ege Bölgesini Geliştirme Vakfı
EURADA	: Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GİDEM	: Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi
GREMI	: Avrupa Yenilikçi Çevreler Araştırma Grubu
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
IMF	: Uluslararası Para Fonu
JICA	: Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme Başkanlığı
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yörelere
MTSO	: Mersin Ticaret ve Sanayi Odası
NUTS	: İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflandırması

OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ÖKYAF	: Ön Katılım İçin Yapısal Araç Fonu
SUDENE	: Kuzeydoğu Bölgesi Kalkınma Ajansı
TTK	: Türkiye Taşkömürü Kurumunun
TVA	: Tennessee Valley Authority
WDA	: Galler Kalkınma Ajansı

TABLolar LİSTESİ

TABLO 1: Eski ve Yeni Öğrenme Sistemleri.....	11
TABLO 2: Geleneksel Tavandan Tabana Yaklaşımına Karşı Yeni Tabandan Tavana Yaklaşım.....	20
TABLO 3: Avrupa'daki BKA'ların Yapısı.....	21
TABLO 4: Türkiye'de Mevcut Bölge Yapısı ve Bölgeselleşme	115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: BKA'ların Kuruluş Türü.....	122
Şekil 2: Yeterli İnsan Populasyonun Varlığı.....	123
Şekil 3: Potansiyel İş Fırsatları ve Girişimci Varlığı.....	123
Şekil 4: Kalifiye İş Gücünün Varlığı.....	124
Şekil 5: Yerel ve bölgesel Gelişme Stratejilerine Uyum.....	124
Şekil 6: Hakim Sektörlerin Belirlediği Gelişim Alanı.....	124
Şekil 7: BKA'ların Amaçlarının Önem Derelerinin Değerlendirilmesi.....	126
Şekil 8: BKA'larda Bulunması Gerekli Özelliklerin Değerlendirmesi.....	127
Şekil 9: BKA'ların Hizmet Verdikleri Sektörler.....	128
Şekil 10: BKA'ların Sağladığı Yardımlar.....	129
Şekil 11: BKA'ların Faaliyetleri.....	131
Şekil 12: BKA'ların Başarı Faktörleri.....	132
Şekil 13: Amaçlarını Gerçekleştirme Dereceleri.....	133

GİRİŞ

Günümüzde, ekonomik, siyasi ve kültürel alanda uygulanan politika ve araçlar hem içerik, hem de uygulamalar açısından Türkiye ve dünyada büyük değişikliklere uğramaktadır. Bu değişikliklerin önemli nedeni, dünyadaki toplumlarda siyasi, ekonomik, kültürel yaşamın her alanında ortaya çıkan küreselleşmedir. Küreselleşme beraberinde yeni bir yönetsel anlayış ve bunu gerçekleştirme araç olacak bir örgütlenme modeli getirmektedir. Bu yeni anlayışa uluslararası literatürde yönetim adı verilmektedir. Yönetişim, bürokrasi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan, mali ve idari açıdan özerk örgütlenmelerdir. Bunun sürekliliğinin sağlanabilmesi için yeni araçlara ve bu araçların devamlılığını sağlamak için de uygun mali, idari, toplumsal ortama ihtiyaç vardır. Bu yönetişimin getirdiği araçlardan biri de bölgeselleşme için küresel bir model olarak geliştirilen Bölgesel Kalkınma Ajansları'dır.

Günümüz toplumlarının ortak sorunu olan bölgesel farklılıklar, merkezi ve yerel kurumlar tarafından yürütülen politikalar ile giderilmeye çalışılmaktadır. Bugün bir çok ülkede, bölgesel sorunların giderilebilmesi için Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) faaliyet göstermektedirler. Bu kurumların amacı, bölgelerin potansiyelini ve sorunlarını göz önüne alarak geliştirdikleri politikalar ile bölgedeki ekonomiyi canlandırmak ve bölge halkının gelişmeye katılımını ve gelişmeden yararlanmasını sağlamaktır. Bu amaçtan yola çıkarak yürüttükleri faaliyetleri ile bölgesel politikaların en önemli araçları olarak karşımıza çıkan bu kurumlar, bölgelerde kendi potansiyellerine dayalı devamlı bir gelişme sürecinin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Bölgesel yada yerel kalkınma kavramının gelişerek merkezi hükümet dışında bağımsız veya yarı bağımlı Kalkınma Ajanslarının kurulması ve bölgesel teşvik politikalarının uygulanmaya başlamasına ilk örnek, 1933 yılında ABD'de kurulan Tennessee Valley Authority (TVA)'dır. İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda bu konuya verilen önem özellikle Avrupa'da artmıştır. Çünkü savaşın yıkıcı etkileri ve teknolojik gelişmeler sonucunda, Avrupa'nın gelişmiş Batı ülkelerinde bölgelerarası farklılıklar daha belirginleşmiştir. Fransa'da Paris ve çevresinin ülkenin geri kalan bölgeleri toplamından daha büyük bir gelişme düzeyine ulaşması, İtalya'da Kuzey/Güney farklılaşmasının tamamen iki farklı dünya yaratacak düzeye çıkması,

İngiltere’de İskoçya ve Galler’de eski sanayinin çökmesi sonucu bu bölgelerde yeniden yapılanma problemlerinin oluşması, bu ve diğer Avrupa ülkelerinde bölgesel kalkınmaya yönelik politikaların ve mekanizmaların oluşturulmasına yol açmıştır. Bugün Avrupa ülkelerinin genel politikası, bölgelerin ekonomik gelişme politikaları açısından gittikçe özerkleşmesi ve bölgelerine dışarıdan yatırımcı çekerek, bölgelerarası kalkınma yarışına katılmak yönündedir. Bu anlayış içinde bütün bölgeler kendi kalkınma örgütlerini kurmaktadır.

Özellikle son on yılda Avrupa’da merkezin gücü giderek azalmakta, altyapı hizmetleri ve gelir toplama ile sınırlı kalmaktadır. Bu süreç, bölgeleri kendi ihtiyaçlarına yönelik stratejik planlar yapmaya teşvik etmiştir. Merkezin gücünün azalmasının bir sonucu olarak Avrupa ülkelerinde bölgelere verilen teşvikler otomatik olmaktan çıkarak bölgenin ihtiyacına göre verilmeye başlanmıştır. Bölgelerin yardım alabilmesi için sundukları projelerde bir takım kriterlere dikkat edilmektedir. Bunlar; yeni iş olanaklarının yaratılması, nüfusun hedef olarak seçilen sektörde istidam edilmesi, işgücünün eğitilmesi, minimal ölçekte de olsa yeni yatırımları kapsamaları şeklindedir. Bu şekilde; bölgelere yardım proje esasına oturtulmakta ve bu projelerin hazırlanmasında bölgedeki Kalkınma Ajansı türündeki kurumların önemli rolü bulunmaktadır.

Türkiye, planlı dönemle birlikte uygulamaya başladığı bölgesel gelişme ve bölgeler arasındaki dengesizlikleri giderici yöndeki politikalarını günümüzde yeniden gözden geçirme zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Bu zorunluluğun temel nedeni tüm dünya ekonomisinde ulusal kalkınmadan yerel kalkınmaya doğru kalkınma anlayışının değişmesidir. Ayrıca, Avrupa Birliği’ne katılım sürecinde bölgesel gelişme politikalarının entegre edilmesi de, Türkiye’nin bölgesel gelişme politikalarını yeniden gözden geçirme gereksinimini beraberinde getirmektedir. Türkiye, yaklaşık 40 yıldır uygulamakta olduğu bölgesel gelişme model, politika ve araçlarını bir yana bırakarak yeniden bir yapılanma içine girmektedir. Bu yeni yapının ana kütlesini Bölgesel Kalkınma Ajansları olarak adlandırılan birimler oluşturmaktadır.

Türkiye, BKA ile ciddi anlamda ilk kez aday üyeliğinin tescil edildiği 1999 Helsinki Zirvesi sonunda tanışmıştır. AB Komisyonu’nun hazırlamış olduğu Katılım Ortaklığı Belgesi’nde orta vadede yapılması gereken düzenlemeler arasında yer alan BKA’ları oluşturmak amacıyla yasal düzenlemeler süreci başlatılmıştır.

Bu doğrultuda, öncelikle Topluluk kurallarına uygun olarak kısa vadede istatistiksel bölge olarak bilinen AB (NUTS) sistemi 22 Eylül 2002 tarih ve 4720 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmiştir. Daha sonra da 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesinde, katılım öncesi mali yardım programından yararlanabilmek için BKA'ların kurulması öngörülmüştür. Takip eden süreçte de, 31 esas ve 5 geçici maddeden oluşan Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkındaki Kanun Tasarısı gündeme getirilmiş ve 25.01.2005 Tarihi itibariyle bu kanun yasalaştırılmıştır.

Ülkemizde çok az bilinen henüz tam olarak faaliyet göstermeyen Kalkınma Ajanslarını tanıtmak ve dünyadaki diğer örnekleri inceleyerek bölgesel gelişmeye olan katkılarını incelemek bu çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu amaçtan yola çıkarak üç bölümden oluşan bir çalışma hazırlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, bölgesel gelişme ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının temel çerçevesi çizilmektedir. İlk kısımda, bölgesel gelişme ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının tanımlamaları yapılmakta, büyüme, kalkınma ve gelişme kavramları arasındaki farklılıklar belirlendikten sonra, bölge kavramı ve geçirdiği değişim incelenmektedir. Daha sonra, bölgesel gelişmeye ilişkin temel kavramlardan teknolojik ilerleme, öğrenen bölge, yenilik ve bölgesel sinerjik ağ sistemleri incelenmektedir. Son olarak, BKA'ların tüm özellikleri ayrıntılı olarak ele alınarak ilk kısım tamamlanmaktadır. İkinci kısımda bölgesel gelişme politikasının bir aracı olarak Kalkınma Ajansları ele alınmış, geleneksel bölgesel gelişme politikalarına değinildikten sonra, yeni bölgesel gelişme politikaları olarak, Avrupa Birliği Bölgesel Politikası, İçsel Yerel Gelişme Politikaları: Yeni / Yerel Sanayi Odakları, Bölgesel Teşvik Tedbirleri ve Bölgesel Kalkınma Ajansları incelenmektedir. Üçüncü kısımda ise, gelişmiş ve gelişmekte ekonomilerde izlenen bölgesel gelişme politikaları analiz edilmiş ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Gelişimi ve dünyadaki örnekleri ele alınmaktadır.

İkinci bölümde, bölgesel gelişmeye yönelik teorik yaklaşımlar ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının rolü incelenmektedir. İlk kısımda, bölgesel gelişme teorileri geleneksel yaklaşımlar başlıkları altında incelenmektedir. Bölgesel gelişmeye yönelik ilk yaklaşımlar arasında alan kullanımı ile ilgili ilk teoriler, bölgesel büyüme

modelleri, dengeli kalkınmaya yönelik gelişme teorileri, dengesiz kalkınmaya yönelik gelişme teorileri, doğrusal/aşamalı kalkınma teorileri, neo-liberal yaklaşımlar, bağımlılık teorileri, ekonomik taban teorisi, yığılma ekonomileri ve kutuplaşmış gelişme teorisi incelenmiştir. Bölgesel gelişmeye yönelik yeni yaklaşımlar arasında ise, entegre bölgesel gelişme teorisi, ürün yaşam döngüsü modeli, sanayi kümeleri ve esnek uzmanlaşma, içsel büyüme teorileri, bölgesel gelişme ve yenilikçi ortam yaklaşımı, girişimcilik ve bölgesel gelişme, bölgesel ağlar teorisi ve sürdürülebilir bölgesel gelişme yaklaşımı incelenmektedir. Son olarak da bölgesel gelişme yaklaşımları çerçevesinde Bölgesel Kalkınma Ajansları ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde, ilk olarak Türkiye’de izlenen bölgesel gelişme politikaları, planlı dönem öncesi ve planlı dönem başlıkları altında ele alınmıştır. Bölgesel Kalkınma Ajansları, Türkiye’nin Kalkınma Politikasındaki yeni bir arayış olarak incelenmiş ve Türkiye’nin plan bölgelerine ayrılmasına değinildikten sonra, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi, Kırsal Kalkınma Projeleri, Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı ve Mersin Kalkınma Ajansı örnekleri Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansı deneyimleri olarak ele alınmıştır. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, 25 Ocak 2006 tarihinde kabul edilmiş buna bağlı olarak da yeni kanundan beklenti ve endişeler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın son kısmı olarak, Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği’nin yayınlamış olduğu “kalkınma ajanslarının özellikleri, sahip olması gereken nitelikler, amaçları vb. konuları içeren Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kurulması, Geliştirilmesi Ve Yönetimi adlı yayınından temel konuların süzülerek oluşturulduğu bir anket uygulaması hazırlanmıştır. Bu uygulama, Avrupa Birliği Ülkeleri’nden İngiltere, İrlanda, Belçika, İtalya, Polonya ve Hollanda’da faaliyet gösteren Kalkınma Ajanslarına gönderilmiştir. Gelen cevaplar ışığında, bu Kalkınma Ajanslarının kuruldukları bölgelerdeki ekonomik ve sosyal özellikler, ajansların kurulma amaçları, hizmet verdikleri sektörler ve faaliyetleri hakkında genel bilgi edinilmiştir. Bu edinilen bilgiler ile Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının uygulanabilirliği tartışılmaktadır.

Küreselleşme ve yerelleşme hareketlerinin birbirini tamamladığı bir dönemde, bölgesel potansiyellerin harekete geçirilerek bölgelerin ülke

kalkınmasında sürükleyici rol üstlenmelerinin sağlanması ve bölgesel dinamiklerin sinerjik etki yaratacak ağlar yoluyla canlandırması gerekmektedir. Türkiye’ de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının uygulanması ile Türkiye’nin küreselleşen dünyada yerini alabileceği iddiası, bu çalışmanın temel tezidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL GELİŞME VE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Bu çalışmanın esas konusu olan “Bölgesel Kalkınma Ajansları”, bölgesel gelişmeyi sağlamada önemli bir araçtır. Bölgesel Kalkınma Ajanslarını daha iyi analiz edebilmek için bu çalışmanın birinci bölümünün ilk kısmında, öncelikle büyüme, kalkınma, gelişme, bölge ve bölgesel gelişme kavramları açıklanmış, daha sonra Bölgesel Kalkınma Ajansları bölgesel gelişmenin bir aracı olarak ele alınmıştır. İkinci kısımda ise, bölgesel gelişme politikalarından bahsedilerek Bölgesel Kalkınma Ajanslarının bu politikalar içerisindeki yeri incelenmeye çalışılmıştır. Son olarak da, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde izlenen politikalara değinilerek, Bölgesel Kalkınma Ajanslarının bu ülkelerdeki politika aracı olma özelliği vurgulanmak istenmiştir.

I. BÖLGESEL GELİŞME KAVRAMI VE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ TANIMLANMASI

Bu kısımda ilk olarak, büyüme, kalkınma, gelişme ve bölge kavramları incelenerek aralarındaki farklılıklar belirtilmiş, daha sonra bölgesel gelişme kavramı ele alınmıştır. Son olarak da Bölgesel Kalkınma Ajansları, bölgesel gelişme süreci içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır.

A. Büyüme, Kalkınma ve Gelişme Kavramları

Bölgesel gelişmeyi daha iyi anlayabilmek için öncelikle büyüme, kalkınma ve gelişme kavramlarının açıklanması gerekmektedir. Ekonomik büyüme, gelişmiş ve gelişmekte olan her ülke için izlenen başlıca ekonomi politikası amaçları arasında yer almaktadır. Ekonomi kuramında büyüme olgusuna yönelik yaklaşımların geliştirilmesi ekonomi biliminin doğuşundan itibaren süregelen bir süreçtir. Büyümeye ilişkin geliştirilen söz konusu yaklaşımlar (klasik, neo-klasik, keynesyen, neo-keynesyen çağdaş büyüme teorileri, içsel büyüme teorileri) daha çok gelişmiş ülkeler için ileri sürülen modeller niteliği taşımaktadır. Klasik iktisatçıların ve MARX' in analizlerinde merkezi bir yere sahip olan büyüme ve büyümeye ilişkin dinamik bölüşüm sorunları yerini marjinalist yaklaşımla birlikte “kıt kaynakların optimum kullanımı” olarak “statik” bir çerçevede tanımlanan genel denge sorununa bırakmıştır. Keynesyen

İktisatla yeniden önem kazanan büyüme sorunu savaş sonrası dönemde iktisadi analizin en önemli konusu olmuştur. Söz konusu dönemde üretken kaynakların tam kullanımının iktisadi faaliyet hacmindeki sürekli ve kararlı büyümeye bağlı olduğu şeklinde özetlenebilecek görüş özellikle gelişmiş ülkelerdeki ekonomi politikalarının şekillendirilmesinde etkili olmuştur. Belirli bir teknolojik gelişme ve sanayileşme düzeyine ulaşan GÜ' de ekonomik alanlardaki gelişmeler sosyal, politik ve kültürel alanda ilerlemeye yol açarak gelişme sürecinde öncelikli olarak büyümenin hangi mekanizmalarla gerçekleştirileceği sorununu daha çok gündeme getirmiştir. Bu anlamda, büyüme kavramı bir ekonomide nicel (sayısal) artışları ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Buna göre ekonomik büyüme belli bir dönemde bir önceki döneme göre üretilen mal ve hizmet miktarında artış olarak tanımlanabilmektedir. Başka bir deyişle, büyüme reel ulusal gelirden meydana gelen artışı ifade etmektedir. Diğer bir tanımlama ise; bir ekonomide kişi başına gelir düzeyinin üretim kapasitesindeki artış ile sürekli artması da ekonomik büyüme anlamındadır (Savaş, 1986, 7). Tanımdan anlaşılacağı gibi büyüme ölçülebilir bir nitelik taşımaktadır. Büyümenin ölçülmesinde milli gelirdeki artış oranı olarak ifade edilen büyüme hızı kavramı kullanılmaktadır.

Bir ekonomide, ekonomik büyüme üretim faktörlerinin ve üretimin sayısal olarak artışına bağlı bulunduğu gibi üretim faktörlerinin kalitesindeki artışlar da büyüme üzerinde etkili olmaktadır. Burada, büyümenin kaynaklarının ne olduğu sorunu gündeme gelmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası büyümenin kaynaklarına ilişkin yapılan analizler, büyümenin sadece fiziksel sermayedeki artışlardan oluşmadığı, sermayenin niteliğini belirleyen teknolojik gelişme, eğitim, ölçeğe göre artan getiri, sanayinin daha iyi örgütlenmesi gibi unsurların da büyüme hızının artmasında önemli etkileri olduğunu göstermiştir.

Yukarıda ifade edildiği üzere büyüme kavramı milli gelirdeki fiziki artışlarla gösterilmekte olup, sermaye birikimi, teknolojik gelişme, eğitim vd. fiziki ve insan sermayesindeki gelişmeler, büyümeye neden olan başlıca faktörlerdir (TEK, 2003; 5-6). Kalkınma kavramı ise büyüme ile birlikte ekonomideki yapısal değişimleri de içeren daha geniş bir anlama sahiptir ve GOÜ' in sorunları ile ilgilenmektedir. Az gelişmişlik olgusunu açıklamaya yönelik olarak genel olarak kalkınma kavramı ise, GOÜ' de büyüme ile birlikte ekonomik, sosyal, kültürel, politik alanlarda nicel ve nitel ortaya çıkacak tüm yapısal değişiklikleri içermektedir. Buna göre kalkınma; ekonomik büyüme ile birlikte bir toplumda; eğitim, sağlık, beslenme hizmetlerinin

yaygınlaştırılmasını ve iyileştirilmesini, mevcut üretim faktörlerinin miktarının ve kalitesinin artırılmasını, toplumun temel gereksinimlerini karşılayabilecek bir düzeye ulaştırılmasını, bölgesel gelişmişlik ayrımların giderilmesini ekonomik kararlarda duygusallığın yerine akılcılığın ön plana çıkartılmasını, sosyo-kültürel dokunun geliştirilmesini ve sektörler arası ilişkilerin geliştirilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Savaş, 1986, 7). Sadece ekonomik değil, ekonomik olmayan sosyal, kültürel ve politik faktörler de kalkınmayı belirlemektedir. Diğer bir ifade ile, ekonomik kalkınma sadece fiziksel artışı ifade eden büyümeye yönelik olmayıp, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel unsurlardaki kalitatif gelişmelerde de kalkınma sürecini etkileyen faktörler arasında yer almaktadır.

Ekonomik, sosyal, politik ve kültürel boyutlarda yapısal dönüşümlerin gerçekleşmesine bağlı olan kalkınma olgusu ile sanayileşme kavramı ise özdeş kabul edilmekle beraber aynı anlamı ifade etmemektedir. Sanayileşme; bir ekonomide sanayi sektörünün milli gelirdeki ve aktif nüfustaki payının artması ve ihracatın önemli bir bölümünün sanayi mallarından oluşumudur. Bu anlamda, GÜ sanayileşmiş ülkelerdir. Yapılan araştırmalara göre ise; az gelişmiş ve sanayileşmemiş olma arasında yaklaşık olarak tam bir korelasyonun bulunduğu ifade edilmektedir. Ancak kalkınmak için sanayileşmek gerekli olmakla beraber yeterli koşul sayılmamaktadır. Kalkınma sanayileşmenin ötesinde bir dizi yenilikleri de gerektirmektedir.

Kalkınma kavramının açıklanmasında üzerinde durulması gereken diğer bir kavram "gelişme" olup, sorun; kalkınma ile gelişme kavramları arasındaki farklılığın ne olduğudur. Kalkınma ekonomisi literatüründe gelişme ve kalkınma kavramlarının genellikle aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Ancak, gelişme kavramı kalkınmayı da içeren daha geniş kapsama sahiptir. Sosyo-ekonomik gelişme; büyüme ile birlikte ekonomide meydana gelen tüm ve nicel ve nitelik yapısal değişimleri ifade etmekte, kalkınmada büyüme ile birlikte nicel ve nitelik yapısal değişimleri kapsamaktadır. Ancak kalkınma kavramı çoğunlukla GOÜ ve bölgeler için kullanılmakta, gelişme süreci açısından konu değerlendirildiğinde ise gelişme kavramı gelişmiş, az gelişmiş her ülke veya bölge için söz konusu olmakta ve bu ülkelerdeki büyüme ile birlikte nicel ve nitel yapısal değişimleri içermektedir (Tunç, 1997; 12-15). Görüldüğü gibi, gelişme, büyüme ve kalkınma kavramlarından daha kapsamlı olarak uluslar arası bir boyut içermektedir. Buna göre gelişme kavramının

uluslar arası veya bölge-üstü kalkınma anlamına geldiği söylenebilir. Gelişme kavramı nicel ve nitel yönlerden soyutlandığında büyüme kavramına yalnızca gelişmişlik derecesi açısından soyutlandığında ise kalkınma kavramına ulaşılmaktadır. Buna göre, kalkınma ulusal politikalara, gelişme ise ulusal, bölgesel ve uluslar arası politikalara bağlı bir olgu olarak şekillenmektedir.

B. Bölge Kavramı

Bölge kavramına değişik açılardan bakılarak farklı tanımlamalara ulaşılabilmektedir. Bir bölge ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan homojen bir mekan parçası olarak görülebileceği gibi, işlevsel açıdan bütünlük gösteren birimler de bölge olarak adlandırılabilir. Ekonomi perspektifinden değerlendirildiğinde, bir planlama ve analiz birimi olarak bölgenin ne kent kadar küçük, ne de ülke kadar çok geniş alan parçası olması uygun görülmektedir.

Son yıllarda yaşanan küreselleşme ve bölgeselleşme (bölgesel birliklerin oluşumu), Post-Fordist üretime geçiş, post-modernizm, bilginin yükselen değeri, vb. ekonomik, sosyal, teknolojik ve politik değişimler geleneksel bölge kavramının da tartışılmasına neden olmuştur. Geleneksel anlayışta bölge, yan yana gelmiş yerel birimlerin mekansal bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı, ulus devletin denetiminde, sınırları çizilmiş bir birimdir. Küresel anlayışta ise bölge, ilişki ağı ile belirlenen, mekansal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birimdir. İlişkiler ağının niteliği ve ilişkilerin yoğunluğu yerelin, dolayısıyla bölgenin gelişmişliğini belirler. Bu durumda, yerel dinamikler ekonomik kalkınmanın ve bölgesel gelişmenin itici gücüdür. Yerel, küresel ekonomide bir aktör olarak, kırsal bir sanayi bölgesi olabileceği gibi, geniş bir nüfus-hizmet-üretim yığılmasına sahip bir metropoliten de olabilir. Mekan kalkınmanın önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000; 8).

Küreselliğin siyasal ve ekonomik açıdan diğer görüşlere nazaran hakimiyet sağladığı günümüzde bütünü oluşturan küçük parçalar olan bölgelerin değeri azalmamış tam aksine artış göstermiştir. Her bölge kendi potansiyellerini ortaya çıkararak, yerel gelişmeyi sağlamakta böylece bütünü oluşturan her bir bölge gelişerek tüm ekonominin kalkınmasında rol oynamaktadır.

Bölge kavramı coğrafi, sosyal, ekonomik, idari, endüstriyel v.b açılardan farklı amaçlara göre tanımlanabilmektedir (Türk İdare Dergisi, 2006; 5). Buna paralel olarak bakıldığında ekonomik açıdan bölge – alt bölge sınıflaması aşağıdaki şekilde yapılabilir. Bölgeler-alt bölgeler kısıtlarına ve potansiyellerine göre farklılık göstermektedirler.

Az gelişmiş bölgeler: Zorlukları olan tarımsal, az gelişmiş ve izole bölgelerdir.

Gerilemekte olan bölgeler: Zorlukları olan büyük kent çeperleri ve fazla kalabalık bölgeler bu tip sorunlu bölgeler arasında yer alırlar ve sorunları dünya ekonomik konjonktüründe büyük önem kazanmıştır.

Sorunlu endüstriyel bölgeler: En önemli sorunları artan işsizlik, işletme/üretim teknolojilerinde eskimişlik, fiziksel çevrede nitelik kaybıdır. Yenileme çabaları yetersiz ve eksiktir.

Büyümenin "baskısı" altında olan bölgeler: Bu bölgelerde başlıca sorunlar, konut, sosyal altyapıda eksiklik, ulaşım, çevre kirliliği (hava, su, gürültü, vb.) ve tıkanıklıktır.

Acil müdahale bölgeleri: Afet görmüş bölgeler, terör bölgeleri, büyük ve kapsamlı projelerin etkisi altındaki bölgelerdir (GAP bölgesi gibi).

Risk bölgeleri: Doğal risk (deprem, taşkın, erozyon, vb.) bölgeleri ve yapay risk (enerji istasyonları, zararlı kimyasal üretimi, vb.) alanlarıdır.

Hassas bölgeler: Ekolojik yönden duyarlı alanlar ve havzalar, doğal ve kültürel değerler açısından zengin olan bölgelerdir.

Özel statülü bölgeler: Serbest şehir, sınır ticaret bölgeleri, vb. yasa ile özel uluslararası statü kazanmış bölgelerdir.

Hangi ölçüde göre belirlenmiş olursa olsun bir “plan bölge” tümüyle bir sınıfta yer alabileceği gibi, daha sık rastlanan biçimiyle, birden fazla bölge türünü de içerebilir. Bunlar, plan bölge içinde alt bölgeleri oluştururlar.

C. Bölgesel Gelişmeye İlişkin Kavramlar

Bu kısımda, bölgesel gelişme ile ilgili temel kavramların açıklanmasına yer verilmektedir. İlk olarak teknolojik ilerleme kavramı ele alınmaktadır. Ardından, teknolojik ilerleme ile ilişki içerisinde olan öğrenen bölge, yenilik üretimi ve bölgesel sinerjik ağ kavramları incelenmiştir.

1. Teknolojik Gelişme

Toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarının şekillenmesinde teknolojik gelişme temel bir rol oynar. Bir ülkenin güçlü bir ekonomiye sahip olmasının ve toplumsal refahı yakalamasının yolu, teknoloji geliştirme ve yenilik yoluyla teknolojik olarak üstün özelliklere sahip, kaliteli, dünya standartlarında, katma değeri yüksek ürünler üreten sanayi ve bilişim sektörleri sahip olmasından geçer. Bu nedenle, teknoloji geliştirme ve yenilik, yüksek nitelikli iş gücünün istihdam edilmesine, uzun dönemde işsizliğin azalmasına ve yaşam standardının yükselmesine neden olur. Bu gerçeğin bilincindeki ülkeler, teknoloji geliştirme ve sürdürülebilir ekonomik büyüme, sağlıklı ve iyi eğitilmiş toplum, temiz ve ekolojik dengeleri korunmuş bir çevrenin yaratılması için en önemli şart olarak görür ve politikalarını bu yönde oluştururlar (Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, 2006; 1).

Uluslararası gelişme farklılıklarında olduğu gibi, ulus içerisindeki bölgelerin doğal ve toplumsal kaynaklarının mekan üzerindeki yayılımındaki farklılıklar, bölgesel farklılaşma olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Ulusal sınırlar içerisinde dengeli bir gelişmenin sağlanması olgusu bölgesel sorunların artmasıyla birlikte, ülke ekonomisi açısından yüksek gelişme hızı kadar önem taşımaktadır. Bölgelerarası dengesizlikler, dünya konjonktüründeki değişimler, ekonomik etkinliklerin yeniden dağılımı ve çevreye karşı bilincin artıyor olması bölgesel yeniden yapılanmayı zorunlu hale getirmiştir (DPT, 2000; 42).

Bölgesel dengesizlikleri ve kutuplaşmayı ortadan kaldırıcı alternatif bölgesel gelişme stratejileri, öncelikle onları planlayan, organize eden ve kaynak aktarımı sağlayan, yönlendiren güç olması nedeniyle kamunun alanına girmekle birlikte başarının büyüklüğü ve sürdürülebilirliği kamu dışı piyasa güçlerinin de bu sürece aktif katılımı sayesinde olabilmektedir. Bölgesel politikalarda 1990 sonrası değişimler olmuş, geleneksel strateji bölgesel büyüme ve gelişme iken yarının stratejisi bölgesel teknolojik yenilik; geleneksel üretim faktörü sermaye, emek ve doğal kaynaklar iken yarının stratejisinde, bilgi ve bilgi üretimine yönelik kaynaklar (nitelikli insan gücü, Ar-Ge, teknik ve sosyal altyapı vb.) merkeze alınmıştır (DPT, 2000; 22).

Yüksek gelişim ve refah artışı açısından teknolojik değişim günümüz ekonomileri açısından vazgeçilmez bir unsurdur. Teknoloji, belirli hedeflere ulaşabilmek için, tarih içinde geliştirilen bilgi birikiminin üretim sürecine uygulanmasıdır. Dolayısıyla teknoloji, bir bilgi birikiminin, bir kültürün, bir düşünüşün, bir davranışın ürüne yansıtılmasıdır. Teknolojik gelişme ise büyüme için vazgeçilmez bir unsurdur. Teknolojik gelişme olmaz ise sermaye birikimi sürdürülemez. Yeni makinelerin ve ara mallarının icadı ve kullanımı yeni yatırım olanakları doğurmaktadır (Freeman ve Sote, 2003; 363). Bu ise bir öğrenme süreci yani teknolojik öğrenmeyi gerektirmektedir. Teknolojik öğrenme; yeni teknolojileri alma, anlama ve üretme yeteneğidir. Dolayısıyla bireylerin, örgütlerin, sektörlerin, bölgelerin ve ulusların rekabetçi olabilme ve kalabilmelerinin en kritik koşuludur (Lundvall, 1999; 18).

Teknolojik değişim bölgesel değişime neden olmaktadır. Teknoloji, negatif ve pozitif yönde bölgesel değişimin ve aynı zamanda yeni iş alanlarının ortaya çıkışı yada var olanların yok olması şeklinde olan ekonomik değişim olgusunun merkezinde bulunmaktadır (Malecki, 1997; 7). Teknolojik yetenek ve teknolojik öğrenme ise bölgesel değişimin kalbidir. Teknolojik öğrenme, teknolojik yeteneklerin içselleştirilmesi süreci olarak tanımlanmakta olup gelişmekte olan ülkelerde bu süreç belirgin olarak üç aşamada ortaya çıkmaktadır. Birinci aşama genellikle teknoloji transferi aşamasıdır. Daha sonra, transfer edilen bu teknolojiler zaman içerisinde bir miktar değiştirilmekte ve geliştirilmektedir. Son aşama ise yeniliğin üretimidir (E, T.J. 2002, 18). Bölgelerarası farklılıkların ölçülmesi, gelişme yeteneğinin belirlenmesi, farklılıkların giderilmesi, makro ekonomik büyüme ve gelişme politikalarının

mekanda yayılımının sağlanması için bölge ve illerdeki sektörlerin teknolojik öğrenme yeteneklerinin belirlenerek özelliklerinin ortaya çıkarılması, büyük önem taşımaktadır. (Albeni, 2004; 19-37). Bilgi ve bilgi toplumunun önem kazandığı günümüzde; teknolojik gelişme ve yenilik üretimine özellikle GÜ'ler tarafından büyük önem verildiği ve GÜ'lerin ekonomi politikalarını da bu yönde oluşturdukları görülmektedir. Bölgesel gelişme ile ilgili diğer bir kavram da öğrenen bölge kavramıdır.

2. Öğrenen Bölge

Öğrenen bölge kavramı nispeten yeni bir kavramdır. Buna rağmen öğrenen bölge kavramının hızla gelişmekte olduğu görülmektedir. Öğrenen bölgeleri geliştirmek için bölgesel birlikteliklerin sağlanarak; okul, mahalli idare ve endüstriyi içeren eğitim ve bilgi verilmesi gerekliliği bulunmaktadır. Firmalar tek olmadıklarının bilincinde olarak hareket etmeli ve ortak gibi çalışmalarını gerekmektedir. Diğer bir anlamı ile firmaların birlikte olmaları ve hareket etmeleri katma değer üretimlerini arttırmaktadır (Altınok, S. Mercan, B. ve Baltacı, N. 2004; 1).

“ Bir Öğrenen Bölge” olağandışı bir global değişim zamanı, süreci içerisinde kendisini nasıl yenileceğini öğrenme çabasını gösteren herhangi bir şehir, kasaba ya da köy olarak tanımlanabilmektedir. Yaşam boyu öğrenmeyi bir düzen prensibi ve sosyal amaç olarak kullanarak öğrenen bölgeler, sürdürülebilir ekonomik gelişim ve sosyal içerikliğin ikiz hedefleri üzerinde anlaşmaya ulaşma süreci içerisinde, toplumsal, bireysel, gönüllü ve eğitim sektörlerinin işbirliğini desteklemektedir.

Özünde, öğrenen bölgeler, küreselleşmenin rekabetine, yarışmasına, insan potansiyeli ya da kapasitelerini ortaya çıkarabilme çabalarıyla karşılık vermektedir. Kaynakları tüm topluluğa açmak suretiyle bu yerel alanlar, her yaşta insanın istediği ya da ihtiyacı her alanda, yüksek kalitede öğrenme fırsat ve çok çeşitli öğrenim tecrübeleri kazanmalarını - kısaca yaşam boyu - öğrenim görebilmelerini garanti etmeyi amaçlarlar. Bunlar; resmi öğrenimi yeteneklerin ve bilginin eğitim enstitülerinde geliştirilmesi, resmi olmayan öğrenim; çalışma alanlarında ya da sivil toplum organizasyonlarında ve biçimsel olmayan; çoğu zaman amaçsız ve herhangi bir şekilde ve içerikte olanları içermektedir.

Vurgulanmak istenen düşünce; eğer herkes yaşamı boyunca “öğrenebilirli motive edilir ve cesaretlendirilirse” kişisel rekabet ve kendine güven artar, örgütler daha etkin işleyebilir, demokratik değerler güçlenir, toplum yaşamı gelişir, sosyal birliktelik sağlanır ve buluşçuluk, verimlilik ve ekonomik büyüme teşvik edilir. Kısacası, öğrenme fırsatı ve desteği kültürü geliştirmesi sosyal ve ekonomik yönden sürdürülebilir toplulukların oluşmasına öncülük etmektedir.

Öğrenen bölge kavramı, görel olarak kısa bir zaman içerisinde dünya çapında yükselen bir değer olmuştur. İlk öğrenen bölgeler OECD'nin kaynak sağladığı bir proje olan (1980) Eğitim Alan Şehirlerle gündeme gelmiştir ki, bu proje az sayıdaki şehirde eğitim ve yaşam boyu öğrenmeye yatırım yoluyla toplum kapasitesi inşasını içermektedir. Bu, günümüzde Güney Amerika, Afrika, Kuzey Avrupa, Ortadoğu ve Avustralya boyunca uzanan 200'den fazla üye ülkeye sahip Uluslararası Eğitim Alan Şehirler Birliğinin doğmasına yol açmıştır. 1996'da hem OECD hem de UNESCO tarafından yayınlanan raporlarda, toplum için öğrenmenin gelecekte dünya çapında öğrenen bölgelerin gelişimi için önemli bir güdü sağlayacağını altı çizilmiştir (OECD,2006).

Almanya, Japonya ve Singapur yerel yada bölgesel öğrenme adına ulusal stratejiler geliştiren ülkelerdir. İngiltere'deki 50 kadar şehir Öğrenen Bölgeler ağı kurarken, Avrupa 'da yapılan araştırmalarda 80'den fazla yaşam boyu öğrenen bölgelerin varlığı ortaya konulmuştur. Öğrenen bölgelerin geliştiği sosyal, kültürel, politik ve ekonomik şartların kapsamı göz önüne alındığında, o yerin şartlarına tepki vermek için, bölgelerdeki yaşam boyu öğrenmeye ve desteklemeye odaklanan girişimlerin kapsamının değiştiği görülmüştür. Yarnıt'ın araştırmasına göre, Öğrenen bölgeler şu bilinen öğeleri paylaşmaktadır:

- Yaşam boyu öğrenmeye halk katılımı,
- Onu tanıtmak ve kutlamak için sosyal kampanya,
- Örgütlenen bir komite oluşumu,
- Öğrenme fırsatlarını artırmaya yarayacak gelişme proje ve politikaları.

Bu kategoriler, öğrenen bölgelerle ilgili atılacak adımların dünya çapındaki farklılıklarını göz ardı ederken, öğrenen bölgelerin çok sektörden oluşan topluluk

ortaklıkları tarafından geliştirilmesi gereksinimini ifade edebilmektedir. En azından yaşam boyu öğrenmenin sağlanması şu dörtlünün iş birliği sayesinde olacaktır:

1. Toplum
2. Eğitim Verenler
3. İşletmeler
4. Yerel hükümetler

Tablo 1’de eski ve yeni öğrenme sistemlerinin özellikleri karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Devlet bütçesi ile finanse edilen geleneksel eğitim sistemi, okullarda ve üniversitelerde standart eğitimin verildiği, rekabetçi, yaş ile sınırlı, akademik-teknik eğitim ayrımının olduğu parçalı bir yapı sergiler. Yeni öğrenme anlayışı ise örtük bilgiyi ön plana çıkararak yaparak öğrenme, ortaklık kurma ve beraber öğrenmeyi gündeme getirmektedir. Yeni düzende birimler kendi başlarına öğrenirler ve öğrenme sürecini yaşamları boyunca sürdürürler. Ağlarla bağlanmış öğrenme merkezleri ve kurumlar arası iletişim ve işbirliği ağları, beceri ve yeteneklerin birleştirilmesi sağlar. Bu sayede öğrenme süreci ayrımcı ve parçalı bir düzenin tersine bütünlük gösteren bir yapı sergilemektedir.

Öğrenme paylaşılan vizyon olarak formülize edilmiş, giriş fırsatı genişletilmiş ve katılım ve başarı toplum içerisinde yüceltilmiş ise, Öğrenen bölgelerin odağı bireysel insan potansiyeli olsa da; “herkes için öğrenme” nin faydası olarak, bireyler sadece öğrenme amaçlarını tamamlayan sosyal, ekonomik ve politik sistemler ve yapılar bazında kavranmıştır. Aynı şekilde, Birleşmiş Milletler kapasite inşası ve işbirliği gelişimini gelecekte sürdürülebilir olmak için toplulukların en temel gereksinimleri olarak da öğrenen bölgeler tanımlamaktadır.

TABLO 1: Eski ve Yeni Öğrenme Sistemleri

	<u>Eski Öğrenme Sistemi</u>	<u>Yeni Öğrenme Sistemi</u>
KARAKTERİ	Formel	Formel Enformel Yaparak öğrenme
STATÜSÜ	Büyük ölçekli	Embriyonik Küçük ölçekli
FİNANSMAN ŞEKLİ	Bütçe	Girişimci ve proje bazlı Büyük finansman kurumları
YAPISI	Parçalı Rekabetçi Yaş ile sınırlı Elit Çoğunluk 18 yaşında bırakır	Bütünleştirilmiş Ortaklık kurma Beraber öğrenme Bağlantılı topluluklar Yaşam boyu öğrenme
SUNUMU	Parçalı Öğretmen öğretir Sınıflarda öğrenilir Okullar yılın dörtte biri kapalıdır	Entegre donanım Otonom öğrenciler Öğrenme merkezleri Her an hazır enformasyon
İÇERİĞİ	Parçalı Akademik-teknik ayrımı	Birleştirici-çekirdek beceri Girişimci, refah artırıcı

KAYNAK: Yarnit, 2000; 5.

Bu odaklanma bireyler ve örgütlerin yakın bağlılıklarını tanımlar ve sadece bireylerin değil aynı zamanda onların içerisinde çalıştığı enstitü ve çatıların eğitimini gerektirmektedir. Böylece, insan kapasite inşası, öğrenen şehirlerin bir amacı olarak bireylerin, organizasyonların ve enstitülerin toplum genelinde “değişime” dahil olmalarını gerektirmektedir. Birliktelikler etkin kaynak kullanımına ulaşmak esasına dayanır ve odaklanılan şey kişilerin öğrenmesini sağlamak değil öğrenmeyi desteklemektir. Ve bunu organizasyon ve toplum geneli içerisinde kazanılan birikim ve yetenekleri faydalı hale getirmeye dayandırır. Bir öğrenen bölge ancak, organizasyonların ve enstitülerin herkes için öğrenmenin prensiplerini anladığı ve gerçekleşmesi için çalıştığında ve toplum politikaları, süreçleri ve yapılarının yaşam boyu öğrenmeyi bir amaç olarak yansıttığında, evrimleşebilir (Candy, 2002; 3).

Öğrenen bölge kavramı ile, daha esnek bir üretim anlayışı gelmektedir. Bilgi toplumu olmanın da önemli bir unsuru olan öğrenen bölge kavramı ile tüm bireylerin gelişimi sağlanarak bu gelişimin toplum geneline yayılması hedeflenmektedir.

3. Yenilik Üretimi

Bir bölgenin veya ulusun teknolojik yetenekliliği hem oradaki bilginin stoklarıyla, hem de teknolojik yetenekliliğin oluşumunu, gelişimini ve takviyesini engelleyen veya cesaretlendiren faktörlerle ilgilidir. Sweeney buna 'yenilik potansiyeli' adını vermiştir. Yenilikçilik potansiyeli teknolojik yeterlilikle ilgilidir. Bir bölgenin yenilik potansiyelini artıran faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Bölgedeki sektörel ve teknolojik endüstri karışımı,
- Mühendislik sektörünün gücü,
- Bölge endüstrisinde karar vermenin otonomisi,
- Bilişim sektörünün güçlü ve zayıf yönleri,
- Eğitim sisteminin teknoloji ile uyum göstermesi.

Bölge Ar-Ge ve teknolojik aktivitelere sahip olmalı, yeni teknoloji yaratmanın bir parçası olmalıdır. Büyük firmaların kollarının bölgedeki endüstriler üzerindeki hakimiyet dereceleri de etkili olmaktadır. Tedarikçiler, pazarlar, bilgi, altyapı ve sermaye yenilikçilik potansiyeli için büyük önem arz ederken eğitimin de önemli katkıları olduğu göz ardı edilmemelidir. Dört çeşit yenilikçilik vardır:

- Ürün,
- Süreç,
- Organizasyon,
- Pazar.

Bunlardan en önemlisi ürün geliştirme ve yeni bir ürün bulmadır. Bu konuda büyük ölçekli firmalar, Ar-Ge faaliyetlerinin daha üst seviyede olması nedeniyle küçük ölçekli firmalara göre daha başarılı olmaktadır. Pazar bilgisi; müşterilerden, ticari fuarlardan, tedarikçilerden ve resmi olmayan bağlantılardan elde edilir ve bu da en önemli bilgi türüdür (Malecki, 2003; 12). Teknolojik gelişme ve öğrenen bölge kavramları ile yakından ilgili olan yenilik üretimi kavramı, bilgi ve teknoloji

altyapısının yanı sıra ekonominin yeni teknolojik olanaklar ve artan rekabetten etkilenen üretim yapısı, mevcut kurumlar, tüketiciler, uygulanan politikalar, öğrenme ve yenilik üretim sürecini etkiler. Bu süreçte unsurların sadece kendi başlarına ifade ettikleri anlamlar yetersiz kalmaktadır. Tüm bu unsurlar arasında gerçekleşen karşılıklı etkileşim ekonomideki aktörlerin öğrenme süreçlerini hızlandırarak yenilik üretimini sağlamaktadır.

4. Bölgesel Sinerjik Ağlar

Bilgi uygarlığının, ekonomik sistemi birbirinden kopuk ve bağımsız olarak ele alınan piyasalardan oluşması beklenemez. Bilgi uygarlığında, piyasaları ve ekonomik birimleri birbirine bağlayan bir Ağ Ekonomisi söz konusu olmaktadır. Bilgiyi temel üretim faktörü olarak alan bilgi toplumu ekonomisi, yapısal açıdan bilgi sektörünün olduğu bir ekonomidir.

Sistem olarak bakıldığında ise ağ etkileşimine dayalı bir ekonomik yapılanma söz konusudur. Süreç olarak, ağda işleyişe bakıldığında ise, yeniliklerin ön planda olduğu bir ekonomiden söz edilebilmektedir. Kısacası bilgi çağının ekonomik sistemi;

- Sistem boyutu öne çıkarıldığında ağ sistemi veya ağ ekonomisi,
- Temel üretim faktörü ve bilgi sektörünün belirlediği yapısal boyut öne çıkarıldığında bilgi ekonomisi,
- Bilgi toplumunun süreç dinamiği öne çıkarıldığında, yenilikçi ekonomi kavramlarının kullanılması gündeme gelmektedir.

Bilgi çağında ağ ekonomisinin varlığı; bu ekonominin alt yapısının varlığı ile mümkündür. Nasıl ki sanayi toplumunda malların ve insanların piyasaya ulaşımı için belli bir alt yapı gerekiyor ise; bilişim alt yapısının varlığı ve geliştirilmesi için bilişim alt yapı politikası gereklidir. Ayrıca bilginin ağlarda serbest dolaşımını sağlayacak hukuksal, kültürel, davranışsal öğelerle siyasi özgürlük, serbestlik, açıklık, şeffaflık öğelerinin oluşması yenilikçi bir sistem için kaçınılmazdır (Erkan, Hüsnü ve Canan, 2002).

Ağ ekonomisinin işlevini yerine getirmesi, çoklu ve karşılıklı etkileşime katılım şeklinde gerçekleşir. Bu karşılıklı katılımın özelliği sinerji yaratmaya yöneliktir. Bu nedenle bilgi çağında ağ ekonomisinin etkinliği, kendinden beklenen işlevsellikle ilgilidir. Ancak bu işlevsellik, ağdaki dinamik ve sinerjik işleyişi gerçekleştirme derecesiyle ilgilidir. Bu nedenle Ağ ekonomisinde sistem politikasının temel amacı, onun dinamik ve sinerjik işlevselliğidir. Dinamik ve sinerjik ağ ekonomisinin işlevselliği ise aşağıdaki üç amaca dayandırılabilir:

- Ağ ekonomisinde bilgi (yenilik) yaratma ve yenilik kullanımının etkinliği: Yaratıcı özgürlük ve teknolojik uygulama işlevselliği,
- Ağda iletişim (enformasyon) ve bilgiye ulaşımın etkinliği: Bilgi akışı ve iş birliğinin işlevselliği,
- Ağ ekonomisinde, motivasyon ve kontrol sisteminin etkinliği: Yenilikçi başarı rekabetinin işlevselliği.

Bu alanlarda etkinlik ve işlevselliğin sağlanmasına yönelik ekonomi politikası araçları olarak, bilişim alt yapısının; maddi, personel ve kurumsal boyutlarıyla birlikte var olması gerekir. Maddi boyutta dijital ağ sisteminin; personel boyutta nitelikli- eğitilmiş ve yaratıcı insan gücünün ve eğitimin; kurumsal boyutta yaratıcı kişilik, açık, esneklik, şeffaflık, farklılık ve katılımcılık gibi değerlerin oluşturulması bu alandaki politika araçlarıdır. Sanayi toplumundaki yapı politikaları olan;

- Optimal piyasa yapısı yerine; esnek teknolojilere dayalı dinamik ve çeşitlenmiş piyasa yapılanması,
- Optimal sektörel yapı yerine; bilişim bazlı yenilikçi sektörlerin sürüklediği sektörel yapılanma ve kümelenmeleri,
- Optimal mekansal yapı yerine; yerel avantajları etkileşimle bütünleştiren globalize (küreyle bütünleşik yerel) yapılanma,
- Optimal işletme büyüklüğü yerine; işlevlerini etkili biçimde yerine getiren işlevsel işletme büyüklüğü (işlevsel olan güzeldir), şeklinde yapısal amaçlarda ve politikalarda kaymalar olması gerekmektedir.

Bilgi toplumunun süreç politikasında ise; büyüme, istikrar, istihdam ve ödemeler dengesi amaçları birbirinden kopuk değil; dayandığı içerik ve temel değişerek yenilenmektedir. Ağ ekonomisinin işlevini yerine getirebilmesi için de, bu

unsurların çoklu ve karşılıklı etkileşim içerisinde olması gerekmektedir (Erkan, Hüsnü ve Canan, 2002).

Bilgi ve insanın ön plana çıktığı ekonomide; insani gelişme, eğitim, Ar-Ge, gelir dağılımı, istihdam ve büyüme öğelerini birlikte içeren; sürdürülebilir yenilikçi gelişme stratejisi temel strateji olmaktadır. Burada; maddi refah artışından çok niteliksel insani gelişme, kalite, verimlilik ve yenilik öğelerine dayalı; yeniliği, mekansal (kentsel); sektörel (kümesel) ve ağ sistemi olarak destekleyen; sistem, yapı ve sürecin birlikteliğini yansıtan bir ekonomik ve giderek toplumsal politika içinde süreç amaçlarının sürdürülebilir olması hedeflenmektedir.

D. Bölgesel Gelişme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajansları

Çalışmanın bu kısmında, bölgesel gelişme süreci içerisinde Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA), ele alınmıştır. BKA'larla ilgili ilk örneklerden söz edilerek, BKA'ların kuruluş amaçlarına değinilmiş, daha sonra da ayrıntılı olarak söz edilerek Bölgesel Kalkınma Ajansları tanıtılmaya çalışılmıştır.

Bölgesel gelişme, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, üzerinde önemle durulan bir konudur ve kalkınma ajansları bölgesel gelişme politikasının araçlarından biridir. İlk uygulaması Amerika Birleşik Devleti'nde (ADB), Tennessee Valley Authority'nin (TVA) 1930'larda kurulması ile başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri ve hızlı teknik/teknolojik gelişmeler sonucu, gelişmiş Batı ülkelerinde bölgelerarası farklılıklar daha da belirginleşmiştir. Fransa'da Paris ve çevresinin, ülkenin geri kalan diğer bölgeleri toplamından daha büyük bir gelişme düzeyine ulaşması, İtalya'da kuzey/güney farklılaşmasının tamamen iki farklı dünya yaratacak düzeye erişmesi, İngiltere'de İskoçya ve Galler'de eski sanayi bölgelerinin çökmesi sonucu yeniden yapılanma ihtiyacının ortaya çıkması, bu ve diğer Avrupa ülkelerinde bölgesel kalkınmaya dönük politikaların ve mekanizmaların oluşturulmasına yol açmıştır. Bu ülkelerde bugüne değin kamu tarafından çeşitli politikalar uygulamaya aktarılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise sosyal ve ekonomik farklılaşmalar nedeniyle bölgesel kalkınma konusunun gündeme geldiği ülke sınırlı sayıdadır. Brezilya'da

1959'da kurulan Kuzeydoğu Bölgesi Kalkınma Ajansı (SUDENE) bu örneklerden biridir. Bugün özellikle Avrupa Birliğinin (AB) oluşması ile ülkeler içinde belirgin "Bölgeler" en önemli birimler olarak ortaya çıkmıştır. Genel politika, bölgelerin ekonomik gelişme politikaları açısından gittikçe özerkleşmesi ve bölgelerin yabancı yatırımcıları bölgelerine çekmek amacıyla sağlıklı bir bölgelerarası kalkınma yarışına katılmaları doğrultusundadır. Bu anlayış içinde bütün bölgeler kendi kalkınma örgütlerini kurmaktadır (Alaçam, 2004; 1).

Bölgesel kalkınma politikalarının bu derece önem kazanması bu politikaların düzenli ve planlanmış bir şekilde sürdürülebilirliğine katkıda bulunacak ve o bölgeyi iyi bildiği için bölge ihracatına olumlu etkileri olabilecek yerel kurumların yani Bölgesel Kalkınma Ajanslarının önemini artırmıştır. AB tarafından da desteklenen bu tür kurumlar aday ülke konumundaki Türkiye açısından büyük bir önem taşımaktadır.

1. Tanımı ve İdari Yapısı

Kuruluş gerekçeleri ve yerine getirdiği hizmetler paralelinde BKA'larla ilgili birçok tanımlama söz konusudur. Bir yaklaşıma göre; BKA'lar merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirme amacıyla kurulmuş ajanslardır (DPT, 2000; 193–194).

Önemli bir bölümü Avrupa'da olmak üzere pek çok BKA mevcuttur. Farklı ülkelerde kurulmuş olan BKA'ların esas varlık nedenleri; bölgesel stratejilerin uygulanması, yerel ve bölgesel girişimciliği destekleme, alt yapı hizmetlerinin sunulmasına yardımcı olma, özel sektörün yakın geleceği için yerel-bölgesel çözümler araştırma ve bölgesel talepleri karşılayacak yeni ürün ve hizmet üretimi için finansal garantiler ve çözümler arama şeklinde özetlenmektedir. Diğer taraftan Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA) BKA'yı şöyle tanımlamıştır: Bir BKA sektörel ve genel kalkınma sorunlarını belirler, bunların çözümüne yönelik olanakları ve çözümleri saptar bu çözümleri geliştiren projeleri destekler. Ancak operasyon alanları bunlar olduğu halde, tam olarak bu tanımlara uymayan BKA'lar da vardır. Buna göre BKA'ların tek ortak özelliği, bazılarının ana veya ek uğraşları yabancı yatırım çekmek olsa da, tümünün bir coğrafi alanda bulunan içsel potansiyeli geliştirmekle ilgili olmasıdır.

BKA'lar merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda ve bölgesel bazda faaliyet göstermelerine rağmen, büyük bir kısmının merkezi hükümetler tarafından kurulduğu görülmektedir. BKA'ların içsel örgütlenmesinin ikili bir yapısı vardır. Bu ikili yapıdan ilki Genel Kurul, Denetim Kurulu, Denetleme Komitesi ve Genel Müdür gibi temel öğelerden oluşan yasal bir yapıdır. İkincisi ise belli bir konuyu ele alan çalışma grupları veya teknik konuları inceleyen komitelerdir. Ayrıca ajansların politikalarını oluşturmak ve yürütmekle görevli bir Yönetim Kurulu bulunmaktadır. Bu kurul, genellikle hükümet tarafından atanan ve ajansın kurulmasına katkıda bulunan kuruluşların temsilcilerinden oluşmaktadır. Bu kurulda, genellikle özel kesim temsilcileri yer almaktadır. Kurulun önemli görevlerinden biri Genel Müdürü seçmektir. Genel Müdürün önemli bir işlevi de teknik ekibi yetiştirmektir.

Ajanslar, harcamaları bakımından kamu idarelerine karşı sorumlu, politikalarının oluşturulması ve uygulanması bakımından ise, kuruluş kanun ve mevzuatları çerçevesinde serbest bırakılmışlardır. Yönetim kurulları bazı ülkelerde merkezi idare tarafından seçilmekte ve merkezi idareye karşı sorumlu olmaktadır. Diğer bir çok ülkede ise yönetim kurulları, yerel idarenin kuruluşlarıdır ve yerel idare tarafından seçilerek yönetime getirilmektedir. Yönetim kurullarında genellikle özel kesim temsilcileri yer almaktadır (Berber, 2004; 4).

Bütün ajanslar hükümetleriyle yakın bir işbirliği içinde olmak zorundadır. Bu, bazen idare heyeti başkanlığına bir hükümet üyesinin seçilmesi bazen de bir bakanın yılda birkaç kere yönetim kurulu toplantılarına katılması ile sağlanmaktadır. Üst düzey politikacılarla direkt temas olanağının hükümet ve ajanslara çok büyük faydası vardır. Bütün ajansların bölgesel ya da mahalli idarelerle temas kurmaları gerekmektedir.

2. Amaçları

BKA'ların en belirgin amacı, bölgelerin potansiyelini ve sorunlarını göz önüne alarak geliştirdikleri politikayla, bölgedeki ekonomiyi canlandırmak ve bölge halkının gelişmeye katılımını ve gelişmeden yararlanmasını sağlamaktır. BKA'lar, rekabete dayanan bir iş çevresinin oluşması, dünya kalitesinde bir iş gücünün yetiştirilmesi, devlet desteğinin sağlanması, çevrenin ve sağlığın iyileştirilmesi ve etkili kurumların oluşturulmasını hedefler.

BKA'lar bir bölgenin mevcut ekonomik, kültürel, sosyal ve politik yapısı, için değil tüm bu yapılar ile birlikte çalışabilme kabiliyetini oluşturmak için kurulmaktadır. Yeni iş alanları açmak ve kalkınma fırsatları oluşturabilmek bağlamında kalıcı ve gerçek bir operasyonel program oluşturmayı amaçlamaktadırlar (Eurada, 1999; 6).

Bir başka deyişle, BKA'ların amaçları, uzun dönemli bölgesel ekonomik kalkınma için uygun koşulların yaratılması gibi ekonomik, bölgenin çekiciliğini arttırmak açısından çevresel, bölgenin sosyo-kültürel değerlerinin geliştirilmesini sağlama gibi sosyal açıdan sınıflandırılabilirler. Hughes'a göre, örnek bir BKA'nın hedefleri geniş kapsamlı olmalı ve bölgesel rekabet, kalkınma, yerel KOBİ gelişmesi, yabancı yatırım gibi olguları içermelidir. Avrupa Komisyonuna göre, bu ajansların beklide en önemli özelliği, buldukları bölgeye dış yatırımı çekmenin yanında o coğrafi bölgenin içsel potansiyellerinin gelişimini sağlamaktadır (Eurada, 1999; 7).

Bu hedefleri karşılamak için, çevresel gelişme, endüstriyel altyapı, danışmanlık ve girişim sermayesi gibi birçok araçları olması gerekmektedir.

3. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Özellikleri

Eurada' ya göre, BKA'larda bulunması gereken özellikler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır. Bir BKA'nın,

- Politik yapı tarafından anlaşılması ve kabul görmesi,
- Tüm amaçlarını operasyonel projelere dönüştürebilmesi,
- Diğer yerel organizasyonlarla koordineli bir politika oluşturması,
- Temel yapısını kurmak ve yeni projeleri uygulamak için gerekli finansal kaynakları bulması,
- Yerel enstitüsel yapı içerisinde bağımsız kararları alabilmesi,
- Kalıcı sonuçlara ulaşabilmek için teknik personelinin katılımının sağlanması gerekmektedir.

Eğer BKA'lar bu özellikleri sağlayamazlarsa ileride organizasyonel sorunları yaşaması kaçınılmaz olacaktır (Eurada, 1999; 8). Politik yapı tarafından kabul görmeyen ve tutarlı amaçlara sahip olmayan, diğer kuruluşlarla bağlantı içinde

olmayan BKA'lar, amaçlarını gerçekleştirmede tek başlarına yetersiz kalmakta ve uygulayacağı projelerde başarı sağlayamayacağı beklenmektedir.

Eurada'ya göre BKA'ların nerelerde kurulması gerektiği aşağıdaki şekilde açıklanmıştır. Bu bağlamda ilke olarak, herhangi bir bölgede kurulmaları konusunda bir kısıt yoktur (Sanayileşmekte olan, sanayileşmesini tamamlamış, kırsal vb.). Ancak kuruluş aşamasında aşağıdaki parametrelerin göz önüne alınması gerekmektedir:

- Yeterli insan popülasyonu,
- Potansiyel girişimler ve de girişimcilerin varlığı,
- Kalifiye işgücü,
- Yerel/Bölgesel gelişim stratejilerine paralellik ve uyum,
- Bölgedeki hakim sektörlerin belirlediği, gelişmeye uygun bir alan.

BKA'lar birçok Avrupa ülkesinde 1950'li ve 1960'lı yıllardan bu yana bölgesel ölçekte ekonomiyi canlandırmak, örgütlemek ve geliştirmek üzere kurulmuşlardır. BKA kurma deneyimleri ülkeden ülkeye farklılıklar sergilemekte ve ayrıca da her kurum kendine özgü bir şekilde faaliyet göstermektedir. Günümüzde BKA'lar çoğunlukla tabandan tavana doğru örgütlenme modelini benimsemektedir. Tabandan tavana doğru bir yaklaşım bazı avantajlar getirmektedir. Tablo 2 'de bu durum genel olarak özetlenmiştir. Halkier Danson ve Damborg'a göre; bölgesel politikalara tabandan tavana doğru yaklaşımda personel firmalarla birebir ilişki içerisinde olacağı için, daha etkili ve bürokrasiden uzak ilişkiler kurulabilecektir. Yarı-özerk bir konum bir yandan siyasi müdahaleleri önlerken, diğer taraftan ekonomideki yapısal sorunlara uzun vadeli bir açıdan bakılmasını sağlamaktadır. Bu şekilde Bölgeye siyasi desteğin dolaysız ve etkili olarak girebilmesine yol açmaktadır.

Merkezi hükümetlerin ayırım gözetmeyen yeniden dağıtım programlarının tersine, BKA'ların politikaları bölgesel hedefli olduğu için daha seçici olmak durumundadır. Bu durumda BKA politikaları gelişme sağlayıcı özelliği nedeniyle önem taşır. BKA'ların nerede kurulabileceğine dair bir prensip olmamakla birlikte, işlevsel olabilmeleri için belli değişkenlerin varlığı gereklidir. Bu değişkenler; nüfusun yeterli olması, girişim ve girişimcilik altyapısı, işgücünün becerikli olması, bölgesel gelişme stratejileri üzerinde fikir birliği sağlanması, gelişmeye elverişli sektörlerin

belli bir bölgede varlığı, rekabete dayanan bir iş çevresinin olması, devlet desteğinin sağlanması ve altyapının geliştirilmesi şeklinde sıralanabilir.

TABLO 2: Geleneksel Tavandan Tabana Yaklaşımına Karşı Yeni Tabandan Tavana Yaklaşım

Yenilikler	Geleneksel Tavandan Tabana	Yeni Tabandan Tavana
Örgütlenme	Ulusal merkezi yönetime bağlı yapı Bürokratik genel yaklaşımlar	Bölgesel yarı özerk yapı Esnek ihtisaslaşmış yaklaşımlar
Ekonomik Araçlar	Bölgeler arası eşitlik Ulusal ekonominin büyümesi	Bölgeler arası rekabet Bölgesel ekonominin büyümesi
İşlevsel Yöntem	Otomatik/ ihtiyari sorunlara tepki veren	İhtiyari Sorunları öngörerek önlem geliştiren
Politika Araçları	Bürokratik düzenlemeler Mali yaptırımlar Danışmanlık servisleri Kamu hizmetleri	Finansal yaptırımlar Danışmanlık servisleri Kamu hizmetleri

KAYNAK : Berber, 2002; 3.

4. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Türleri ve Yasal Statüleri

BKA'lar bürokratik yapılarına, özerkliklerine, kuruluş amaçlarına ve eylemlerine göre sınıflandırılabilir. BKA'lar arasındaki temel ayrım, geniş politik hükümetin çekirdek idari yapısının içinde veya dışında yer alması ile belirlenebilir. Avrupa'daki birçok BKA bağımsız birer kuruluş niteliğindedir ve politik destekleyicilerine belirli bir mesafede çalışmaktadırlar. Bu kuruluşların varlığı ekonomik ve politik desteğe bağlıdır. Dolayısıyla BKA'ların faaliyetlerinde politik müdahaleler söz konusudur. Benzer bir tanımlamada BKA'ların kurucularına göre yapılabilir ve dört ana grupta toplanabilir:

- Merkezi hükümetler tarafından kurulan BKA'lar,
- Yerel ve bölgesel yönetimlerin bünyesinde bulunan BKA'lar,
- Yerel ve bölgesel yönetimler tarafından kurulan BKA'lar,
- Kamu özel ortaklıklarıyla kurulmuş BKA'lar.

Tablo 3’de Avrupa Birliği Ülkelerinde faaliyet gösteren Bölgesel Kalkınma Ajanslarının yasal yapılarını görebiliriz.

TABLO 3: Avrupa’daki BKA’ların Yapısı

Yasal Yapı	Ülkeler
Belediyeler arası ajans	Belçika
Kar amacı gütmeyen kuruluş	Bulgaristan,Fransa,Macaristan ve Ukrayna
Kamu yasası kuruluşları	Belçika ve Almanya
Kar amacı olmayan vakıflar	Danimarka
Kamu-Özel yasa kurumları	İspanya
Vakıflar	Romanya
Belediye girişimi	Yunanistan
Kar amaçsız şirketler	Litvanya
Yerel yönetimlerin garantisi ile sınırlı şirket	İngiltere
Limited şirket	Almanya
Kamu limited şirketi	İrlanda, Hollanda, Yunanistan ve İtalya
Kamu-özel anonim şirketi	Portekiz
Sınırlı şirket	İsveç
Anonim şirket	Çek Cumhuriyeti, Estonya, Polonya ve Slovakya
Karma ekonomi şirketi	Fransa

KAYNAK: Eurada, 1999; 12.

5. Faaliyet ve Görevleri

Bölgeye yatırım yapmayı düşünen girişimciye bilgi vermek; bölgeye yada bölgeden dışarıya teknoloji transferi ile uğraşmak; bölgeye yerleşmiş firmalara tüm alanlarda danışmanlık hizmeti sunmak; yol, su, kanalizasyon, çöp toplanması gibi alt yapıyı düzeltme faaliyetlerinde aktif rol oynamak şeklinde ifade edilmektedir. Faaliyetlerine göre BKA’lar üç ana grupta toplanabilir:

Stratejik BKA’lar: Bu ajansların bilgi bankalarının oluşturulması, bölgenin ulusal ve uluslararası platformda desteklenmesi, KOBİ’lere destek bilgi sağlama, girişim potansiyelini ortaya çıkarma gibi hedefleri vardır.

Genel Operasyonel BKA’lar: Stratejik BKA’ların işlevlerini dikkate almak suretiyle temel hedefleri, sektörler arası gelişme projelerinin oluşturulması, desteklenmesi ve yönlendirilmesidir.

Sektörel Operasyonel BKA'lar: Bu ajanslar, bir bölgenin belirli bir faaliyetini veya bir yerin belirli projelerini desteklemek amacıyla kurulurlar.

Bölgesel Kalkınma Ajansları 1950'li ve 1960'lı yıllarda yabancı yatırımcıları çekerek ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmuşlardır. İlerleyen zamanlarda ise yerel ve bölgesel şirketlere tek başlarına veya ortaklıklar halinde hizmetler sunmuşlardır. BKA'ların diğer faaliyetleri şöyle sıralanabilir: Bölgeye yatırım yapmayı düşünen girişimciye bilgi vermek, bölgeye ya da bölgeden dışarıya teknoloji transferi ile uğraşmak, sermaye katılımı ile iş çevrelerini desteklemek, fabrika, depo ve büroları kiralama ya da satma yoluyla iş çevrelerinin hizmetine sunmak, bölgeye yerleşmiş firmalara tüm alanlarda danışmanlık hizmeti sunmak, yol, su, kanalizasyon, çöp toplanması gibi alt yapıyı düzeltme faaliyetlerinde aktif rol oynamak. Aslında son belirtilen noktalar yerel yönetimlerin görev alanına giren konuları oluşturmaktadır. Ancak, yerel yönetimlerin mali olanakların yetersiz olması ve bu işleri yürütecek yeterli personeli olmadığı gibi nedenlerle bu işlerin artık Bölgesel Kalkınma Ajanslarına bırakılması istenilmektedir.

Diğer taraftan BKA'lar yerine getirdikleri faaliyetlere göre Zayıf ve Kuvvetli BKA'lar olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar (DPT, 2000; 194). Esas faaliyetleri bölgelerine dış yatırımcı çekebilmek, diğer bir deyişle bölgelerini pazarlayabilmek olan ajanslar zayıf ajans olarak nitelendirilmektedir. Bu ajanslar, bölge dışında ileri teknoloji ile faaliyet gösteren firmaların bölgedeki firmalara teknolojilerini transfer edebilmeleri için çalışmaktadır. Zayıf ajansların diğer faaliyetleri arasında; enformasyon hizmeti sunmak, etkinliklerini arttırmak ve ilişkilerini geliştirmek için yurt dışında ve kendi ülkelerinde ofisler kurmak olarak sayabiliriz.

Avrupa'daki ajansların çoğu zayıf ajans niteliğindedir (Kumral, 1993; 51). Bölgeye yatırım çekme amacına ek olarak bölgesel ekonomi ve iş yaşamının gelişmesi, bölgesel kentleşme ve çevrenin düzenlenmesi, istihdamın artırılması amacı taşıyan ajanslar da kuvvetli ajanslar olarak nitelendirilmektedir. Bu ajanslara sorumluluk, merkezi hükümet tarafından verilmektedir ve çoğunlukla 500 ya da daha fazla kadroyu bünyesinde barındırmaktadır.

Kuvvetli ajansların diğer faaliyetleri ise şöyle sıralanabilir: Avrupa Birliği ve kendi hükümetleri tarafından bölgelere verilen yardımların dağıtımını yerine getirme

çalışmaları, ekonomik potansiyelini kaybetmiş, yoksulluktan dolayı yeni yatırım yapılamayan kentsel alanları yeniden yapılandırılma çalışmaları, geçmişte iyi olan sanayi bölgelerinin gerilemesi sonucunda kullanılmaz hale gelen arazilerin iyileştirilmesine yönelik faaliyetler, kırsal alanların kalkınması ve bu alanlarda tarıma dayalı sanayinin mümkünse turizmin gelişmesini sağlayıcı etkinlikler ve de son olarak konut üretiminde bulunanlar için arazi temin etme.

6. Finansmanı

BKA'lar genel bütçeden ve özel fonlardan finanse edilmekte olup, devlet tarafından başlangıçta nakdi ve emlak şeklinde aynı sermaye tahsisi söz konusudur. Ayrıca ajanslar, sanayileşmeyi desteklemeyi hedefleyen çeşitli devlet fonlarına ve bu fonların kullanımına göre proje sunarak kredi almaktadırlar (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2006).

Avrupa Birliği ve Dünya Bankası tarafından BKA'lara fon sağlanmaktadır. Fakat bu genel ya da düzenli bir gelir değildir. Finansman konusunda özellikle "Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu" (ABKF) ve "Ön Katılım İçin Yapısal Araç Fonu"(ÖKYAF) devreye girmektedir. AB'nin yapısal fonlarından biri olan ABKF, altyapıları geliştirmek, yerel kalkınmaya öncelik vermek ve küresel rekabete adapte olma amacıyla yapısal güçlük içindeki ülkelere verilirken; ÖKYAF, AB'ye katılıma aday olan ülkelerin altyapı projeleri için verilmektedir. Bunların yanı sıra özel sektör ve mahalli işyerlerinden de fon sağlayan ajanslar bulunmaktadır. Diğer taraftan çoğu BKA'ların finansman kaynakları yardımlardan oluşmaktadır.

Avrupa ülkelerindeki BKA'ların bütçeleri yasal yapılarına, sundukları hizmetlere göre farklılıklar gösterir. Avrupa'da yerel yetkililer tarafından kurulan BKA'lar ödeneklerini kendilerini destekleyen politik yapılardan almaktadır. Bunlara ilaveten BKA'lara yönelik başka finansal kaynaklar da mevcuttur. Borsa yatırımdan elde edilen kira gelirleri, kendi yarattıkları kaynaklar ve sundukları hizmetlerden elde ettikleri gelirler gibi. Hatta bazı ülkelerde olduğu gibi, bölgeden elde edilen vergi gelirlerinden de pay alırlar. Anonim şirket olarak kurulan BKA'ların başlangıçtaki finansal, hizmet ve mülk gereksinimleri kurucular tarafından karşılanır. BKA'larının yürütülmesi için gereken fonlar kendi içinden karşılanamadığı zaman, dış gelirlere yönelirler.

Ajanslara sağlanan mali teşviklerin büyük bir bölümü merkezi idarenin kontrolü altında verilmektedir. Teşviklerin bütün ülke düzeyinde aynı oranlarda uygulanabildikleri durumlar olduğu gibi, öncelikli yörelere tahsis gibi farklılaştırılmış ve kademeli teşvik sistemleri de yoğun olarak uygulanmaktadır. Merkezi idarelere ilave olarak bölgesel idarelerin kendi btçelerinden verdikleri teşvikler de bulunmaktadır. Bunlar sadece o bölge için geçerlidir. Ancak bu tür mali teşviklerin parasal önemi, merkezi teşviklere kıyasla çok küçüktür. Ajanslar kuruluşlara iştirak ederek veya nakdi teşvik yoluyla firmalara destek sağlamaktadırlar. Mali yardımların dağıtımını genellikle idareler tarafından kontrol edilmekle birlikte, projelerin seçiminde ajanslar değişen önemde rol oynamaktadırlar (Eurada, 1999; 10).

Özellikle AB'de ulusal devletler üstü yürütülen politikalar doğrultusunda, başlangıçta ülke çapında uygulanan mali teşviklerin gittikçe bölgesel hale dönüştürülmesine çalışıldığı gözlenmektedir. Diğer taraftan merkezi hükümetler de mali kontrolü ellerinden kaçırmak istememektedirler.

AB kuruluşları tarafından uygulanan yardım sistemleri, tamamen bölgelere dönük olarak uygulanmaktadır. Bazı ülkelerde, ajansların sağladıkları finansman kaynakları ise şöyle sıralanabilir: Fransa'da bölgesel ve yerel hükümetler, özel sektör ve ajansların kendi gelirleri, Almanya'da ulusal, bölgesel, yerel hükümet, Avusturya'da ulusal hükümet, İtalya'da ulusal hükümet, İrlanda'da ulusal hükümet ve ajansların kendi gelirleri, Japonya'da ulusal, bölgesel hükümet ve ajansların kendi gelirleri, Portekiz'de bölgesel hükümet, Singapur'da ulusal hükümet ve ajansların kendi gelirleri, İspanya'da ulusal ve bölgesel hükümet, Dünya Bankası, ajansların kendi gelirleri, İngiltere'de ulusal hükümet, yerel hükümetler ve kendi gelirleri ile finansmanları söz konusudur (Alaçam, 2004; 1). BKA'ların projelerini gerçekleştirebilmesi için, bu projeleri gerçekleştirmede kullanacağı maddi kaynakları dengeli ve istikrarlı bir şekilde sağlaması gerekmektedir.

7. Başarısını Etkileyen Faktörler

BKA'ların etkinliğini belirleyen faktörler ise şöyle sıralanabilir: İlk önemli faktör finansal kaynaklarla ilgilidir. Kaynakların varlığı planlama, yönetim ve uygulama aşamalarında BKA'ların etkinliğini belirler. İkincisi ise personeldir. Nitelikli ve yetenekli personelin varlığı BKA'ların etkinliğini artıran ikinci faktördür. nc faktör

meşruiyet ve yetkidir. Bu faktör, BKA'ların bölgelerinin meşru temsilcileri olmaları ve iş dünyasının desteğini almalarıyla ilgilidir. BKA'ların etkin olabilmeleri için tabandan tavana yerel ölçekte ve tavandan tabana merkezi yönetimlerce desteklenmesi gereklidir. BKA'ların etkinliğinin belirleyen dördüncü faktör üstlendikleri görevlerdir. Ajansların bölgesel ekonominin temelini oluşturan sektörlerle ilgili çalışmalar yapmaları gerekir. Beşinci faktör bölgesel tutarlılıkla ilgilidir (Eurada, 1999; 14). Bölgede geçerli olan ortak hedeflerin BKA'lar tarafından benimsenmesi, böylece içinde buldukları toplumun desteğini kazanması gereklidir.

II. BÖLGESEL GELİŞME POLİTİKASI VE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Bu kısımda öncelikle bölgesel gelişmenin genel ekonomi politikası içindeki yeri belirtilerek, bölgesel gelişme politikaları geleneksel ve yeni yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bölgesel Kalkınma Ajansları, yeni bölgesel gelişme politikalarından biri olarak çalışmanın birinci bölümünün sonunda incelenmektedir.

Ekonomi politikası, belirlenmiş sosyo-ekonomik amaçlara ulaşmak için, ekonomik düzen, ekonomik yapı ve ekonomik sürecin belli karar birimlerince seçilmiş uygun araçların kullanımıyla bilinçli ve sistematik olarak etkileme, yönlendirme şekillendirme ve denetimini konu alan bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Erkan, 1990; 5). Bölgesel gelişme politikası ise, bu şekilde tanımlanan ekonomi politikasının bir alt dalıdır. Ekonomi politikasının tanımı, ekonomik bütünün üç temel alanı olan; ekonomik düzen, ekonomik yapı ve ekonomik süreci kapsamaktadır. Ekonomik yapı, ekonomik ve sosyal olayları belirleyen, ekonomik süreci ve düzeni oluşturan unsurlar arasında görece olarak süreklilik gösteren ilişki ve oranları göstermektedir. Bu olayların etkilenip yönlendirilmesi, ekonomik yapı ve politikasının konusunu oluşturmaktadır. Ekonomik yapı politikası, sektörel ve mekansal yapı politikası olarak kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Sektörel yapı politikası, bir yandan ekonomik bütünü oluşturan sektörleri, karşılıklı ilişkiler açısından makro düzeyde analiz konusu yaparken, diğer yandan her sektörü ayrı ayrı inceleyerek, özel ekonomi politikası alanlarını kısmi analizler olarak gerçekleştirmektedir.

Özel ekonomi politikaları; tarım, sanayi, el sanatları, ulaştırma, enerji, hizmetler politikası olarak çeşitlilik göstermektedir. Mekansal yapı politikası ise, dar anlamda; kuruluş yeri, yerleşim yeri ve çevre politikalarını, geniş anlamda da; yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası ve uluslararası düzeyde farklı kullanımları kapsamaktadır (Erkan, 1990; 5).

Yukarıdaki açıklamalarda belirtildiği gibi, bölgesel ekonomi politikası; ekonomik yapı politikasının iki alt dalından biri olan mekansal yapı politikasının içinde yer almaktadır. Son yıllarda dünyadaki küreselleşme ve yerelleşme dinamiklerinin etkisiyle, ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılanmalar büyük bir değişim içine girmiş, değişimin kuramsal ve pratik nedenlerini açıklamaya yönelik olarak bazı kavramlar ön plana çıkmıştır. Yaşanan bu dönüşümün boyutlarını açıklamada dört farklı söylem öne çıkmaktadır. Bunlar sırasıyla; Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş, Fordist üretimden esnek üretime (post-fordist) geçiş, Ulus-devletlerin dünyasından küreselleşmiş dünyaya geçiş, Modernist düşünceden post-modernist düşünceye geçiştir. Dolayısıyla, bu değişimler öncelikle ekonomide ve siyaset, yönetim ve kültür dünyasında yoğun olarak yaşanmış ve bu değişim bölgesel politikalara olan yaklaşımları önemli ölçüde etkilemiştir.

A. Geleneksel Bölgesel Gelişme Politikaları

Geleneksel bölgesel politika anlayışının hakim olduğu 1960'lı yıllarda, bölgesel politikaların çerçevesi, gelişmiş ekonomilerin birçoğunda Keynezyen anlayışın hüküm sürdüğü firma merkezli, standartlaşmış, teşvik sisteminin esas olduğu "devlet güdümlü" politikalar olmuştur (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000, 60). Bu politikalar az gelişmiş bölgeleri geliştirmek amacıyla gelirin yeniden paylaşımı ve sosyal politikalara ağırlık vermiştir. Keynezyen anlayış; büyük ölçekli imalat sanayiye, bölgenin ekonomisinde çarpan etkisi yaratmak ve gelişmeyi bölgenin tamamına yaymak için büyüme kutupları oluşturan ekonominin motor gücü olarak kabul etmiştir. Bu dönemdeki temel politika araçları şunlardır:

- Finansal teşvikler,
- Altyapı yatırımları,
- Devletin sahip olduğu veya devletin kontrolünde sanayi tesisleri,
- İmalat sanayinin kontrolü.

Keynezyen bölgesel politikalar; az gelişmiş bölgelerde istihdamı ve geliri artırmaya yardımcı olmuş ama gelişmiş bölgelere kıyasla verimliliği yükseltmekte başarısız olmuştur. 1970'lerin başında yaşanan petrol krizi sonrası, Keynezyen anlayışın ürünü olan bölgesel politikaların önemi azalma eğilimine girmiştir. 1970'li yıllarda ortaya çıkan krizle başlayan süreç sonucunda, 1980'li yıllarda devletin öncelikli olarak ekonomik alandaki rolü tartışılmaya açılmış, piyasa ekonomisi çerçevesinde örgütlenmiş bir devlet ve yönetim anlayışı gündeme gelmiştir. Özellikle, dünya ekonomik sisteminde küreselleşme ve yerelleşme dinamiklerinin hakim olduğu 1980'li yıllardan itibaren, bölgesel kalkınma politikaları artık doğrudan devlet yardımlarından ziyade işgücü, yaşam kalitesi, yatırım iklimi gibi mekanın niteliğini artırıcı alternatif yatırımlara ve içsel gelişmeye daha çok önem vermiştir. Daha önceki bölgesel kalkınma politikaları sadece pazara, işgücüne ve hammaddeye olan mesafeyi göz önüne alırken, yeni bölgesel politikalar ise sosyal ilişkiler, normlar ve kurumlardan oluşan bir yapıyı dikkate almıştır (Sarıca, 2001;2). Geleneksel politikaların, yalnızca araç olarak finansal teşvikleri, altyapı yatırımlarını, devlet kontrolündeki sanayi tesislerini ve imalat sanayisini kullanması, bu politikaların uygulanabilirliğinde bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunları aşabilmek için bölgesel gelişme politikalarında önemli değişimler gerçekleşmektedir.

B. Yeni Bölgesel Gelişme Politikaları

Geleneksel politikaların uygulamalarda yaşattığı sıkıntılar, bölgesel gelişmenin kavramsallaştırılması ve bölgesel politikaların uygulanmasına dair tüm hususlarda, önemli temel değişimler yaşanmıştır. Bu değişim, bölgesel gelişmenin teorik temellerinin yeniden yorumlanmasına yol açmış ve kalkınma ekonomisini açıklayan yeni faktörlerle başlamış; amaçlar, hedefler, faaliyet alanlarındaki değişimlerle devam etmiştir. Bu kapsamda, Yeni Bölgecilik akımı ve Kurumsal Katmanlaşma Teorisi, bölgesel gelişmedeki yeni dinamikleri tanımlaya yönelik yeni bir gündem oluşturmuştur.

“Yeni Bölgeselleşme” akımı, ekonomik gelişme politikalarında bölgenin temel ölçek birimi olduğundan hareketle, ekonomik politikaların uygulanabilmesi için, bölgelerin merkezden aktarılan yetki ve kaynak ile donatılmış kurumsal bir kapasiteye ihtiyacı olduğunu savunmuştur. “Yeni Bölgeselleşme” akımı, mekansal kümelenme ve uzmanlaşmaya atıfla, ekonomik dışsallıkları tanıyan içsel büyüme

teorisine vurgu yapmıştır. İçsel büyüme teorisi, sürdürülebilir kalkınmayı yaratmada ve devam ettirmede içsel yerel faktörlerin önemini vurgulamış ve ekonomik gelişmede önemli girdiler olarak kabul edilen öğrenme, liderlik, sosyal sermaye, fiziksel altyapı, kurumlar ve insan kaynakları gibi geleneksel olmayan ekonomik değişkenlerin dikkate alınmasına katkıda bulunmuştur.

Bu anlayışa göre, bölge, kurumsal şebekelerin ve kurumsal katmanın en iyi geliştiği ölçek olarak görülür. Bu kurumsal şebekeler, bilgi alışverişinin ve karşılıklı ilişkilerin yüksek düzeyde tutulduğu, kurumsal bir katman veya kapasite olarak tanımlanabilir. Yerel bir kurumsal katman kavramı; birçok kurum tarafından ortak bir sunumu, kurumlar arası etkileşim ve sinerji dahil birçok etmenin birleşimini, ortak bir sınai amaç birlikteliğini ve paylaşılan kültürel normlar ve değerleri ifade etmektedir. Kurumlar, sosyal ve ekonomik şebekeler için bir zemin oluşturmaktadırlar ve bu kurumlar böylece yerel düzeyde ekonomik gelişimi ortaya çıkarmakta ve sürdürmektedirler. (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000, 65).

Kısaca kurumsal katman kavramının içerdiği faktörler şunlardır;

- Birçok kurumun varlığı,
- Kurumlar arası etkileşim,
- Ortak iş yapabilme kültürünün gelişmesi,
- Ortak bir hedefe kilitlenebilmek,
- Yerel sosyal atmosferi oluşturabilmek için paylaşılan ortak kurallar ve değerler bütünü ifade eder.

Kurumsal katmanlığın; rekabet edebilirlik için gerekli olan bilgi, yenilik ve haberleşme üretimine bağlı olan endüstriyel yığılmanın oluşma sürecinde çok önemli katkısı olmuştur. Günümüzde, bölgesel gelişme alanında, giderek kompleks hale gelen bölgesel ve yerel sorunlar haritasına uygun yaklaşımlar, geleneksel politika yaklaşımlarının yanı sıra, yeni bölgecilik, kurumsal katmanlaşma ve içsel gelişme anlayışı çerçevesinde geliştirilmektedir. Bu nedenle, hem bölgesel/yerel kapasitenin geliştirilmesine hem de sosyo-kültürel ve ekonomik ortamın iyileştirilmesine yönelik daha kapsamlı yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Tüm bu unsurlar değerlendirildiğinde, bölgesel gelişme politikalarına yönelik yeni yaklaşımlar, bölgesel dinamiklerin harekete geçirilmesi, bölgelerin bilgi ve teknoloji altyapılarının geliştirilmesi, girişimcilerin ve yenilik üretiminin desteklenmesi ve bölgenin rekabet gücünün artırılması olarak değerlendirilebilir. Bu bölgesel gelişme politikalarına ilişkin yeni yaklaşımları dört grup içerisinde inceleyebiliriz.

1. Avrupa Birliği Bölgesel Politikası

Günümüzde, yukarıda değinilen yeni yaklaşımları yansıtan stratejik bölge planlamasının en belirgin örnekleri, Avrupa Birliği Yapısal Fon uygulamalarında gözlenmektedir. Avrupa Komisyonu, 1989 yılı Yapısal Fon Reformunda, Fransa'daki devlet ve bölge arasında imzalanan "planlama kontratı"ndan esinlenerek AB bölgesel politikası için giderek artan miktarlarda tahsis edilen kaynakların uygulama boyutu için yeni bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu yaklaşıma göre, proje bazlı uygulamalardan 'stratejik programlama' mantığına geçilmiş; 'ortaklık', 'katkısalılık' ilkeleri ile, 'topluluk çapında ortak belirlenen hedeflere göre yardım alacak bölgelere yoğunlaşma' ve 'ortak finansman' uygulamaları benimsenmiştir (Avrupa Birliği Türkiye Deklarasyonu, 2006).

AB'nin ana hedeflerinden biri de bünyesinde topladığı tüm ulusların refah düzeyini yükseltmektir. Bu nedenle AB'de bir dizi politika oluşturulmuştur: Ortak Tarım Politikası, Sosyal Politika, Rekabet Politikası gibi. İşte bu hedefe hizmet eden diğer bir politika da Bölgesel Politikadır. AB içindeki anlamı ile bölgesel politika siyasi bir kavram olmaktan uzaktır. Devlet yapısı ile bağlantısı bulunmamaktadır; ne federal ne de gücün merkezi otoriteden bölgesel birimlere doğru yayıldığı bir devlet yapısını öngörmektedir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000, 72).

Bölgesel politika AB düzeyinde daha ziyade ekonomik ve idari içerikli olarak kullanılmakla ve esas olarak bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve bu amaçla oluşturulacak politikalar aracılığıyla refah düzeylerindeki farklılıkların mümkün olduğunca azaltılması ve kalkınmanın yaygınlaştırılması ile ilgilidir. AB'de bölgesel politikanın oluşturulmasından önce AB ülkeleri geri kalmış bölgelerinde ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için bir dizi yardım gerçekleştirmiştir. Ulusal girişimlerin yanı sıra, Birlik 1975 yılından itibaren bölgesel kalkınma sorununa eğilmeye başlamıştır. Zaten, Roma Antlaşmasının giriş bölümünde de üye ülkelerin ekonomik

bütünleşmede başarıya ulaşabilmesi için bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıkların giderilmesi öngörülmüştür. Tek Avrupa Senedi ile de söz konusu maddeye eklenme yapılarak, bölgesel politika kapsamında kullanılan üç fon (Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Tarımsal Yön Verme ve Garanti Fonu) belirlenmiştir (Sarıca, 2001; 18).

Bölgesel gelişmişlik düzeylerinin giderilmesi amacıyla her bir AB üyesi devlet, kendine özgü bir bölgesel politika geliştirmiştir. Bölgesel gelişme sorunlarının çözümü ilk olarak her üye devletin kendi sorumluluğundadır. Üye ülkelerin aldığı bazı önlemlerle yerli ve yabancı yatırımlar istihdam yaratıcı yatırımlar bu bölgelere çekilmeye çalışılmıştır. Özellikle, Yapısal Fonların kurulmasından önce ekonomik faaliyetler ulusal kapsamda geliştirilmiş ve söz konusu önlemler sebebiyle, belli bölgelerde yoğunlaşmıştır. AB'de ekonomik entegrasyonun özü ise, yapısal fonların etkilerinden birlik ölçeğinde en iyi şekilde yararlanmaktır. Sınırların açılmasıyla, gerek Birlik içinde yer alan ve gerekse yabancı menşeli firmalar, ekonomik faaliyetleri için doğal olarak alt yapısı gelişmiş ve nitelikli insan gücünün bulunabileceği bölgeleri tercih ettikleri görülmektedir. Sonuç olarak, yoğunlaşma, yoğunlaşmayı davet etmiştir. Pazarın büyümesi, yoğunlaşmayı daha da hızlandırmaktadır (DPT, 2003).

Bu durumda, ekonomik faaliyetlerin belli bölgelerde yoğunlaşması yerine, olabildiğince muhtelif bölgelere yönlendirilebilmesi ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarının artmasına mani olunması amacıyla hem ulusal hem de AB düzeyinde düzenlemeler geliştirme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bölgesel gelişmişlik farklılıkları yaşayan ülkelerin kendi gayret ve kaynaklarıyla bu sorunu aşmaları zor görünmekte ve bölgesel farklılıkların azaltılması amacıyla, Birlik ölçeğinde düzenleme yapılması gerekmektedir.

Bir AB ülkesinin kendi az gelişmiş bölgelerine yaptığı yardımlar çoğu kez diğer bir Birlik ülkesinin nispeten az gelişmiş bölgesinin aleyhine olabilmektedir. Bu nedenle, farklı bölgesel politikaların uyumlaştırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Uyumlu bir bölgesel politika, ekonomik kaynakların Birlik bünyesinde adil dağılımını ve geri kalmış bölgelerin hızlı kalkınmasını sağlarken, gelişmiş bölgelerin de üretimleri için daha büyük pazarlar oluşturmaktadır. AB'de bölgesel politikanın ana amacı, gerekli rehber ve ilkeleri geliştirerek, üye devletler tarafından oluşturulan ulusal düzeydeki

bölgesel gelişme politikalarının ve bu politikaları destekleyen mekanizma ve araçların Topluluk rekabet kuralları ve devlet yardımları kurallarıyla uyumlu olmasının sağlanması ve böylelikle, ekonomik bütünleşme sürecinin sağladığı olanaklardan, tüm ülkelerin maksimum ölçüde yararlanmasıdır.

AB Bölgesel Politikası, Birliğin çeşitli politika ve araçlarına, ihtiyacı olan bölgeleri göz önünde bulunduran, bölgesel bir boyut vererek koordinasyonun sağlanması açısından da önem taşımaktadır. AB'nin 1975'ten bu yana ileri sürdüğü bölgesel politika üç boyutludur:

- Birinci boyutta, diğer Birlik politikalarına bölgesel bir yaklaşım eklenmiştir. Böylelikle saptanan ortak hedeflerde de bölgelerin kalkınmışlık düzeyleri göz önünde tutulmaktadır.
- İkinci boyutta, Birlik üyeleri arasında bölgesel kalkınma politikaları koordine edilmektedir. Sonuçta, bir bölgenin kalkınmasının diğer bölgelerin kalkınmasına engel oluşturmamasına çalışılmaktadır.
- Üçüncü boyutta ise, geniş bir mali destek yelpazesi bölgesel politikaların hizmetine sunulmuştur. Bu boyutla, AB'nin bölgesel politikası somut anlamda gerçekliğe kavuşmaktadır.

Sözü edilen üç boyutun kalkınmaya dönük müdahalelere dönüşebilmesi için bölgelerin sosyo-ekonomik durumlarının yakından izlenmesi gerekmektedir. Avrupa Komisyonu bu çalışmaları, her yıl bölgelerin sosyo-ekonomik durumu üzerine hazırladığı raporda Bakanlar Konseyine sunar ve gelecekteki öncelikli bölgeler saptanır, mali yardımlar hazırlanır (Şen, 2004; 17).

AB kaynaklarını harcamanın ön koşulu olarak, tüm yardım alan bölgeler için, NUTS sınıflandırması temelinde bölgesel gelişme planları hazırlanması gerekliliği getirilmiştir. Bu yaklaşımın merkezinde ise, bölgesel ve yerel aktörlerin ortaklığı ile oluşturulan ve uygulanan bölgesel kalkınma stratejileri yer almıştır. Ulusal düzeyde oluşturulan mekansal politikaların, bölgesel düzeyde geliştirilen politikalarla uyumuna önem gösterilmiştir.

1990'larda birbirini takip eden programlara dönemleri boyunca, harcamaların büyük bir bölümü geleneksel altyapı yatırımları üzerine olmuşsa da, bu

hususlar bölgesel programların hazırlanması, yönetimi, uygulaması ve değerlendirilmesi açısından daha kapsamlı hale gelmiştir. Bunun yanı sıra, Yapısal Fon Programlarından elde edilen deneyimler, üye ülkeler tarafından, bütüncül stratejik kalkınma planları, programları ve anlaşmalarının yapılması yoluyla içsel bölgesel politikalara yansıtılmıştır.

Günümüzdeki Avrupa Birliği bölgesel politikalarında benimsenen altyapı kavramı, daha çok fiziksel olmayan boyuta atıf yapmaktadır. Bunlar, içsel gelişme açısından, bir bölgenin karşılaştırmalı avantajını artırmada önemli roller oynamaktadırlar. Bu nedenle, tedbirler, bölgelerin rekabet avantajlarını artırmak ve iş ortamı açısından bölgeyi cazip hale getirmek için alınmaktadır.

2. İçsel Yerel Gelişme Politikaları: Yeni / Yerel Sanayi Odakları

1970'li yıllar ile birlikte, bir yandan gelişmiş sanayi ülkelerindeki geleneksel sanayi bölgeleri olarak nitelenen mekan birimlerinde durgunluk ve gerileme süreci yaşanırken, diğer yandan, aynı ülkelerin kırsal veya azgelişmiş olarak nitelenen bazı bölgelerinde iktisadi hareketlilik gözlenmiştir. Büyük ölçüde; öz kaynak, yerel girişimcilik özellikleri, esnek (post-fordist) üretim teknolojileri ve ilişkileri, dayanışma, güven ve örgütlenme kapasitesi gibi içsel(leştirilmiş) faktörlere dayalı olarak gelişen bu tür bölgeler "Yeni/Yerel (Teritoryal) Sanayi Odakları" olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2003).

İtalya'da bu anlamda devlet artık büyük sanayiden ziyade küçük/orta ölçekli sanayiye teşvik etmekte, fakat bu teşvik bir güdüm ve devletin bizzat iştiraki olarak yapılmamakta, bölgeler sanayi ve ekonomik kalkınmalarından kendileri sorumlu ve yetkili tutulmaktadır. İtalya'da sanayinin yörelerde gelişmesi ve kalkınmanın gerçekleşmesi için bugün, sanayinin direkt teşvikinden ziyade, sanayinin kendiliğinden gelişmesi için gerekli danışmanlık, bakım/onarım ağı, araştırma-geliştirme ağı, kalite kontrol istasyonları, ileri teknoloji haberleşme ve data ağı vs. gibi hizmetlerin sağlanması, şehir yaşantısının düzenlenmesi, genç müteşebbisler yaratılması gibi hususlara daha fazla değinilmeye başlanmıştır.

Devlet özellikli olarak sanayi ve ticari aktivitenin gelişmesine yardımcı olan ve bugünün dünyasında artık ihtiyacı açıkça görülen yeni altyapı (araştırma,

üniversitelerin ve aralarındaki bağların geliştirilmesi, high-tech projelerin yaratılması vs.) ile ileri hizmet sektörü (müşavirlik, yatırım bankacılığı, sigorta, dağıtım,pazarlama vs.) yatırımlarını aktif olarak yönlendirmektedir.

Ekonominin küreselleşmesi ve yerelleşmesi aynı anda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ekonominin küreselleşmesi, bölgesel ve yerel kalkınma stratejilerine daha önemli roller yüklemektedir. Yeni bölgesel politikalarla birlikte yerel istihdamı artırıcı girişimler artmaktadır. Bu tür girişimler, yerel kaynak kapasitesini genişletici, kaynak kullanımını artırıcı, aynı zamanda girişimciliğin yoğunluğunu ve kalitesini artırıcı şekilde biçimlendirilmektedir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000, 183).

İşletmelerin kurulması ve geliştirilmesini amaçlayan politikaların şekillendirilmesi ve geliştirilmesi, yerel iş koşulları ve gereksinimleri hakkında bilgi sahibi yerel kurum ve kuruluşların katılımıyla daha etkin olmaktadır. Dahası, yerel kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenen iş ağlar genellikle başarılı girişimcilik için anahtar konuma sahiptir. Bununla birlikte, pek çok ciddi sosyal sorun genellikle mekansal odaklanmalar halinde olmakta ve girişimciliğin desteklendiği yerel çabaları gerektirmektedir. Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik geleneksel politikalara ilave olarak, girişimciliğin geliştirilmesi yörelerin gelişimini hızlandırmaktadır.

3. Bölgesel Teşvik Tedbirleri

Mali teşviklerin büyük kısmı merkezi hükümetlerin vergi gelirlerinden tahsis edilmekte ve dolayısıyla ülke içinde bir tür yeniden gelir dağılımı etkisi yapmaktadır. Teşvikler geleneksel olarak tarım ve imalat sanayi ile ilgili faaliyetlere verilmektedir. Hizmet sektörlerinin bu tür teşviklerden yararlanması oldukça yenidir. Teşvikler gittikçe seçici bir şekilde verilmekte ve "otomatik hak kazanmak" ile alınan teşvikler gittikçe önemini yitirmektedir. Genel olarak ülke çapında uygulanan sektörel bazdaki teşviklerin de yavaş yavaş bölgesel teşviklere dönüştüğü görülmektedir. Özellikle Avrupa'da, teşviklerin tamamen bölgeselleştirilmesi konusunda büyük çaba gösterildiği izlenmektedir.

Teşvikler içinde en yaygın olanı girişimciye sabit yatırımının bir nispeti olarak verilen hibeler ve/veya şirketlerin öz sermayelerine ajansların belli oranlarda katılmaları şeklinde uygulanan sermaye katılımlarıdır. Hibeler genellikle gelişmiş

ülkelerde sabit yatırımın yüzde 20-30'u civarında olmakta, daha az gelişmiş ülkelerde bu oran yüzde 50 hatta yüzde 75'e çıkmaktadır. Ajansların sermayeye iştirak oranları ise genellikle yüzde 30 civarı ile sınırlanmakta fakat hiçbir zaman yüzde 50'nin üzerinde bulunmamaktadır. Son yıllarda AB'de üye ülkelerin mali teşvik sistemlerinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

~ Otomatik veya otomatik selektif karma teşviklerden, belirli kriterlere uygunluğu inceleme ile belirlenen selektif tedbirlere doğru bir dönüşüm yaşanmaktadır. ~ Teşviklerin verilmesi gittikçe daha çok yerel idarelere/bölgesel kalkınma teşkilatlarına bırakılmakta, merkezi hükümetin kontrolü ve etkisi azalmaktadır. Tarım ve imalat sanayi yanında, hizmet sektörü artan oranlarda teşviklerden yararlanmaktadır. Teşviklerden yararlanan hizmet dallarının başında; turizm, araştırma-geliştirme, danışmanlık ve finans gibi hizmet faaliyetleri gelmektedir. ~ Yatırımcıları etkileyecek büyüklükte teşvikler verilmektedir. Çok sayıda ve düşük orandaki teşviklerin; bir yandan yatırımcıların kararlarında fazla etkin olmadığı, diğer yandan da teşvik almış olan firmalara yararı olmadığı ve bu nedenle kamu fonlarının ziyan edildiği ileri sürülmektedir. Genellikle yeni yatırım, tevsi ve tesis yer değiştirmeleri, çoğu ülkenin bölgesel olarak uyguladıkları teşvik sistemlerinde yer almaktadır. Modernizasyon ve rasyonalizasyon yardımlarının da oldukça yaygın bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Fransa, İtalya, Kuzey İrlanda'da olduğu gibi, bölgedeki şirketlerin bölge dışı şirketler tarafından satın alınması için, bölge dışı firmanın desteklenmesine daha az rastlanmaktadır (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000, 231).

Bölgesel gelişme kavramının benimsenmesiyle, bu teşviklerin sağlanması, yerel organizasyonlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durum da yerel kuruluşların önemini gittikçe artırmaktadır.

4. Bölgesel Kalkınma Ajansları

Bölgesel gelişme sürecinde yeni yaklaşımlardan biri olan Bölgesel Kalkınma Ajansları daha önce de değinildiği üzere, bölgenin ihtiyaçlarını tespit eden, plan ve proje geliştiren, bölgedeki aktörler arasında ağlar kurulmasını teşvik eden, bölgeye diğer bölgelerden yatırım çeken ve uygulamaları denetleyen lider bir kurum olarak tanımlanabilir.

Son yıllara kadar yerel firmalar ile bölgeye dışardan gelen firmalar veya dış firma ile yerel firmaların yaptıkları ortak girişimler arasında teşviklerden yararlanmak açısından ayrıcalık gözetilmemekteydi. 1980'lerin ortalarından itibaren birçok ülke, bu tutumun bölgenin sanayileşmesini hızlandırdığını kabul etmekle beraber, ancak kalkınmanın bölgeye yayılmadığı, bölge halkının gelişme faaliyetine gerçekten katılmadığı gerekçesiyle, bölge içinden gelen küçük ve orta boy işletmelere ek özel teşvikler uygulamaya başlamışlardır. Kuzeydoğu Bölgesi Kalkınma Ajansı (SUDENE) ve Galler Kalkınma Ajansı (WDA) tecrübelerinde bu tutum açıkça görülmektedir.

BKA'ların, alt yapı yardımlarını, bölge ekonomisini canlandırmak ve yatırımları bölgeye çekmek amacıyla çoğu ülkede sağladığı görülmektedir. Bu konuda yerel idareler veya bölgesel kalkınma teşkilatlarınca kredi temini, arazi tahsisi, organize sanayi bölgeleri kurulması, standart fabrika binaları, iş merkezleri yapılıp kiralanması hatta işletmelerin iş, eğlence, teknoloji, araştırma, ulaşım, haberleşme gibi her türlü gereksinimi bir arada karşılayacak özel şehirlerin kurulması değişen derecelerde her bölgesel kalkınma hamlesinde yer almaktadır.

Kalkınma kuruluşlarınca ve yerel idarelerce gittikçe önemi artan bir mali yardım şekli de çeşitli türdeki işgücü eğitimi için şirketlere verilen teşviklerdir (örneğin Fransa). Yeni kurulmakta olan tesislerin önemli sorunlarından birini teşkil eden yeterli işletme sermayesi temini genellikle teşvik sistemleri dışında kalmaktadır. Yapılan gözlemler kalkınma ajanslarının; genellikle işletme sermayesinin tamamen girişimci tarafından karşılanması veya girişimci tarafından normal ticari finansman kurumlarından temin edilmesi yolunu tercih ettiklerini göstermektedir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 192-193).

Uzun bir süredir bölgesel kalkınma hamlesi içinde olan ülkelerde kamu girişimciliğinin bölgesel kalkınma için yararlı olmadığı ve bölgenin gelişmesine engel olduğu, yerel girişimci potansiyelini geliştirmediği kanısı yaygınlaşmaktadır. Buna örnek olarak, Brezilya ve İtalya tecrübeleri gösterilmektedir. Diğer bir çok ülkede kalkınma faaliyetlerinin sonuçlarının analizinden, girişimciliği zedelediği ve kamuya gereksiz ölçüde bağımlılığı arttırdığı görüşüne varılmaktadır. Dolayısıyla ülkelerde bölgesel kalkınma için kullanılan kamu fonları sabit fiyatlarla yıllar içinde artmamakta, hatta bazı ülkelerde azalmak eğilimi bile göstermektedir. Özellikle Birleşik Krallık'ta Kalkınma Ajanslarının yükümlülüklerini gittikçe özel sektöre devretme eğilimi kuvvetlenmektedir. Bunun için sanayi merkezleri kurulması, tesislerin kiralanması, teknik yardım ve danışmanlık verilmesi gibi hizmetlerin gittikçe ticarileştirilmesi ve özel sektör tarafından karlı bir faaliyet olarak üstlenilmesi istenmektedir.

Bölgesel politikaların amaçlarına ulaşmada önemli bir araç olan Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA), genelde kamu kuruluşu olmalarına rağmen, merkezi idareden bağımsız olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Merkezi yönetim kuruluş aşamasında finansal ve teknik destek sağlamalı, sonraki aşamalarda BKA'nın kendi finansal kaynaklarını yaratmasına izin vermelidir. Bu sayede bölgede bürokratik bir yapılanma yerine çok aktörlü yönetim uygulanabilir (Eurada, 1999; 65-67).

BKA, bölgede ilgili tüm aktörlerin katılımı ile ekonomik ve sosyal gelişme için vizyon ve hedefler belirlemeli, plan ve projeler geliştirmelidir. Planlar ve projeler, gelişmenin ekonomik, sosyal ve çevre boyutunu entegre edecek şekilde hazırlanmalıdır. Projeler uygulamaya konmadan önce yaratabilecekleri çevresel etkiler açısından değerlendirilmelidir. BKA, bölgede gelişme politikaları, plan ve projeler üretecek, uygulayacak ve bölgedeki aktörleri koordine edecek bir kurumdur. BKA'nın uygulayabileceği politikalar şöyle sıralanabilmektedir:

- Bölgenin gelişimi için vizyon, amaç ve hedef belirleyerek bölgedeki liderlik görevini üstlenmek,
- Bölgede yenilik yaratılması için kurumlar ve işletmeler arası sinerjik yenilik ağları kurulmasına öncülük etmek,
- Bölgenin bilgi ve teknoloji altyapısını iyileştirmek; bölgede yenilikçi çevre oluşturarak bölgeyi çekim merkezi haline getirmek,

- KOBİ'lerin bilgi ve teknolojiye erişimini kolaylaştırmak, yerel girişimciliği desteklemek, KOBİ'lere girişimcilik ve ihracat ile ilgili bilgi ve eğitim vermek, girişimcilere risk sermayesini sağlamak,
- Toplumda girişimcilik ve ihracat kültürünün yayılması için üniversitelerde, eğitim ve meslek kurumlarında, halk merkezlerinde eğitimler, seminerler düzenlemek,
- Bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda nitelikli işgücü havuzu oluşturmak, mevcut işgücünün bilgi tabanlı sektörde çalışabilmesi için gerekli eğitimi sağlamak,
- Bölgeye sürdürülebilir gelişmeye yönelik yatırımlar çekmek,
- İşletmeler arasında kaynakların ortak kullanılabileceği ağlar oluşturmak, bir işletmenin atıklarını başka işletmelerin girdi olarak kullanabilecekleri Eko Endüstri Park'ları kurmak, işletmeler arası sinerjik etkileşimi arttırmak,
- Üniversiteler ve araştırma merkezlerinin geri dönüşüm, doğal kaynakların ikame malları, sürdürülebilir teknoloji üretimi gibi Ar-Ge çalışmalarını desteklemek,
- Kaynakların etkin kullanımını sağlamaya yönelik önlemler almak; çevre kanunlarını titizlikle uygulamak,
- Alan kullanımı ile ilgili planlar hazırlamak ve uygulamak,
- Kampanyalar, eğitim programları, seminerler düzenleyerek toplumun enerji tüketim alışkanlıklarını şekillendirmek, enerji tasarrufu sağlamak, geri dönüşümü özendirmek ve toplumda çevre bilinci oluşturmak.

BKA'lar, yerel yönetimler, işletmeler, akademisyenler, sivil toplum örgütleri ve vatandaşların katılacağı platformlarda, bölgesel gelişme politikalarını tartışarak, tüm toplumun benimseyeceği bir strateji ve vizyon oluşturması gerekmektedir. Diğer bir yandan BKA, belirlenen stratejinin başarıya ulaşması için toplumun geniş katılımını sağlamaya yönelik kampanyalar ve bilinçlendirme programları ile stratejinin toplum tarafından benimsenmesini sağlaması da son derece önemlidir. Ancak bu şekilde uygulanacak politikalar amaçlarına ulaşabileceği söylenebilir.

III. GELİŞMEKTE OLAN VE GELİŞMİŞ EKONOMİLERDE İZLENEN BÖLGESEL GELİŞME POLİTİKALARI VE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ GELİŞİMİ VE DÜNYADAKİ UYGULAMALARI

Dünya ekonomisinde geçmişten günümüze bölgesel gelişme farklılıkları az gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmiş ekonomilerin de önemli sorunu olmaktadır. Bu bölümde bölgesel gelişme politikaları, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler açısından ele alınarak, Bölgesel Kalkınma Ajanslarının gelişimi ve dünyadaki uygulamaları incelenmeye çalışılmaktadır.

İstihdamı ve üretkenliği güçlendirmek için bölgelerde rekabet gücünü arttırmak, bölgesel politikanın esas amacıdır. Bölgesel gelişme politikalarının uygulanması için kullanılan araçları, geri kalmış bölgelerin kalkındırılması ve gelişmiş, çok yoğun nüfuslu bölgelerin nüfusunun seyrekleştirilmesi için elverişli araçlar olmak üzere iki grupta toplanabilmektedir. Her iki konuda da, başka ülkelerde ve uluslar arası kuruluşlar tarafından geliştirilen farklı araçlar uygulanmaktadır.

A. Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Bölgesel Gelişme Politikaları

GOÜ'de izlenen bölgesel gelişme politikaları öncelikle iç göç olgusu açısından değerlendirilebilir. Az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere ve ülke dışına olan nüfus hareketleri, gizli işsizlik koşulları altında, bölgede bir gelir artışına yol açtığı halde, nüfusu zaten yoğun olmayan bölgeler için bu bir kayıp sayılmaktadır. Geri kalmış bölgelerin kalkındırılması, gizli işsiz de olsa fazla nüfusun kendi bölgesinde iş olanaklarına kavuşturulması ile sağlanabilmektedir.

Devletin ekonomik ve toplumsal altyapı için yatırım yapması diğer önemli konudur. Ekonomik ve toplumsal altyapı için yapılan yatırımlar arasında bağ kurulması, altyapı yatırımlarının yerel gelirleri arttırıcı bağımsız bir etmen olmaktan çok, yeni ekonomik etkinlikleri kamçılaman bir kaldıraç olarak kullanılması ve son olarak, bunların bölge için hazırlanacak uzun vadeli bir gelişme sürecinin parçası olmalarında da zorunluluk vardır. Geri kalmış bölgelerin sanayileştirilmesi, bu konuda başvurulabilecek üçüncü bir yöntemdir (Keleş, 1996; 353-354). Bu

önlemlerin dışında geri kalmış ekonomilerde uygulanabilecek bölgesel gelişme politikalarını da aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Altyapı Geliştirme

Altyapı düzeylerinde gelişmekte olan ülkelerde ve daha da önemlisi farklı bölgeler arasında hala çok geniş ölçüde altyapı geliştirme politikaları izlenmektedir. Bu nedenle, bölgesel politika, ulaştırma, enerji ve haberleşme ağları, su kaynakları ve atık yönetimiyle bağlantılı altyapıların geliştirilmesi ihtiyacını vurgulamıştır.

2. İşletmeleri Teşvik

KOBİ'ler özellikle az gelişmiş bölgelerde zenginlik ve istihdamın başlıca yaratıcılarıdır. AB, KOBİ'leri desteklemek için çok çeşitli hizmetlerin finansmanına katkıda bulunmaktadır. Bunlar, teknolojik yenilenme ve araştırma, üretim sistemlerinin geliştirilmesi, endüstriyel işbirliği ve iletişim, insan kaynaklarının geliştirilmesi vb. konularda yoğunlaşmıştır.

3. Öğretim ve Eğitim

İşyerini daha zorlu bir yer haline getiren yeni teknolojilerin, örgütlenme ve üretim sistemlerindeki değişimlerin ortaya çıkmasıyla, insan kaynakları, bir bölgenin toplam kaynaklarının yaşamsal bir parçası olmuştur. Bilginin ve bilgi toplumunun önemi artıkça, insana yapılan yatırım da, bölgesel gelişmenin sağlanmasında önemli bir unsur olmaktadır.

4. Çevrenin Korunması

Bölgesel politika için asıl sorun doğal çevrenin korunmasından öteye bu çevrenin uzun vadeli bir kaynak olarak kullanımınıdır. Kaliteli tarım ürünleri ve yeşil turizmin geliştirilmesi, temiz teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması vb. önlemler bu kapsamda ele alınmaktadır.

5. Araştırma ve Geliştirme

Bilimsel etkinliğin dinamizmi bir ũlkenin gelişme dũzeyi ile yakından bağlantılı olduğundan AB, zengin ve fakir bŕlgeler arasındaki teknoloji uğurumunu kapatmaya yŕnelik uzun sũreli bir taahhũt içine girmiştir.

6. Yerel Kalkınma

AB bŕlgesel politikası, belirli bir yerel ęevredeki kaynakların artmasına katkıda bulunabilecek bũtũn girişimleri teşvik etme ihtiyacını vurgulamıştır.Yerel girişimlere destek verilmesinde, deneyim alışverişi ve işbirliği için şebekeler kurulması ve bunlara yardım edilmesi ŕnemli bir rol oynamaktadır.

Bu anlamda, ũlkemizde de yasal dũzenlemeler sonucu kurulacak kalkınma ajanslarının en kũçük planlama birimi boyutunda bile bu deneyim paylaşımı ve işbirliği misyonunu ũstlenmesi, kaynak israfının ŕnlenmesi ve bŕlgesel gelişmenin ŕđrenme temeline dayalı olarak ivme kazanmasına olumlu yŕnde katkıda bulunacaktır (DPT, 2004; 18).

Avrupa Birliği'nin "Avrupa 2000" ve "Avrupa 2000+" dokũmanlarında temel ortak bŕlgesel hedefler ve politikalarda yukarıda saydığımız tũm yaklaşımların izleri gŕrũlmektedir, bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Sosyal, ekonomik ve mekansal bũtũnleřme, kũltũrel ęeřitliliđin korunması,
- ęevrenin korunması (bununla ilgili arazi kullanımı ve kent-kır planlaması norm ve standartlarının geliştirilmesi), kentlerde ęevre kalitesinin ve yaşam standardının korunması,
- Bŕlgelerin seğilmiş yerinden yŕnetime sahip olması,
- Avrupa'nın kũresel ŕlęekte yarışabilen iş alanına dŕnũřtũrũlmesi,
- Uzun dŕnemde taşımacılık, telekomũnikasyon ve enerjide Trans-Avrupa ağı kurularak Birliğin ęevre bŕlgelerinin merkez bŕlgelerine (Gũney İngiltere, Benelux, Batı Almanya ve Kuzey-Doğu Fransa) bağlanması,

- Bütünleşik bir sosyo-ekonomik ve coğrafi bilgi sisteminin kurulması (veri tabanında bütünleşme),
- Avrupa kentler sisteminin geliştirilmesi,
- Kentsel yoğunluk bölgelerinde, orta büyüklükte kentlerin birbiriyle işlevsel bağıını güçlendirerek gelişme aksları/alanları yaratılması,
- Alt bölge sorun ve potansiyellerine ağırlık verilmesi (böylece hem kamu harcamalarının hedefe daha etkin ulaşması, hem de yerel girişimcinin daha fazla katılımının teşvikinin sağlanması).

B. Gelişmiş Ekonomilerde Uygulanan Bölgesel Gelişme Politikaları

Gelişmiş ekonomilerin en önemli sorunları fazla nüfusa sahip olmalarıdır. Bu nedenle bölgesel gelişme politikası aracı olarak nüfusun seyrekleştirilmesine yönelik araçlar kullanılır. Bu araçlar daha çok olumsuz nitelik taşıyan araçlardır. Bunlar, fazla gelişmiş bulunan bölgelerin büyüme hızını yavaşlatmayı amaçlamaktadır. Birçok ülkenin deneyimleri, sanayinin ve nüfusun gelişmiş bölgelerde yığılmasını önlemekte kullanılan araçların pek etkili olmadığını ortaya koymuştur. Kalabalık bölgelerin nüfusunu azaltan faktörlerden biri, gelişmiş bölgelerdeki ekonomik ve toplumsal etkinliklerden bir bölümünün, başka bölgelere aktarılmasıdır. Bu önlem, geri kalmış bölgede yerleştirilecek firma için riskli ve transfer gideri yüksek bir yoldur. İkinci araç ise çok büyük kentler çevresinde yeni ve uydu kentler yaratarak, nüfusu dağıtmaktır.

Bu araçlar 25-30 yıldan beri Fransa ve İngiltere’de uygulanmıştır. Paris’te kurulacak yeni sanayi kuruluşları için, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’ndan izin alma zorunluluğunun konulması, bu araçların uygulandığının göstergesidir. Öte yandan, sosyalist ekonomilerde, sürekli çalışma izinleri olmadığı halde, büyük kentlere yerleşmek isteyenlere izin verilmemiştir. Moskova, Prag, Budapeşte, Varşova, Yukarı Silezya bölgelerinin daha fazla büyümesinin önlenmesi amacıyla, söz konusu önlemleri uyguladığı bilinmektedir (Keleş, 1996; 355-356). GÜ’lerin yukarıda da söz edildiği gibi en önemli sorunları, nüfusun bu bölgelerde fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, bu bölgelerde genellikle, nüfusu bu bölgelerden azaltmaya ve diğer bölgelere dağıtmaya yönelik olarak bölgesel gelişme politikaları uygulanmaktadır.

C. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Gelişimi ve Dünyadaki Örnekleri

BKA'lar, merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirme amacıyla Dünya'da 1930'lu yıllardan itibaren kurulmuşlardır. Önemli bir bölümü Avrupa'da olmak üzere pek çok BKA mevcuttur. Bu konudaki ilk örnek 1933 yılında ABD'de Tennessee Valley Authority (TVA)'nin 1930'larda kurulmasıdır. Daha sonra Avusturya, Belçika, Brezilya, Almanya, Hollanda, İtalya, Portekiz, İspanya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'da da birçok BKA kurulmuştur.

İkinci Dünya savaşını izleyen yıllarda bu konuya verilen önem artmıştır. Savaşın yıkıcı etkileri ve hızlı teknolojik gelişmeler, Avrupa'nın Batı ülkelerinde farklılıklar yaratmıştır. Fransa'da, Paris ve çevresinin diğer bölgelerinin toplamından daha büyük bir gelişme göstermesi, İtalya'da kuzey güney ayrımının iki farklı dünya yaratacak düzeye çıkması, İngiltere İskoçya ve Galler'de eski sanayilerin çökmesi sonucu bu bölgelerde yeniden yapılanma sorunlarının olması diğer Avrupa ülkelerinde bölgesel kalkınmaya yönelik politikaların oluşturulmasına yol açmıştır. Batı Avrupa ülkelerinde bölgesel politikalar elli yıla yakın bir süredir geliştirilmektedir. 1950'li ve 1970'li yıllar arasında bölgesel politikalarda sosyal ve ekonomik müdahaleler ön planda iken, 1970'li yıllarda bölgesel politikalar değişmeye başlamış ve içsel kalkınma politikaları önem kazanmıştır. 1970'lerde Batı Avrupa'da iki farklı yaklaşım bir arada uygulanmaya başlamıştır. Birinci yaklaşım tavandan tabana politik bir yapı içerirken, diğeri ise tabandan tavana bir yaklaşımdır ve bu süreçte BKA'lar farklı içerikler kazanmıştır. Bugün Avrupa ülkelerinin genel politikası, bölgelerin ekonomik bakımdan gittikçe özerkleşmesi ve bölgelerin dışarıdaki girişimcileri bölgelerine çekmek amacıyla bölgelerarası kalkınma yarışına katılmaktır.

Batı Avrupa ülkelerinde 1950'li yıllardan önce kurulmaya başlayan bu kurumlar, Avrupa Birliği'nin etkisiyle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde 1990'lı yılların ikinci yarısında kurulmaya başlamıştır. Bu ülkeler bölgesel politika olarak anlık tepki vermek üzere kurulan programlar yerine ulusal stratejinin parçası olan bölgesel kalkınma planları geliştirilmiştir. Ayrıca yeni oluşturulan bölgesel yönetimlere ek olarak, farklı kurumlar bölgesel kalkınmaya yönelik çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bunlardan en önemlisi her ülkede kurulan BKA'lardır. Bugün

Kalkınma Ajansı olmayan geçiş ülkesi yoktur ve bu ülkelerin ajansları farklı deneyimler yaşanarak oluşturulmuştur.

AB'nin görevlendirdiği uzmanlar tarafından kurulan BKA'ların başlangıçta finansmanları AB tarafından sağlanmıştır. 1990'lı yıllar bu kurumların geçiş ülkelerine ithal edildiği ve olumlu ile olumsuz sonuçların birlikte yaşandığı bir dönem özelliği göstermektedir.

Geçtiğimiz bölümde, bölgesel gelişme ve BKA'lar ele alınmıştır. Çoğu ülkede, geleneksel ekonomi politikaları, uygulamadaki eksiklikleri nedeniyle önemini kaybettiği görülmektedir. Küreselleşme ve yerelleşme kavramlarının gündeme gelmesiyle, bölgesel gelişme politikalarının önem kazandığı görülmektedir. Bilgi toplumu olma yolunda ilerleyen ülkeler bölgesel gelişme kavramları içerisinde yer alan, bilgiye ve bilgi üretiminin gerçekleşmesine, teknolojik gelişmenin sağlanmasına ve yeniliklerin yaratılmasına özel bir önem vermektedirler. BKA'lar da, bu bölgesel gelişme unsurlarını sağlamada, bölgesel gelişme politikalarının en önemli araçları olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL GELİŞMEYE YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR BAĞLAMINDA BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ROLÜ

Bu bölümde, bölgesel gelişme teorileri çerçevesinde Bölgesel Kalkınma Ajansları incelenmektedir. İlk olarak bölgesel gelişme teorileri geleneksel ve yeni yaklaşımlar başlıkları altında incelenmekte ve bölgesel gelişme teorilerinde yaşanan değişim ortaya konmaktadır. Ardından bölgesel teorilerdeki dönüşümün, bölgesel politikalar üzerindeki etkilerini analiz edilmek için bölgesel politikaların genel bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. Son olarak ise, bölgesel gelişme yaklaşımları çerçevesinde Bölgesel Kalkınma Ajansları incelenmektedir.

I. BÖLGESEL GELİŞMEYİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

İlk bölgesel gelişme teorileri 1800 'lü yıllarda oluşturulmaya başlanmıştır. Bölgesel gelişme teorileri bu dönemden itibaren büyük değişim göstermişlerdir. Bu bölümde ilk olarak bölgesel gelişme teorileri geleneksel ve yeni yaklaşımlar başlıkları altında incelenmektedir. Bölgesel gelişme teorilerinde görülen değişime paralel olarak da bölgesel gelişme politikaları da büyük değişime uğramıştır. Bu değişimi yansıtmak üzere bölgesel gelişme politikalarında yaşanan farklılıklar incelenmektedir.

A. Bölgesel Gelişmeye Yönelik Geleneksel Yaklaşımlar

Bölgesel ekonomiye olan ilginin 1930'larda yoğunlaşmasına karşın, bölgesel ekonomik gelişmeye yönelik çalışmaların 1950'lerin sonuna doğru ortaya çıktığı görülmektedir. İkinci dünya savaşı sonrasında, başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülke savaşın verdiği tahribatı ortadan kaldırıp, ekonomik gelişmeyi yeniden canlandırabilmek için büyük bir çaba içine girmişlerdir (Dinler, 1986; 7).

Bu gelişmeye bağlı olarak büyüme ve kalkınma teorileri ekonomik analizin en önemli konularından biri haline gelmiştir. Bu durum gerek az gelişmişlik ve kalkınma sorunları üzerine çok geniş bir literatürün doğmasıyla; gerekse de Harrod, Domar, Joan Robinson, Solow, Kaldor, Arrow başta olmak üzere birçok ekonomistin

büyüme modelleri geliştirmesiyle gerçekleşmiştir. Matematiğin yoğun olarak kullanıldığı bu modellerde ekonomik büyümenin mekansal boyutu göz ardı edilmiştir. Teorilerin bölgesel gelişme sorunlarına etkin çözümler üretmeleri, zaman boyutunun da analize dahil edilmesiyle kurulacak dinamik modeller sayesinde mümkün olmuştur.

1. Alan Kullanımı ile İlgili İlk Teoriler

Bölgesel gelişme teorisinin gelişmesinde ekonomi biliminin iki alt dalının rolü bulunmaktadır. Bunlar mekan ekonomisi ve bölgesel ekonomidir. Önemli ölçüde Alman ekonomistler tarafından geliştirilen bu analizler Von Thünen'e kadar uzanmaktadır (Erkan, 1997; 1).

Mekan ekonomisi, ekonominin uzaklık ve alan konuları üzerinde analizlerini yoğunlaştırmıştır. Uzaklığın rolü, ulaşım giderlerinin piyasa fiyatlarına ve de üretici birimlerin kuruluş yerlerinin belirlenmesine olan etkisi ile, alanın rolü ise spesifik mal piyasalarının, belirli coğrafik sınırlara olan bağıllığı ile ifade edilmektedir. 18.yy'ın önemli ekonomistlerinden Cantillon, Stewart ve Smith uzaklık ve alan kavramları üzerinde çok durmuşlardır. Fakat bu konu 1800'lerden sonra ekonomistler tarafından göz ardı edilmiştir. Mekan ekonomisi ve ekonomik faaliyetlerle ilgili kuruluş yeri teorileri, 19.yy boyunca üzerinde çalışılıp geliştirilen konular olsa da ne klasikler ne de neo-klasikler bu konuları ekonominin esas konuları olarak görmemişlerdir. Mekansal boyutun göz ardı edilmesi 1950'li yıllara dek devam etmiştir.

1950'lilerden 1980'lere gelinceye kadar bölgesel ekonomik gelişme, çeşitli açılardan analiz konusu olmuştur. Bölgesel gelişmenin temel yasalarını belirlemeye yönelik teorik araştırmaları, "büyüme" ve "gelişme" kavramları çerçevesinde analiz konusu olmuştur.

Büyüme teorisinin etkisinde kalarak oluşturulan ve dengeli büyüme düşüncesine dayanan bölgesel büyüme modelleri, öne sürdükleri varsayımlar ve buna bağlı olarak da bölgesel ekonomilere ilişkin bazı temel gelişmeleri açıklayamamaları nedeniyle, kutuplaşmış gelişme teorileri geliştirilmiştir. Ancak, bunların da kısmi açıklamalar olması nedeniyle, entegre bölgesel gelişme teorileri

geliştirilmiştir (Kumral, 1993; 8). Alan Teorisi, üzerine kurulduğu varsayımlar nedeniyle eksiklikler göstermektedir. Ancak teori, kentleşmenin mekansal dağılımını sınırlı da olsa açıklayabilmesi nedeniyle önemlidir.

2. Bölgesel Büyüme Modelleri

Makro ekonomik büyüme modellerinin bölgeye uyarlanmasıyla elde edilen, bölgesel büyüme modellerine ilişkin ilk örnekler, bölgesel ihracat modelleri ve bölgesel yatırım modelleridir. Bu arada diğer bir model de Harrod-Domar büyüme modelidir. Büyüme en açık şekilde milli gelirdeki artışlarla ölçülebilmektedir. Milli gelir seviyesi Y , milli gelirdeki artış ΔY ile gösterilecek olursa, büyüme hızı (Y), $Y=\Delta Y/Y$ ifadesi ile belirtilir. Harrod-Domar modelinde sermayenin verimliliği yerine onun tersi olan sermaye/hasıla oranı kullanılmaktadır. Yatırım oranı ile gerçekleşen büyüme hızının, istikrarlı ve dengeli bir büyümeyi sağlaması için gerekli büyüme hızına eşit olması gerekir. Yani, büyüme süreci boyunca her dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin tümünün arz ve talep fazlalığı yaratmadan absorbe edilmesi gerekecektir. Böyle bir dengenin sağlanması için gerekli ve yeter şart, yatırım tasarruf eşitliğinin sağlanmasıdır (DTM, 2006; 3).

Bu modeller içerisinde kapsam ve önem açısından önde gelen neo-klasik modeller genel olarak büyüme teorileri içinde de önemli bir yere sahiptirler. Söz konusu modeller içerdikleri faktör akışkanlığı yaklaşımı ile ekonomistlerin ilgisini çekmiştir. Tam istihdam, tam rekabet, homojen mal, sıfır ulaşım maliyetleri, sabit işgücü arzı gibi varsayımların sonucunda işgücü, düşük ücretli bölgeden yüksek ücretli bölgeye, sermaye ise faizin ve kar oranının düşük olduğu bölgeden yüksek olduğu bölgeye doğru hareket edecektir. Bunun sonucunda her bir bölgede faktör gelirleri eşitlenecek ve uzun dönemde dengeli büyüme sağlanmış olacaktır.

Ancak, neo-klasiklerin öne sürdükleri varsayımlar, bölgesel düzeydeki analizler için uygun değildir. Örneğin, ekonomide tam istihdam olduğu varsayılmaktadır. Oysa ki bölgesel sorunlar önemli ölçüde, bölgeler arasındaki kaynak kullanım derecelerindeki (özellikle işgücü) farklılıklardan doğmaktadır. Benzer durum tam rekabet varsayımı için de geçerlidir. (Örneğin ulaşım giderleri rekabeti sınırlamaktadır). Oligopol, monopol ya da monopolcü rekabet piyasaları, bölgesel analizler için daha uygundur.

Diğer yandan bölgesel ekonomilerde, yığılma ekonomileri, şehirleşme, ulaştırma giderleri, metropol-bölge ilişkileri, kuruluş yeri kararları çok önemlidir. Oysa ki bunların hiçbiri neo-klasik modellerde yer almamıştır. Bu modeller bölgelerarası faktör hareketlerine çok fazla önem verirken, yeniliklerin bölgeler arasında yayılmasına ve teknolojik gelişmeye çok az önem vermişlerdir (Erkan, 1987; 20).

Bölgesel gelişme sorununun açıklanmasında bölgesel büyüme modellerinin yetersizliği görüldüğü için, aynı zamanda bölgesel gelişme teorilerinin geliştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu teorilerde, büyüme modellerinin dar ve soyut model yapı ve çerçevesine sığmayan unsurlar dikkate alınarak bölgesel ekonominin temel özellikleri ön plana çıkarılmaktadır. Oysa bölgesel büyüme modellerinde, ideal bir sistem içinde, belli değişkenlere bağlı olarak dengeli büyümenin koşullarını belirlemek temel amaç olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Dengeli Kalkınmaya Yönelik Gelişme Teorileri

Geri kalmış toplumların sorunlarıyla ilgilenen ilk grup teorileri dengeli kalkınma başlığı altında incelenmektedir. Dengeli kalkınma bir denge halini temel almaktadır. Yiyecek ile giyecek, tarımsal hammaddelerle endüstri mamulleri, sermaye malları ile tüketim malları, kamu yatırımları ile diğer yatırımlar, ihracat ile iç talep için üretim arasında kurulan bir denge durumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla dengeli kalkınma teorileri tamamlayıcılık başına dayanmaktadır. Tamamlayıcılık fikri, dengeli kalkınmanın önemli bir unsuru olmakla birlikte dengeyi gerçekleştirmek için bir araç değil, bir yol göstericidir. Dengenin gerçekleştirilmesi için kullanılacak araç planlamadır.

Kalkınma sürecinde planlamanın yapılması; geri kalmış ekonomilerde piyasa fiyatlarının, ekonomideki nispi kıtlıkları ve dolayısıyla sosyal maliyetleri aksettirmemesinden ve aynı zamanda yapılan yeni yatırımların, piyasanın sınırlılığı dolayısıyla piyasanın fiyat yapısını değiştirmesinden kaynaklanmaktadır. Dengeli kalkınma teorisyenlerine göre planlama, piyasa aksaklıklarının yarattığı yukarıdaki olumsuzluklardan kurtulmanın yoludur. Plan yapılarak yatay ve dikey bağlantıları oluşturulmadan kurulan bir endüstri, pazarın darlığı ve gelir seviyesinin düşüklüğünden dolayı ürettiği malları satamayacaktır. O halde, birbirlerinin müşterisi olacak şekilde tamamlayıcı sanayi ünitelerinin eş-zamanlı olarak kurulması

gerekmektedir. Sanayi ünitelerinin eş-zamanlı olarak kurulmasının nedeni ise karşılıklı bağımlılık ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bu bağımlılık üretimde olduğu kadar tüketimde de mevcuttur. Her üretim birimi çıktısına pazar bulmak zorundadır. O halde, kesimlerin dengeli büyümesi ve birbirlerini tamamlamaları gereklidir. Söz konusu tamamlayıcılık sadece sanayinin alt sektörleri arasında değil, tarım ile sanayi arasında da kurulmalıdır. Dolayısıyla dengeli kalkınma sadece sanayi ile sınırlanmamalı, tarım ve aynı zamanda ülkenin değişik bölgeleri arasında da oluşturulmalıdır (Rosenstein-Rodan, 1966; 51).

Yukarıda ana hatlarıyla açıkladığımız dengeli kalkınma görüşü, bu tip bir kalkınmayı öngören iktisatçılar arasında aynı ölçüde paylaşılmamaktadır. Aşağıda da örneklendirildiği gibi aralarında bir takım farklılıklar bulunmaktadır.

Söz konusu iktisatçılardan ilki, P. N. Rosenstein-Rodan'dır. R. Rodan çalışmasını, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, geri kalmış bölgeler olan Doğu Avrupa devletleri üzerine yapmıştır. Ona göre söz konusu devletlerin kalkınmalarına engel olan sorunlar şunlardır. Bölgede milli gelir düzeyi düşük olduğu için talep yönünden darlık bulunmaktadır; bölge, nüfus ve alan olarak geniş olmakla birlikte arz yönüyle de dardır; sermaye miktarı oldukça düşüktür. Ona göre, söz konusu sorunları olan bölgenin kalkınabilmesinin iki yolu bulunmaktadır. Birinci yol, emek fazlasının olduğu geri kalmış bölgeden, sermaye fazlasının olduğu gelişmiş bölgeye emek göçüyle bölgenin kalkınmasıdır. İkinci yol ise, sermayenin geri kalmış bölgeye gelmesidir. R. Rodan bu yola sanayileşme ismini vermektedir.

Birinci yol, bir takım toplumsal dengesizliklere neden olacağı için kolay uygulanabilecek bir çözüm değildir (Rosenstein-Rodan, 1966; 50-51). Bu nedenle R. Rodan ikinci yolun kullanılmasını daha uygun bulmaktadır. Rodan, sanayileşme yöntemi açısından dış özel sermayenin dolaylı ve dolaysız yatırımlarının kullanımının daha avantajlı olduğunu açıkladıktan sonra, bölgeye gelecek sermayenin nasıl kullanılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ona göre, yabancı sermaye kendi özel karını artırma çabası içerisinde olacağı için bütün bir bölgenin sanayileşmesi görevini yerine getiremeyecektir. Çünkü özel sermaye küçük ünitelerle uğraşmakta ve dışsal ekonomilerin faydalarından yararlanmamaktadır. Bu nedenle, geri kalmış bölgelerde sanayileşmenin başarıyla gerçekleştirilebilmesi için

varolandan farklı kurumsal bir çatı gerekmektedir. Bu durumda, bütün bir endüstri tek dev bir firma veya tröst olarak ele alınmalı ve tüm faaliyetler planlanmalıdır.

Rodan'a göre planlanmış büyük ölçek sanayileşme lehindeki en önemli neden, farklı sanayilerin birbirini tamamlamalarıdır. Teori burada, dışsal ekonomileri analize sokmaktadır. Rodan, hem dışsal ekonomileri hem de endüstriler arası tamamlanmayı talep yönüyle düşünmektedir.

Geri kalmış toplumların kalkınabilmeleri için dengeli kalkınmayı öngören iktisatçılardan bir diğeri R. Nurkse'dur. R. Nurkse, bir ekonominin geri kalmışlığını onun düşük gelir, düşük tasarruf, düşük yatırım ve tekrar düşük gelir seviyesine bağlayarak, bu ülkenin bir kısır döngü içinde denge oluşturduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, bir ülke fakir olduğu için fakirdir (Nurkse, 1966; 61). Fakir bir ülkenin ise kalkınma açısından önemli sorunları bulunmaktadır. Her şeyden önce bu ülkelerde piyasa koşulları geçerli olmadığı gibi pazarlarda dardır. Talep düzeyi düşüktür ve yatırım kaynaklarıyla birlikte yatırımları teşvik edecek faktörler de zayıftır. Nurkse'a göre geri kalmış bir ekonominin yaşadığı bu durumdan çıkış için farklı endüstrilere aynı dönemde yatırım yapmak gereklidir. Farklı endüstrilere aynı anda yatırım yapılması sonucunda piyasa bütünüyle genişleyeceğinden kısır döngüden kurtulmak mümkün olacaktır. Diğer dengeli kalkınma teorisyenleri için olduğu kadar, Nurkse için de geri kalmış bir ekonominin gelişebilmesinin önemli bir aracı plandır. Ancak planlama sayesinde birkaç sanayi dalında birbirini tamamlar ve destekler nitelikte yatırımlar gerçekleştirilebilir. Nurkse bu durumu, cephedeki hücumla benzetmektedir (Nurkse, 1966; 62-63).

Dengeli kalkınma teorisyenlerinden birisi de H. Chenery'dir. Chenery ise geri kalmış ekonomilerde kaynak dağılımı ile piyasa arasındaki bağı zayıf olduğunu, dolayısıyla kaynak gelir ilişkisinin istenen yönde oluşmadığını vurgulamaktadır. Ona göre bu durum söz konusu ekonomilerde dengesizlik yaratmaktadır. Bundan başka, piyasa dengesini güçleştiren iki faktör daha bulunmaktadır. Bunlar, tam istihdam seviyesinin altında, dış alım-satımın sınırlı olduğu bir ortamda, üretim faktörlerindeki yapısal dengesizliklerle birlikte üretici sektörlerin birbirinden etkilenebilirliğinden kaynaklanan dengesizliklerdir (Yavilioğlu, 2002; 9).

Piyasa dengesizliklerinin olduğu bir ortamda, üretim faktörlerinin piyasa fiyatları, sosyal maliyetleri yansıtmamaktadır. Sosyal maliyetleri yansıtmayan bu fiyatlara göre kar maksimizasyonunu gerçekleştiren müteşebbisin sağladığı özel kar ile sosyal karlılık arasında farklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklar ne kadar büyükse, optimal kaynak dağılımından o kadar uzaklaşmış olunur. Bu nedenle planlama yoluyla piyasaya müdahale etmek gereklidir.

Dengeli kalkınma başlığı altında örneklendirmeye çalıştığımız yukarıdaki iktisatçılar dışında başka iktisatçılar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi J. M. Fleming'tir. Fleming, teorinin daha ayrıntılı incelemeleri üzerinde durmakta ve diğer teorilere ek olarak "dikey tamamlamalar" üzerine vurgu yapmaktadır. Bir diğer teorisyen ise H. Leibenstein'dir. Leibenstein çalışmalarında, daha çok geri kalmış ekonomilerde piyasa etkinliğini araştırmakta ve etkin olmayan bir piyasanın kalkınma açısından sonuçlarını tartışmaktadır.

Diğer bir önemli iktisatçı ise A. Lewis'tir. Lewis, kalkınma süreci sırasında farklı sektörler arasında doğması muhtemel darboğazlarla, kapasite fazlalıklarının yol açabileceği olumsuzlukları engellemek üzere farklı sektörlerin dengeli büyümesine ağırlık vermektedir. Kapasite fazlalıklarından ve dolayısıyla israflardan kaçınabilmek için dengeli büyüme görüşünü savunmaktadır (Lewis W. A, 1966; 57).

Dengeli kalkınma teorisi, talep yetersizliği, içsel ve dışsal ekonomilerden yararlanma olanaksızlığı ve tasarruf eksikliği gibi nedenlerle, az gelişmiş ülkelerin kalkınamadığını dikkate almakta ve bundan dolayı, ekonominin her sektörünün, birlikte ve aynı anda geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

4. Dengesiz Kalkınmaya Yönelik Gelişme Teorileri

Dengesiz kalkınma teorilerinin, "piyasada ortaya çıkan dengesizlik durumunun ekonomik ilerlemeyi durduracağı" şeklindeki dengeli kalkınma teorilerine ait iddianın doğru olmadığı görüşü üzerine yoğunlaştıklarını söylemek mümkündür. Dengesiz kalkınma teorisyenlerine göre belli şartlar içinde dengesizlik, ilerlemeyi bozmaktan çok canlandırır, teşvik eder ve sektörlerde sıçramalara yol açarak ekonomiyi dinamik bir sürecin içine sokar. Onlara göre şartların oluşması durumunda dengesizlik, hızlı kalkınmanın bir engeli değil, bir gerekliliğidir. Aksine

denge üzerine fazla ısrar etme, durgunluk yaratarak dar boğazlara neden olabilir. Dar boğazlar ise bazı şartlarda üretimi geciktirmekle kalmaz, bundan başka, birbirini tamamlayan faaliyetlerin gerilemesi ve yavaşlaması sonucunu yaratır.

Dengesiz kalkınma teorilerinin söz konusu düşüncelerinin temelinde yatan neden, geri kalmış ekonomilerde sermayenin kıt oluşudur. Onlara göre, kıt olan sermayenin eşit dağılımı düşük ölçekli işletme tiplerinin ortaya çıkmasına ve düşük verime neden olmaktadır. Bunu önleyebilmek için yatırımlar, ekonomide kalkınmayı gerçekleştirecek sürükleyici sektörlerle kaydırılmalıdır. Ancak, her sektör sürükleyici özelliğe sahip değildir. Bu sektörleri tespit edebilmek için ekonomide sektörlerin ileri ve geri bağlantı katsayılarına bakılması gerekmektedir. Toplam bağlantı katsayısı en yüksek olan sektörlerle öncelik verilmelidir. Burada ileri ve geri bağlantı katsayılarından kastedilen husus, bir sektörde meydana gelen üretim artışının diğer sektör üretimi ve toplam üretim artışı üzerindeki etkisini açıklamaktadır.

Dengesiz kalkınma teorisi en verimli sektörü bu şekilde tespit ederek ölçek ekonomisinden maksimum yararlanma yollarını açarken; diğer yandan da ekonominin geri kalanını değişken bir dışsal ekonomiler yelpazesinden yararlandırmayı amaçlamaktadır. Dengesiz kalkınma yaklaşımını savunan iktisatçılar, dengeli kalkınma teorilerinin iddia ettikleri gibi, geri kalmış ülkelerde piyasa ve fiyat mekanizmasının üretim faktörlerinin optimum dağılımını gerçekleştiremediği görüşüne katılmamaktadırlar. Aksine piyasa ve fiyat mekanizmasının kaynakları daha karlı alanlara yönlendirecek kadar etkin bir işleyişe sahip olduğunu kabul etmektedirler. Ancak, piyasaların işleyişinin sadece fiyatlara bırakılmasını da doğru bulmamaktadırlar. Bu nedenle planlamadan faydalanılması gerektiğini savunmaktadırlar.

Dengeli kalkınma teorilerinde olduğu gibi dengesiz kalkınma teorilerinde de bir homojenlik bulunmamaktadır. Piyasaların etkinliği, fiyat mekanizmasının optimum kaynak dağılımı üzerindeki rolü, dışsal ekonomiler ve ölçek ekonomilerin oluşması ve tamlama gibi konularda görüşler farklılaşmaktadır. Aşağıda bu farklılıkları dikkate alarak dengesiz kalkınma teorileri içerisinde değerlendirilebilecek görüşlere yer verilecektir. Dengesiz kalkınma teorisinin öncüsü A. O. Hirschman'dır. Hirschman'a göre geri kalmış ekonomiler, dengeli kalkınma teorisyenlerinin öngördükleri gibi, bütün sektörlerde eş anlı bir kalkınma hamlesini gerçekleştirecek

ne sermaye miktarına ve ne de arz ve talep yönüyle piyasa genişliğine sahiplerdir (Hirschman, 1975; 50-62). Halbuki bu ekonomiler içerisinde öyle sektörler vardır ki, bu sektörlerle dengesiz bir biçimde de olsa ağırlık verilmesi sektörler arası ilişkilerden dolayı ekonomide bir sıçrama, bir büyük itiş gerçekleştirebilir. Dolayısıyla Hirschman, sektörler arası ilişkilerde eş zamanlı bir tamamlanmayı gerekli görmemektedir. Hatta bazı sektörlerde fazla kapasite yaratılarak gelişmenin hızlandırılmasının daha olası olacağı düşünülmektedir.

Bir diğer dengesiz kalkınma teorisyeni Paul Streeten'dir. Streeten'nin dengesiz kalkınma teorisinin özü; belli şartlar içinde dengesizliğin ilerlemeyi bozmaktan çok canlandıracağı ve teşvik edeceği, hızlı büyümenin bir engeli olabileceğinden çok bir şartı olabileceği ve denge üzerine fazla ısrar etme ve önem vermenin, durgunluğu önlemekten çok ona neden olabileceği şeklinde özetlenebilir. Streeten, yukarıdaki temel görüş çerçevesinde önce tüketim sonrada üretim bakımından dengesiz kalkınma durumunu ve bu durumun ekonomik kalkınmaya etkisini açıklamaktadır. Her iki dengesizlik halini de kendi içerisinde ayrı ayrı, statik ve dinamik etken olarak iki kısma ayırmaktadır. Statik etken, belirli ihtiyaçlar ve teknoloji karşısında bölünmezliğin durumu ile ilgili ve bunu ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır. Dinamik etken ise, yeni ihtiyaçların doğmasını karşılayacak uyarıcı kuvvetlerle ve yeni faaliyet ve teknolojik yeniliklere yönlendirecek neden ve faktörlerle ilgili ve bunları ifade eden bir terim olarak kullanılmaktadır (Yavilioğlu, 2002; 7).

Streeten tarafından, yeniliklerin veya tamamlayıcı özellik taşıyan endüstrilerin kalkınmayı hızlandıracağı gösterilmekle birlikte, farklı alternatif yatırım alanlarının olduğu bir ekonomide hangi sektörlerle öncelik verilmesi gerektiği hala açık değildir. Streeten, böyle bir durumda birkaç kriter belirlemiş ve aşağıdaki alternatiflerden birisinin seçilmesi halinde kendini besleyen bir kalkınma sürecine girilebileceğini iddia etmiştir. Bir kısım sektör ilerlerken, dengenin baskısına en kuvvetlice yanıt verme ihtimali fazla olan sektörler; Dar boğazlar yaratırken, diğer dar boğazların aşılmasını sağlayanlar (Demiryollarının döşenmesi, enerji ve hammaddelerdeki gelişmelerin yarattığı etkiler gibi); Endüstri, tarım ve tüketiciler için hizmet ve mal sağlarken vasıtalı ve vasıtasız olarak bunlarla ilgili diğer sahalarda da kalkınmanın gerçekleşmesini teşvik eden; veya hizmet ortaya çıkarırken diğer kollarında yatırımlar

gerektiren motorlu taşıtlar gibi yatırımlar öncelikle tercih edilmelidir (Streeten, 1966; 171-172).

Streeten'ın dengesiz kalkınma teorisinde yönlendirici olan faktör ise piyasalardır. Dolayısıyla piyasaların yol göstericiliği altında yeni yatırımlara girişilmesi önerilmektedir. Ona göre, dengeli kalkınmanın gerektirdiği planlama ve piyasaları kontrol etme faaliyetleri, ekonomiyi bir kalıp içine sokmakta ve muhtemel olan denge dışı gelişmeleri önlemektedir. Dengesiz kalkınma teorilerine, Hirschman ve Streeten dışında Scitovsky'yi de eklemek mümkündür. Scitovsky, dışsal ekonomilerden hareketle yatırımlar arasındaki ilişkileri öne çıkarmakta ve geri kalmış ekonomiler için çözüm önerileri sunmaktadır. Diğer bir dengesiz kalkınma teorisi, öncüsünün F. Perroux'un olduğu "kalkınma kutupları" teorisidir (Perroux, 1970; 294). Perroux, kalkınmanın ülkenin her yerinde aynı anda başlamasının mümkün olamayacağını; pazarın büyüklüğü, altyapının durumu, hammaddeye yakınlık, yan sanayi, işgücü ve sosyal üst yapı gibi nedenlerden dolayı bazı bölgelerin kalkınmada öncelik kazanacağını ve kalkınma kutuplarının oluşacağını belirtmektedir.

5. Doğrusal/Aşamalı Kalkınma Teorileri

Doğrusal/aşamalı kalkınma teorilerine göre azgelişmiş ülkeler, gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinin kapitalizm öncesi siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarına benzer geleneksel toplumlardır. Bu teoriler, "doğal düzen" anlayışından çıkarılan ve toplumların siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılarının temelde benzer olduklarından hareketle, azgelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerin ilerleme çizgilerini izleyerek kalkınabileceklerini iddia etmektedirler. Dolayısıyla Doğrusal/Aşamalı Kalkınma Teorilerinde her toplumun doğrusal bir gelişme çizgisi izleyeceği öngörülmekte, azgelişmişlik gelişmeye giden yolda geçici bir aşama olarak değerlendirilmektedir. Bu temel varsayım, sadece belirli bir kalkınma yolunu öngörmekle kalmamakta, alternatif bir yolun varolma ihtimalini de dışlamaktadır. Örneğin W. W. Rostow'a göre komünizm bir geçiş devresi hastalığıdır (Rostow, 1980; 18).

Rostow'un İktisadi Gelişmenin Merhaleleri adlı çalışması doğrusal/aşamalı kalkınma modellerinin en önemlisidir. Rostow bu çalışmasında yaptığı çözümlemede her toplumun tarihsel olarak; geleneksel toplum, hazırlık aşamasındaki toplum,

kalkış aşamasındaki toplum, iktisadi olgunlaşma yolundaki toplum ve kitle tüketimi çağındaki toplum aşamalarından geçerek kalkınmasını tamamlayacağını ileri sürmektedir (Yavilioğlu, 2002; 129).

6. Neo-Liberal Yaklaşımlar

Neo-Liberal yaklaşımlar, 1970'li yıllarda yoğun bir şekilde yaşanan dünya ekonomi krizinin ürünüdürler. 1980'li yılların başında ise yükselişe geçmişlerdir. Yükselişlerinin ilk nedeni, Keynezyen yaklaşımların dünya ekonomi bunalımına çözüm üretmede yetersiz kalmasıdır. İkinci olarak, makro ekonomi teorisindeki son gelişmeler ve Güneydoğu Asya'da yeni parlayan ülkelerin elde ettikleri başarılarıdır (Sağlam, 1991; 5). Bu başarılar, Neo-Liberal yaklaşımların temelini oluşturan serbest piyasanın tüm dünya ekonomisine hakimiyeti olarak değerlendirilmektedir.

Neo-liberal yaklaşımın merkezi iddiası az gelişmişliğin, Üçüncü Dünya yönetimlerinin aşırı devlet müdahalesi ve hatalı fiyat politikalarının yarattığı kötü kaynak dağılımından ortaya çıkmasıdır.. Zira bu akımın savunucuları arasında yer alan iktisatçılar, (P. Bauer, D. Lal, I. Little, H. Johnson, B. Balassa, J. Simon, J. Bhagwati, A. Krueger) yanlış fiyat politikalarının ve aşırı devlet müdahalesinin ekonomik büyümeyi yavaşlattığı iddiasındadırlar. Neo-Liberal Yaklaşım, ekonomide optimal kaynak dağılımını ancak serbest piyasanın sağlayabileceğini iddia etmektedir. Çünkü devlet, verimsiz harcamalar yapan müsrif bir kurumdur. M. Friedman'a göre devletçe ekonomide alınan önlemler, gelişmeye yardımcı değil, engelleyici olmaktadır. Onun için görünmez elin gelişmedeki gücü, görünen elin (devlet) gerilemedeki gücünden daha üstündür (Friedman, 1973; 322).

Yukarıda anlatılan kalkınma anlayışına yönelik Neo-Liberal Model, teoride; Serbest Piyasa Yaklaşımı, Kamu Tercihi (veya Yeni Politik İktisat) Yaklaşımı ve Piyasaya Yönelik (Market Friendly) Yaklaşım olmak üzere üç yaklaşıma ayrılmıştır.

7. Bağımlılık Teorileri

Uluslararası Bağımlılık Teorileri, 1960'lı yılların ortalarında özellikle Üçüncü Dünya entelektüelleri arasında artan bir destek kazanmıştır. Bu teoriler, Üçüncü Dünya ülkelerini kurumsal, politik ve ekonomik rijitliklerin bir yansıması olarak

değerlendirerek bu ülkelerin, zengin ülkelerle olan bağımlılık ve baskı ilişkisi dahilinde meydana geldiğini kabul etmektedirler.

Bu genel yaklaşım içerisinde üç ana düşünce akımı vardır. Bunlardan ilki, Marksist düşüncenin dolaylı bir yansıması olan Neo-Sömürgeci Bağımlılık Okulu'dur. Bu okul mensupları Üçüncü Dünya geri kalmışlığının varlığını ve devamını, zengin-fakir ülke ilişkilerine dayalı hayli eşitsiz uluslararası kapitalist sistemin tarihsel evrimine atfetmektedirler. Bağımlılık teorisi içerisinde bulunan ikinci model, Üçüncü Dünyanın geri kalmışlığını, gelişmiş ülke yardım birimlerinin ve çokuluslu örgütlerin bilgisiz uzmanlarının verdiği hatalı ve uygunsuz tavsiyelerine bağlayan Yanlış Paradigma Modeli'dir. Söz konusu modellerden sonuncusu ise, kalkınma ekonomisinde genişçe tartışılan Düalist Kalkınma Tezi'dir. Bu tez, zengin ve fakir ülkelerle zengin ve fakir insanlar arasında çeşitli seviyelerde artan farklılıkların varlığını ve devamlılığını ifade etmektedir. Bu iktisatçılara göre merkez ülkelerin çevre ülkelere egemenliği, bu ülkelerde aşırı düzeyde bir çarpıtma, biçimsizleştirme ve eklemsizleştirme meydana getirmektedir. Kapitalizmin çevreye yayılması, çevre ekonomilerin iç bütünlüğünü bozmakta ve gelişmenin yolunu tıkamaktadır. Çevre ekonomisi merkezden uyarılan, biçimlendirilen bir yapıya sahiptir; dolayısıyla çevrenin merkeze entegrasyonu merkez kapitalizminin ihtiyaçları doğrultusunda olmaktadır (Yavilioğlu, 2002; 14). Bunun sonucunda ekonomik yapı, yabancı sermayenin faaliyet gösterdiği ihracat sektörü lehine biçimsizleşmektedir. Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, bağımlılık okulu mensuplarının en önemli ortak noktaları, geri kalmışlığın nedenlerini geri kalmış ülkeler dışında kabul ediyor olmalarıdır.

8. Ekonomik Taban Teorisi

Ekonomik taban teorisi, talep yönlü Keynezyen modelin bölgesel düzeye uyarlanması ile oluşturulmuştur. Bu analiz, her ekonominin temel sektör ya da ihracat sektörü ve temel olmayan ya da yerel sektör olmak üzere iki sektörden oluştuğunu varsaymaktadır. Temel sektör, dış talebi karşılama amacıyla üretim yapar. Temel sektör en geniş tanımıyla, bölge dışına satılan mal ve hizmetleri ve bölgeye dışarıdan gelenlere satılan mal ve hizmetleri kapsar. Bu bağlamda, bölge dışına ihraç etmek için üretim yapan imalat sektörü, büyük bölgesel alışveriş

merkezleri, hastaneler, üniversiteler ve turizm sektörleri temel sektör olabilir (Malecki, 1997; 35-36).

Yerel sektör ise, bölge içinde tüketilecek mal ve hizmetleri üretir. İki sektör beraber tüm bölgesel ekonomik faaliyetleri oluştururlar. Yerel sektör dışsal bir etki olmadan genişleyemeyeceği için temel sektöre tamamen bağımlı olmaktadır. Dış talepteki bir artış, temel sektörde hem gelirler hem de tasarruf artışına yol açmaktadır. Yükselen gelir, yerel sektörün büyümesini sağlamaktadır. Aynı zamanda, bölgede tasarruf düzeyinin artması, yeni yatırımların yapılmasını mümkün kılmaktadır. Bu sayede bölgesel gelir daha da artmaktadır (Şen, 2004; 22).

Bu model temelde bölgenin ürettiği mal ve hizmetlere olan dış talebe bağımlılığını vurgulayan talep yanlı bir modeldir. Bölgede üretim düzeyinin artması, üretim yapan sektörlerde dolaylı yoldan istihdam artışı yaratır. Bu istihdam artışı ise üretim yapan sektörde gelir artışı yaratacak ve da çarpan etkisiyle diğer mal ve hizmetlere olan talebi artıracaktır. Bu yaklaşım çerçevesinde, bölgelerin dış talep etkilerinden yararlanabilmek için ihracata yönelik sanayilerini geliştirmeleri gerekmektedir.

9. Yığılma Ekonomileri

Yığılma ekonomisi literatürde Marshall'a kadar uzanır. Marshall yerel bilgi taşmalarının ve uzman insan sermayesi havuzunun önemini vurgulamıştır. Sanayi bölgeleri, birbiri ile yakın etkileşim içinde bulunan firmaların mekansal yoğunlaşmasıdır. Bu tür mekansal bir yoğunlaşma, nüfusu, sermayeyi ve ekonomik faaliyetleri kendine çekerek yığılma etkisi yaratır. Yığılma ekonomilerinin varlığı nedeniyle coğrafi alanlarda oluşan sosyo-ekonomik toplanma birimleri kentler olarak ortaya çıkmaktadır (Kıymalıoğlu, 2004 ; 364).

Küresel dünya ekonomisinin ağlaşması özellikle küresel şehirlerin ve bölgelerin ağın bağlantı noktası olarak öne çıkmasına neden olmuştur. Bu durum gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin aracısız olarak birbirleri ile buluşmasını sağlamıştır. Özellikle teknik yetkinliği ve bilgi yoğunluğu öne çıkan bölgeler, bağlantı noktaları olarak dikkati çekmektedir. Böylece bölgesel çalışmalar son yıllarda hızlı bir artış göstermiştir .

Özellikle 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren İtalya'daki endüstriyel bölgeler yüksek uzmanlaşma ve rekabet yetenekleri, buralardaki büyük şirketler etrafında büyüyen KOBİ'ler dikkat çekmeye başladı. Bu tür alanlarda genellikle şöyle bir gelişim görülmektedir. Şirketler, komşusunun uyguladığı yeniliklerden en azından bir kısmına ulaşabilir, uzman teknisyenler arasında iş konuşmaları ile fikirler akar, rakip şirketler işçileri kendi bünyelerine alırlar veya bu kişiler kendi işlerini kurmak için ayrılırlar ve eski işverenin elinde bulundurduğu fikirleri de beraberinde getirirler. Porter'ın çalışmasını ("The Competitive Advantage of Nations") izleyerek bu tür gerçekler, endüstriyel topluluklarla ilgili yaygın bir literatürün oluşmasına neden olmuştur. Porter'ın Cluster'i (sanayi odağı) temelde Marshall'ın Endüstriyel bölgesinden farklı değildir.

Topluluk (odak) oluşmasının nedenleri olarak Marshall, 1920'de bile iş pazarı etkileri, tedarik örgüleri ve teknolojik tartışmaları tanımlamıştır. Fakat Marshall'ın uzun zaman önce yaptığı vurgudan öne çıkan odakların oluşturduğu dış ekonomiden ziyade büyük işletmelerin ölçek ekonomileri önemli idi. İkinci dünya savaşından sonrası endüstriyel organizasyonların başarılı örnekleri olarak büyük karteller arası dikey entegrasyonların ölçek ekonomisi yaratabileceği gündeme geldi. Diğer yandan Porter'dan önce Fransız literatüründe Filières üzerine ağlar ve stratejik ittifaklar birçok yazar tarafından tartışılmıştır. Hemen hemen Porter ile aynı zamanda Chris Freeman, Richard ve Bengt-Ake Lundvall gibi uzman yazarlar ve yayın evleri "uluslararası yeni sistemler" üzerine ve özellikle uzmanlaşma ve çeşitli ülkelerin belli özelliklerini araştıran kitaplar çıkarmışlardır. Odaklar üzerine geliştirilen geniş ölçüdeki tanımlar ve ilaveler dezavantajın aksine bir avantaj olmuştur (Malecki, 1997; 85).

Ancak, bölgesel toplulukların bölgesel veya milli ekonomik gelişim üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu gösteren tek disiplin değildir. Son yıllarda Paul Krugman gibi ekonomistler birçok ekonomist için pek de yeni olmayan çeşitli fikirleri yeniden keşfederek "Yeni Ekonomik Coğrafya"yı geliştirmişlerdir ve ekonomide coğrafi bir dönemece sebep olmuşlardır. Buna göre, dünya ekonomik haritası, belirli alanlarda alışılmışın dışında rekabetçi başarı gösteren ve sanayi odakları (clusters) olarak adlandırılan oluşumlar tarafından çizilmektedir. Söz konusu "odak" ya da "kümeler" kısaca aynı bölgede yerleşik ilişkili endüstrilerin ve kurumların coğrafi yoğunluğudur. Bu yoğunluk tipik olarak ilgili ve destekleyici sanayilerin altyapısının varlığıyla ve

güçlü bir bilim temelinin (teknolojik bilgi kaynakları olarak işlev gösteren üniversiteler ve araştırma merkezleri) yakınlığıyla ilgilidir.

Son on yılda gelişim politikaları bağlamında iki “okul” ön plana çıkmıştır. Brighton’da bulunan Institute for Development Studies’deki çalışmalar endüstriyel bölge çevresinde İtalya bağlantılı çalışmalarda yoğunlaşmışlardır. İkincisi pratik yönden özellikle Michael Porter önderliğindeki görüştür. Her iki okulda bölgesel ve yerel ekonomik gelişimi, odak gelişimi üzerine indirgemektedir. Son araştırmalar bölgesel odaklaşmanın ekonomik gelişim sürecindeki önemini vurgulamaktadır. Gerçektende tarihsel araştırmalar, ekonominin; bölgesel odakların ortaya çıkması ile gelişmekte olduğunu öne sürmektedir. Birçok ekonomide sanayi belki doğal bir kaynak, pazar, ihtiyaç ya da yöresel beceri etrafında ortaya çıkmaktadır. Sanayinin gelişmesi ile sanayide yeni şirketler kurulmaktadır. Ardından girdi ve hizmet sağlamak için tedarikçiler ortaya çıkmaktadır. Taşmalar ve transfer edilen bilgiler aracılığıyla yeni sanayiler oluşmaktadır.

Akıntı yönündeki sanayiler, tedarik ve girdiler vs.den avantaj sağlamak için gelişir. Bu, bölgesel toplulaşma olayının her sanayide ve ya çoğu sanayide mevcut olduğunu değil ekonomik manzaranın önemli bir parçası olduğunu gösterir. Özel odaklar içinde farklı konumlar elde etmiş olan ABD’deki bölgelerin diğer bölgelerden daha yüksek oranda büyüdüklerini gösteren ve İtalya’daki odaklar içindeki şirketlerin odak dışındaki benzer şirketlerden daha iyi performans sağladıklarını gösteren çalışmalarla bu görüş desteklenmiştir. Büyüklük ve ekonomik başarı sadece pozitif etkiler değil sayısız büyük şehirde hava kirliliği, ses kirliliği, trafik yoğunluğu gibi etkilere neden olmuştur. Odakların oluşturduğu pozitif etkiler bu dezavantajları ortadan kaldırmaktadır (Kıymalıoğlu, 2004; 365).

Porter çalışmasında; bölgelerin uluslararası rekabet yeteneği sorunu ile beraber sektörlerin rekabet yeteneği temel sorununa yol göstericilik yapmaktadır. Onun Cluster (odak)’dan kastettiği genel anlamda bir yerin, rekabet yeteneğine sahip olduğu bir sektörde yoğunlaşmasıdır. Bu yoğunlaşma, firmaların ve kurumların oluşturduğu büyük bir ekonomik kompleks olarak görülebilir. En azından Porter’ın araştırmalarından sonra sektörel-bölgesel toplulukların bölgesel ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olduğu genelde literatürde kabul görmektedir.

Odaklar, belirli bir alanda birbirleri ile bağlantılı şirketler ve kurumların coğrafi yoğunluğu olarak tanımlanmaktadır. Odaklar rekabet için önemli olan bir takım bağlantılı sanayileri ve diğer birimleri kapsamaktadır. Örneğin; parça, makine ve hizmet gibi özel girdilerin tedarikçilerini ve özel altyapı hizmeti sunanları içermektedirler. Odaklar aynı zamanda, müşterilere ve tamamlayıcı ürünler üretenlere ve ustalık, teknoloji veya genel girdiler ile ilgili sanayilerdeki şirketlere doğru yayılmaktadırlar (Mercan, 2004; 12).

Son olarak birçok odak topluluklara; üniversiteler, standart koyucu kurumlar, beyin takımı, mesleki eğitim sunanlar ve sendikalar gibi özel öğretim, eğitim, bilgi, araştırma ve teknik destek sağlayan hükümet ve diğer kurumlar beraber yoğunlaşma ve yayılma etkileri birbirini tamamlayarak sanayileşme, yatırımlar, kentleşme, bilginin ve yeniliklerin yayılması süreçlerini şekillendirmektedir.

10. Kutuplaşmış Gelişme Teorisi

Dengeli büyüme düşüncesine dayalı bölgesel büyüme modelleri, ekonomik büyümenin niçin ve ne şekilde ortaya çıktığını açıklayabilmekte fakat verilen amaca ulaşmak için bölgesel ekonomik gelişmenin nerede gerçekleştirilmesi gerektiği sorusuna pek açıklık getirememektedirler. Bu yüzden mekan boyutunun dikkate alındığı bölgesel ekonomi, literatüründe ilginin yoğun olarak, gelişme sürecindeki dengesizliklere yöneldiği görülmektedir (Erkan, 1987; 20).

Kuruluş yeri ve ekonomik büyüme teorilerinin birleştirilmesi gereksinimi bu nedenle ortaya çıkmıştır. İşte kalkınmanın nerede başlayacağı sorusuna, kutuplaşmış gelişme teorisi cevap vermektedir. Bu konuda ilk çalışmalar, Fransız iktisatçı Perroux tarafından başlatılmıştır. Perroux 1955 yılında yazdığı bir makalede ilk kez büyüme kutbu kavramını kullanmıştır. Perroux'e göre, kalkınma her yerde ve birden görülmemektedir. Kalkınma, belirli noktalarda farklı yoğunluklarda görülmekte ve çeşitli kanallardan yayılarak tüm ekonomi üzerinde etkisini göstermektedir. Çünkü kalkınmanın belirli sektör ve özellikle belirli yörelerde başlaması rastlantı olmaktan öte, ekonomik koşulların doğal gereğidir.

Bazı yörelerin, sanayi devriminden önceki dönemde bile, bir kısım nedenlerle, öteki yörelerden daha gelişmiş olduğu öne sürülebilir. Bu şekildeki bir

gelişmeyi sağlayan koşullar, endüstrileşme ile ortaya çıkan mekanizmadan oldukça farklıdır. Ayrıca sanayi devriminden önceki dönemde gelişen bu yöreler, bazen önemini yitirirken, çoğu zaman da kutuplaşma sürecine girerek, yine ilk kalkınma kutuplarını oluşturmuşlardır. Bu tarihsel olgu, kalkınmada dengesizliğin motor karaktere sahip olduğunu göstermektedir (Dinler, 1986; 307). Bu açıdan büyüme kutbu teorisi, eşitsizlik sorununu ulusal düzeyden bölgesel düzeye indirgemektedir.

Bu teori, üretimin ve toplam gelirin artırılması üzerine yoğunlaşmış ekonomik büyüme teorisinden farklı olarak gerek ekonomik gerekse de sosyal ve kurumsal sistemlerdeki yapısal değişim sürecini açıklamaya çalışmaktadır. Bu anlamda teori bir gelişme teorisi niteliğindedir. Perroux açısından söz konusu gelişme teorisinin sorunu, yapısal değişimleri açıklamaktır. Bir başka deyişle, Perroux'un çıkış noktası, ekonomik gelişmenin nasıl gerçekleştirebileceği sorusudur. Bu gelişimi ya da yapısal değişimi sağlamada en önemli rol ise egemen (dominant) ekonomik birimlere düşmektedir. Bu ekonomik birimlere iki kavramla açıklık getirmektedir.

İtici (lider) güce sahip firma ya da endüstri
Anahtar firma ya da endüstri

Bir endüstri üretimi arttırdığı zaman diğer endüstrilerde de üretim artışına yol açarsa bu endüstri itici endüstri olmaktadır. Eğer bu teşvik edilen üretimdeki büyüme (diğer endüstrilerdeki üretim artışı) itici endüstrinin büyüme hızından daha büyük ise bu endüstri aynı zamanda anahtar endüstri de olmaktadır. Bu endüstrilerin (anahtar veya itici) belli başlı özellikleri şunlardır; yüksek bir yoğunlaşma derecesi, genellikle ülke çapında pazar bulabilen malları için yüksek bir talep gelir esnekliği, kutuplaşma etkisi, ileri bir teknoloji düzeyi, bölgedeki diğer endüstrileri etkileyebilecek uzmanlaşmış bir yönetim.

Perroux'e göre endüstri optimum düzeye ulaştığı zaman fiyatlarını düşürebilir. İtici endüstride fiyatların düşmesi, dikey bütünleşme içinde olan diğer endüstrilerin üretimlerinde artışa yol açacaktır. Aynı zamanda, girdi fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak malların fiyatlarını da düşüreceklerinden, taleplerinde artış görülecektir. Maliyetin düşmesi kavramı, dengesiz büyüme teorisinde stratejik bir kavramdır. Perroux, büyümenin başlatılması ve devam ettirilmesinde maliyetlerin düşürülmesi konusuna çok önem vermektedir.

Maliyetlerin düşmesi içsel ve dışsal ekonomilerle ilgili bir konudur. Perroux'a göre dışsal ekonomiler, maliyetli itici sektörün takip eden bir çok sektörle büyüme olanaklarının yayılmasını sağlar. İtici sektör çıktı fiyatlarını düşürdüğü zaman, diğer sektörlerle düşük fiyatlı girdi sağlamış olur. Yani dışsal ekonomiler bir çeşit büyüme çarpanıdır ve büyüme kutbu teorisinde önemli bir açıklayıcı değişkendir.

1950'li yılların ortalarında Fransa da Perroux ve arkadaşları bu katkıları yaparken ABD de Isard ve arkadaşları da analitik ve ekonomik planlama araçları olarak, sanayi komplekslerinin kalkınması konusunda katkılarda bulunmuşlardır. Ancak Isard'ın en önemli katkısı, 1960'larda bölgesel analiz için yaptığı girdi-çıktı tekniklerinin geliştirmesiyle olmuştur. ABD de büyüme kutbu kavramının Perroux ile benzer şekilde kabul eden ilk iktisatçılardan biri Hirschman olmuştur. Bu iktisatçı 1958 yılında basılan "The Strategy of Economic Development" adlı kitabında, kalkınma teorisi ile ilgili görüşlerinin Perroux, Svernilson ve Fellner ile olan yakınlığından söz etmiştir. Hirschman dengesiz büyüme konusunda ve ekonomik kalkınma stratejisinde ileri ve geri bağlantıları gösteren tablolara çok önem vermektedir. Aralarındaki tamamlayıcılık ilişkilerinin güçlü olduğu endüstrilere "master endüstri " demektedir. Bu kavram Perroux'un anahtar endüstri kavramına çok yakındır.

Perroux, büyüme kutbu kavramını geliştirirken, mekansal boyut üzerinde pek durmamıştır. Gelişmenin mekansal toplulaşması (yığılımı) kavramı net değildir. Buna karşılık Hirschman, itici sanayilerin, yerel kombinasyonlarının mekansal yığılımına önem vermektedir. Hirschman, bir ülkenin farklı yörelerindeki ekonomik büyümenin farklı karakterde gerçekleşmesinden söz ederek, büyüme kutbu kavramına mekansal boyutu getirmiştir. Ona göre ülkeler ve bölgeler arasında görülen farklılıklar büyümenin kaçınılmaz bir koşuludur. Ayrıca Hirschman, büyüme kutbunda toplanan endüstriler arasındaki ilişkileri Perroux'a benzer şekilde ve daha açık olarak incelemiştir. Büyüme kutuplarına sahip bölgeler, gelişme bölgelerini oluştururken, diğer bölgeler az gelişmiş veya gerileyen yoksul bölgeleri oluşturmaktadırlar. Bir gelişme bölgesinin çevreye çeşitli etkiler söz konusu olmaktadır. Mrydal ve Hirschman bu etkileri iki grupta toplamaktadırlar; olumlu yayılma etkisi ve olumsuz geri itme veya polarizasyon etkisi.

Bir gelişme bölgesinin çevresine yaydığı olumlu etkileri; istihdam olanaklarının artması, azgelişmiş bölgelerin tarımsal mallarına ve hammaddelerine olan talebin artması, yatırımların ve kalkınmanın zengin bölgeden azgelişmiş bölgeye yayılması şeklinde, olumsuz etkileri ise kalifiye elemanların zengin bölgeye göç etmesi, geri kalmış bölgede verimli bir şekilde kullanılabilir olan tasarrufların bölünmesi, yeni kurulacak bir sanayinin fiyatlarını desteklemek amacıyla uygulanan tarife ve kotaların zayıf bölgede satın alma gücünü düşürmesi şeklinde ifade etmektedirler. Görüldüğü gibi kutup, çevresi üzerinde, bir yandan gelişmeyi durdurucu, bir yandan da gelişmeyi artırıcı olmak üzere, birbirine karşı iki etkide bulunmaktadır. Kutbun çevresi üzerinde aynı anda yaptığı bu iki etkiden gelişmeyi durdurucu etki ötekini de etkisiz bırakacak kadar ağır basarsa, kutup giderek gelişip büyürken, çevresi de giderek yoksullaşacaktır. Bunun sonucunda ise, daha önce tümüyle geri kalmış, yoksul bir bölgenin bazı yörelerinde daha önce olmayan bir hareketin başlaması, bunun dışındaki yörelerde ise söz konusu gelişmenin başlamadığı dönemden daha önceki günleri aratan bir yoksulluğun hüküm sürmeye başladığı görülecektir. Gelişmeyi artırıcı etkinin ağır basması halinde ise, kutuptaki gelişme, suya atılan taşın yarattığı halkalara benzer şekilde, çevresine yayılacaktır (Dinler, 1986; 315-316).

Kısacası olumsuz etki denildiği zaman, zayıf bölgenin kişi başına düşen gelirinde azalmalar ve ekonomik yapıdaki olumsuzluklar anlaşılmaktadır. Ne Myrdal ne de Hirschman bu etkileri ölçememişlerdir. Myrdal olumsuz etkileri belirleyici olarak kabul ederken bunun kalkınmanın daha ileri aşamalarında zayıflayabileceğini söylemiştir. Hirschman ise her iki etkiyi birlikte ele alarak, zaman zaman birinin ağırlık kazanabileceğini ifade etmiştir. Perroux'dan etkilenen ve onun düşüncelerine katkıda bulunan bir diğer ekonomist ise, Boudeville'dir. Düşünür coğrafi boyutu derinlemesine analiz ederek, büyüme kutbu teorisini zenginleştirmiştir. Her iki teori de zaman boyutunu dikkate alarak zamansal ilişkilere önem verdiği için, dinamik teorilerdir (Kumral, 1993; 10-15).

Boudeville ekonomik mekanı, benzer öğelerden oluşan homojen; merkezci ve merkezkaç kuvvetlere sahip, farklı gelişme odakları gösteren heterojen veya kutuplaşmış (polarized) ve nihayet gelişme politikasının bir aracı olan plan mekanlar olmak üzere üçe ayırmaktadır. Ayrıca, mekan ve bölge ayrımı yaparak homojen, kutuplaşmış ve plan bölge sınıflamasını getirmektedir. Mekan kavramına göre daha

dar kapsamlı olan bölge, “bitişik coğrafik öğelerden” oluşmaktadır. Polarize mekan veya bölge, fiili gelişme sürecinde ortaya çıkan farklılaşmış gelişmeyi açıklamaya çalışan fonksiyonel analizlere uygun düşerken, plan mekan ve bölge, ekonomi politikasında bir araç olarak ortaya çıkmaktadır (Dinler, 1986; 27).

Genel olarak Kutuplaşmış Gelişme Teorisi’ni değerlendirilirse, bu kuramın bölgesel ekonomik gelişme için gerekli ve yeterli koşulları inceleyerek, belirli bir sonuca varmaya yöneldiği söylenebilir. Hızlı bölgesel gelişmenin gerçekleştirilmesi koşullarını ortaya koyduğu ölçüde önem taşımaktadır. Ekonomik gelişmenin tarihsel sürecini esas alarak, az gelişmiş ülkelerde bölgesel kalkınma sorunlarına çözüm olabilmektedir.

B. Bölgesel Gelişmeye Yönelik Yeni Yaklaşımlar

Bölgesel gelişmeye yönelik yeni yaklaşımlar, temelde analizlere gelişmenin zaman ve mekan boyutunu eklemeyi amaçlamaktadır. Yeni bölgesel gelişme modellerinin odak noktası bilgi, öğrenme ve yenilik üretimi haline gelmiştir. Teoriler, bölgesel kuramların ve aktörlerin şekillendirdiği bilgi ve ağ oluşumu süreçlerini incelemektedir. Günümüzde bölgesel kuramlar ile yenilik üretimi, sinerjik ağ sistemlerini, girişimciliği ve yerel potansiyelleri destekleyen bölgesel gelişme politikaları başarıya ulaşmaktadır. Bu çerçevede, bu kısımda, bölgesel gelişmeye yönelik yeni yaklaşımlar değerlendirilecektir.

1. Entegre Bölgesel Gelişme Teorisi

Geleneksel ekonominin inceleme konularını denge aracılığıyla açıklanması yoğun eleştirilere konu olmaktadır. Zira, denge analizleri pür ekonomik ilişkileri basit sistemler içinde açıklarken, güncel sosyo-ekonomik sorunların çok boyutlu ve karmaşık yapısının analizinde yetersiz kalmaktadır. Aynı sorun büyüme teorisinde de ortaya çıkmıştır. Denge analizleri yapan büyüme modelleri gerçek ve karmaşık gelişme sürecinin açıklanmasında yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden gelişme sorununun büyüme modellerinin mekanik ve dar yapıları dışında ele alınması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Sosyo-ekonomik gelişme sürecinin çok boyutlu karmaşık yapısı içine girdikçe, denge analizlerinin yetersizliği daha da belirginleşmiştir. Bu nedenle, gelişme sorunlarını tüm karmaşıklığı içinde ele alan

araştırmacılar analiz aracı olarak “denge” ve “mekanik nedensellik” ilişkileri yerine “dengesizlik” leri de dikkate alan “kümülatif nedensellik ilişkileri” ilkesine yönelmişlerdir.

Kümülatif nedensellik ilişkiler sistemini teorik analiz aracı olarak kullanan bu yaklaşımda, sosyo-ekonomik bölgesel gelişme süreci, ekonomik sürecin doğrudan karlılığa yönelik üst yapı faaliyetleri ile bunların varlığı için önkoşul oluşturan, doğal, maddi, personel ve kurumsal altyapı arasındaki karşılıklı ilişkiler ve bunların yarattığı alt süreçler bütünü içinde ele alınmaktadır. Kümülatif nedensellik ilkesinde, süreci oluşturan elemanların birinde ortaya çıkan bir değişme, karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde tüm sisteme yansımakta, bundan etkilenen unsurlar, tekrar başlangıçtaki ilk elemanı etkileyerek (geri besleme-feedbac) tüm sistemin belli bir yöndeki değişimini gittikçe artan bir şekilde (kümülatif olarak) hızlandırmaktadır. Birçok araştırmacı, açıkça veya üstü kapalı olarak kümülatif nedensellik ilkesini, sosyo-ekonomik gelişme sürecinin analizlerinde teorik açıklama aracı olarak kullanmıştır. Malthus, Thünen, Marx, Veblen, Wicksel, Myradl, Nurkse, Hirschmann ve Rostow bunlardan en tanınmış olanlarıdır.

Bölgesel gelişme sürecinde stok büyüklük oluşturan alt ve üst yapı donatımları ile buradan kaynaklanan ve bu stoklara katılan yatırımların çeşitli etkileri olmaktadır. Akım büyüklükler şeklindeki yatırım ve hizmetler altyapının olgunlaşma ve yararlanma dönemlerinde ortaya çıkmakta ve üst yapıdan kaynaklanan etkilerle birlikte bölgesel gelişme sürecini oluşturmaktadır. Bölgesel gelişmenin başlaması ve süreklilik kazanması yeterli alt ve üst yapı donatımları ile bu alanlarda yeterli yatırımların yapılmasına bağlı olmaktadır.

Bölgesel gelişme süreci içerisinde zaman ve mekan boyutu açısından farklılaşmalar olmaktadır. Zaman boyutu açısından bölgelerin gelişmişlik düzeylerinde farklılaşmalar söz konusudur. Bölgeler az gelişmiş, durgun, kısmen gelişmiş ikili yapı ve kendi kendini besleyen sürekli gelişme dönemlerinden geçmektedir. Mekan boyutu açısından farklılaşma ise üç ayrı gelişme tipi ortaya çıkarmaktadır. Bunlar; nüfusun, şehirleşmenin, alt ve üst yapı donatımları ile birlikte, ekonomik faaliyetlerin daha yoğun olarak gerçekleştiği gelişme bölgeleri, gelişme bölgesinin çekim etkisiyle akışkan üretim faktörlerini kaybeden az gelişmiş boşalma bölgeleri, iki bölge tipi arsında oluşan ve gelişme bölgelerinin çekim gücünü kendi

içsel dinamiği ile başarmış ve gelişme bölgesi olma eşiğine ulaşmış farksızlık bölgeleridir. Sözü edilen bu bölgelerde gelişme sürecinin dinamik gücü büyük şehir merkezleridir. Yığılma odakları oluşturan bu merkezler, alt ve üst yapı donatımları ile nüfus yoğunluğu açısından diğer merkezlere göre daha üstündürler.

Alt ve üst yapının şehir içinde ve yakın çevreye dağılımı, şehirselle yapıyı belirlemektedir. Şehirselle yapı, şehrin gelişme dinamiği ile birlikte yerleşim ve kuruluş yerlerini belirleyerek nüfus akımı ve sanayileşmeyi yönlendirmektedir. Şehir merkezini diğer merkezlere bağlayan şehirlerarası altyapı donatımı, şehirselle gelişmelerle birlikte bölgesel farklılaşma ve gelişme yapısını belirlemektedir. Böylece şehirselle gelişmelerin şehir içi, yakın çevre diğer şehir ve bölgelerle oluşturduğu ilişki ağı içinde bölgesel gelişme farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır.

Bölgelerin alt ve üst yapı donatımlarına bağlı olarak nüfus ve ekonomik faaliyetin mekan ve zaman içinde farklılaşması ile birlikte ortaya çıkan şehirselle yığılma merkezleri ve bunlar arasındaki etkileşim, bölgesel gelişme sürecinin dinamiğini oluşturmaktadır. Söz konusu bu dinamik süreç içinde, çeşitli alt süreçler ortaya çıkmaktadır. Bunlar ekonomik faaliyetin bütünleşmesi, yığılması ve yoğunlaşması, yığılma ekonomileri, sanayileşme, şehirleşme, bilgi, yenilikler ve bunların yayılması şeklindedir. Bölgelerin farklı alt ve üst yapı donatımlarına sahip olması, ekonomik faaliyetin bütünleşme, yayılma ve yoğunlaşma süreçlerinin bölgeden bölgeye farklı olmasına yol açmaktadır. Bunlarla birlikte nüfus ve ekonomik faaliyetlerin yerleşim ve kuruluş yeri tercihleri yönlendirirken, yoğunlaşma, yığılma ve yayılma süreci, sanayileşme ve şehirleşme süreçleri de gerçekleşmektedir. Bilgi ve yeniliklerin ortaya çıkması ve yayılması, şehirselle yığılma merkezlerine, şehir içi ve şehirler arası altyapı donatımları ile üst yapısal faaliyetlere bağlı olarak gerçekleşmektedir (Erkan, 1987; 42).

H.Erkan'ın söz konusu yaklaşımına göre, bölgesel gelişme sürecinin zaman boyutu açısından dinamiği alt ve üst yapı donatımı ve ikisi arasındaki ilişkiden doğan alt süreçlerin mekan içindeki etkileşimine bağlıdır. Mekan boyutu açısından dinamiği ise şehirselle yığılma merkezleri ya da metropollere dayanmaktadır. Ayrıca bir yandan ekonominin tarım, sanayi ve hizmetler gibi temel sektörlerindeki yapısal gelişmeler alt ve üst yapı donatımındaki birikime bağlı olarak açıklanırken, diğer yandan mekanda oluşan kentsel hiyerarşi içindeki mekansal yapılanmanın yarattığı etkileşim

dikkate alınmaktadır. Ayrıca gelişme sürecinin alt süreçlerinin açıklanışı ve etkileşimi de daha önceki yapısal açıklamalar içinde yer almaktadır.

2. Ürün Yaşam Döngüsü Modeli

Teknolojik ilerleme ve bölgesel ekonomik gelişme ile ilgili son yıllarda geliştirilen en önemli modellerden biri ürün yaşam döngüsü modelidir. Uluslararası ticaretin açıklanmasında da kullanılan ve R. Vernon ve S. Hirsch tarafından geliştirilen bu teoriye göre, bir ürünün yaşam devreleri üç aşamadan oluşmaktadır. İlk Aşama, ürünün icatçı firma tarafından üretilerek (bu ürün için bir talebin varlığı kadar Ar-Ge ile üretici birimler arasında etkin bir koordinasyonun bulunmasına gereksinim duyulması nedeniyle) iç piyasaya sunulduğu Buluş Aşamasıdır. Büyüme veya Olgunlaşma Aşaması olarak adlandırılan İkinci Aşama'da, firma ürünü yurt dışına ihraç etmeye başlar ve bu ürüne olan talepteki büyüme ve rekabetteki artış firmayı bu ürünü üretmek amacıyla yurtdışındaki piyasalara yatırım yapmaya iter. Üçüncü Aşama Standartlaşma Aşaması'dır. Bu son aşamada artık ürün ve üretim tekniği diğer firmalarca kolayca taklit edilebildiğinden firmalar arasında fiyat rekabeti artar. İcatçı firma da dahil, üreticiler maliyetlerde azalmaya yol açacak yeni buluşlar aramaya veya Gelişmekte olan ülkelerde emek maliyetinde avantaj sağlayacak yatırımlar yapmaya zorlanırlar. Bununla birlikte, bu aşamalar ayrıntılı olarak beş aşamaya kadar çıkarılabilse de ürünün genel döngüsü değişmemektedir (Seyidoğlu, 2001; 84).

Ürün devreleri, özellikle çok uluslu şirketlerin neden sermaye-yoğun yatırımları gelişmiş ülkelere, emek-yoğun yatırımlarını ise geliştirmekte olan ülkelere ve bu arada bu ülkelerdeki serbest bölgelere yaptıklarını kısmen aydınlatmaktadır. Ürün devrelerine göre gelişmiş ülkeler ikinci aşamada, geliştirmekte olan ülkeler ise bir ürün devresinin Üçüncü Aşaması'nda, yani firmaların üretim maliyetlerinde bir azalma için yeni üretim yerleri aradığında (ki bu büyük bir olasılıkla emek olacaktır) gelişmiş ülkelerdeki firmalar için uygun yerler olacaktır.

Genel olarak ihracata yönelik yabancı yatırımları bu hipoteze göre değerlendirildiğinde, özellikle teknolojinin standart hale geldiği aşamada çok uluslu şirketlerin üretimin maliyetini düşürmek için yatırımlarını emeğin ucuz olduğu geliştirmekte olan ülkelere kaydardıkları görülmektedir. Böylece, emek maliyeti

azalınca girdi maliyetleri de azalacağı için, ürünün fiyatı azalacak ve ihracat yapma şansı artacaktır.

Ürün yaşam döngüsü modeline çeşitli eleştiriler de getirilmiştir. Öncelikle ürünlerin değişmediği varsayımı eleştiri almıştır. Rakip firmalar piyasaya girdikçe ürünlerde küçük de olsa değişiklikler yapılır. Bu nedenle standart kitle üretiminde bile bazı değişiklikler yapılabilmektedir. Diğer bir eleştiri, tüm ürünlerin standart üretime uygunluğu varsayımı ile ilgilidir. Her ürün kitlevi üretime uygun olmadığı için ucuz işgücüne sahip bölgelere kaydırılamayabilir. Modele yönelik bir diğer eleştiri ise, ürünlerin bazı değişiklikler ile yaşamlarının uzatılabileceğini dikkate almaması ile ilgilidir (Öztürk, 2004; 110-128). Ürün döngüsü modeli esnek, yenilikçi üretim sistemi ile yığın üretimi yapan firmaların davranışlarını açıklamak için yetersizdir. Ancak model, işletme stratejilerin oluşturulmasında temel alınan bir yaklaşım getirmiştir.

3. Sanayi Kümeleri ve Esnek Uzmanlaşma

İktisadi gelişmenin temeli, birbiri ile ilişkili sanayi dallarının ve ilgili kurumların mekansal yakınlığı ile bağlantılıdır. Bu görüş, Alfred Marshall'ın sanayi kümeleri kavramına kadar uzanmaktadır. Marshall, sanayi firmalarının belirli coğrafi bölgelerde yoğunlaştığını ve bilginin en güçlü üretim faktörü olduğunu ifade etmektedir. Marshall'ın teorisi, bir bölgenin ya da sanayinin uzun dönemde rekabet gücünün, yerleşmiş bilgi ve donanım ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. Kaynak yönlü gelişmenin yerine bilgi yönlü gelişme yaklaşımının aldığını vurgulayan teori, rekabet gücünün değişen koşullarını yansıtmaktadır.

Sanayinin bir bölge içinde yoğunlaşması ölçek ekonomilerine, uzmanlaşmaya ve yenilik için gerekli olan bilgi kaynaklarına daha kolay ulaşılabilmesine olanak tanımaktadır. Schumpeter, iktisadi değişimin kaynağının yenilik olduğuna işaret etmekte ve yeniliklerin sanayinin değişen rekabet koşullarına uyumu için gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Piore ve Sabel'in, İtalya'nın Emilia-Romagna bölgesinde yaptığı çalışmada, rakip firmalar arasında oluşmuş ilişkiler incelenmiş ve esnek uzmanlaşmanın önemi vurgulanarak esnek üretim kavramı, Fordizm'den sonraki aşama olarak tanımlanmıştır. Bennett ve Harrison, Marshall modeli ile Piore ve Sabel tarafından tanımlanmış olan network (ağ) modeli arasındaki farkı oluşturan unsurun "güven" olduğunu belirlemiştir.

Post Schumpeteryan araştırmacılar, ekonomik faaliyetin coğrafi dağılımı ile ilgili tartışmalara bir yenisini eklemişlerdir (Hirschman, 1975). Dahman'ın gelişme blokları (development blocks), Hirschman'ın ileri ve geri bağlantılar yolu ile oluşan yatırım kararları ve Perroux'un büyüme kutupları teorileri iktisadi gelişme sürecinde firmalar arası bağlantıların önemini vurgulamaktadır. Ekonomik faaliyetlerin bölgesel dağılımı ve uzmanlaşma konusunda yapılmış olan alışmalar, Nelson ve Winter gibi evrimci iktisatçıların katkıları ve tedarikçi-ana firma arasındaki bağlantıların sanayinin yenilikçilik kapasitesine yaptığı etkileri dinamik modellerle inceleyen çalışmalar ile daha da zenginleşmiştir.

Cooke, Asheim ve Park, öğrenen bölge literatürü kapsamında yapıları çalışmalarda, firmaların yenilik yapma kapasitelerinin ve yaratıcılık gücünün artırılmasının rekabet gücü elde etme ve rekabetçi konumu koruma konusundaki önemini daha da vurgulamaktadır. Öğrenen bölge literatürün temel bakış açısı, rekabetin yerelleşmiş ve aynı zamanda küresel ekonomiye entegre olmuş bir ekonomik sistem ile yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır (Eraydın, 2004; 11). Sanayi kümeleri ile, yerelleşmiş küçük firma toplulukları ve sanayi bölgeleri arasında temel farklılıklar olduğunu vurgulamakta ve bu farklılıkların uluslar arası pazarlara ve uluslar arası üretim ağına entegre olma yeteneği ile şekillendiğini ifade etmektedir.

Sanayi kümeleri ile ilgili bir başka çalışma alanı ise, stratejik yönetim literatürüdür. Stratejik yönetim ile ilgili çalışmalar, rekabet avantajının koşullarını incelemekte ve yerel iş çevresinin rekabet avantajı elde edilmesindeki vazgeçilmez önemini vurgulamaktadır. Porter'in ortaya koyduğu elmas modeli, yerel evre dinamiklerinin dinamik olduğu, ticari ortakların, bölgesel kuruluşların ve mekanizmaların firmalar arası bilgi ve teknoloji aktarımına olanak verdiği koşullar kapsamında rekabet avantajının yükseldiğini ortaya koymaktadır.

Sanayinin yoğunlaşmasının rekabet açısından incelenmesine dayalı olan ve yukarıda ana hatları ile özetlenmiş olan literatüre ek olarak, ekonomik bütünleşmenin sanayinin dağılımına etkileri konusunda yapılmış olan çalışmalarda da konunun önemi vurgulanmaktadır. Bu yöndeki çalışmalar, bir ülkenin diş pazarlarla bütünleşmesinin sanayinin mekansal dağılımını da değiştirdiğini ortaya koymaktadır (Akgüngör ve Falcioğlu, 2004). Mekansal dağılımdaki değişimler, belli sanayilerin belli bölgelerde yoğunlaşmasını ve bölgesel uzmanlaşmayı da

beraberinde getirmektedir. Çalışmaların temel çıkış noktasını oluşturan Krugman hipotezi, bölgelerin daha güçlü bir şekilde uzmanlaşacağı ve iktisadi faaliyetin zaman içinde coğrafi olarak daha yoğunlaşacağını öngörmektedir

4. İçsel Büyüme Teorileri

İktisadi büyüme üzerine son yıllarda yapılan çalışmalar büyümenin kayıp ögesinin açıklanmasına yöneliktir. Yani; içsel büyüme teorileri teknolojik gelişmelerin dışsallığını reddetmekte ve bunu modele dahil etmektedir.

“Eski” ve “yeni” büyüme modelleri arasındaki en önemli fark, sermayenin getirisine ilişkin kabul ettikleri varsayımdan kaynaklanmaktadır. Neo-Klasik büyüme modelleri sermayenin azalan getirisini kabul ederken, içsel büyüme modelleri beşeri sermayeyi de kapsayan sermayenin artan getirisinin olabileceğini ve bu artan getirinin de uzun dönemde büyümeyi azaltmayacağını kabul etmektedirler. İçsel büyüme modellerinde, ekonomik büyümenin içsel iktisadi temelleri olacağı söylenmekte ve ülkelerin gelir seviyelerinin kendiliğinden birbirine yaklaşacağı tezi yıkılmaktadır. Neo-Klasik modelin aksine, az gelişmiş ülkeler eğer gerekli önlemleri almazlarsa gelişmiş ülkeler ile arasındaki fark daha da artacaktır. Yeni büyüme modellerinde teknoloji içselleştirilmekte ve kamu politikalarının ekonomik büyümeyi etkileme mekanizmaları öne çıkartılmaktadır. Sabit ya da artan getiriye kaynaklık edecek değişik öneriler bulunmaktadır. Özellikle, Lucas beşeri sermayenin, Rebelo kümülatif sermayenin, Romer Ar-Ge çalışmalarının, Barro kamu harcamalarının ve Pagano finansal piyasaların artan getiri sağlayacağını ileri sürmektedirler. İçsel büyüme modelleri bir ekonominin büyümesini etkileyen sektörlerin önemini açıkça belirtmektedir. İçsel büyüme modelleri, bilgi taşmaları modelleri, kamu politikaları ve insan sermaye modelleri olmak üzere üç ana başlık altında incelenebilir.

a) Bilgi Taşma Modelleri

Görüldüğü gibi aslında içsel büyüme teorisi küçük bir matematik ayrıntıya dayanmakla beraber çıkarımları oldukça geniştir. Teori 1986 yılında Paul Romer’in “Increasing Returns and Long Run Growth” isimli makalesiyle ilk defa ortaya atılmış ve Neo-Klasik modele bir alternatif olarak geliştirilmiştir. Romer’in modelinde içsel büyüme teorisi teknolojik gelişmeyi ekonomik modele içsel olarak açıklamış, yapılan

yatırımların bir yan ürün olarak teknolojik bilgiyi arttırdığı ve diğer üretim süreçlerinde bir çeşit bedava girdi olarak kullanıldığı bunun da taşmalar sonucu sektör geneline yayıldığı anlatılmıştır. Dolayısıyla neo-klasik modellere nazaran yatırımlar daha düşük maliyetlerle yapılmakta ve getirileri de daha yüksek olmaktadır. Sala-i Martin'a göre de beşeri sermayeyi de içine alan sermayenin artan getirisinin olabileceğini ve bu artan getirinin de uzun dönemde büyümeyi azaltmayacağı kabul edilmektedir.

Aslında Romer'in makalesinde Arrow'un yaparak öğrenme diye adlandırdığı fikir kullanılmaktadır. Arrow bazı sektörlerde zaman ilerledikçe üretim maliyetlerinin düştüğünün kalitenin yükseldiğini ve üretimin hızlandığını farketmiş ve bunun sebebini de bilgedeki birikmelere atfetmiş ve buna da "yaparak öğrenme" adını vermiştir.

Modele içsel olarak alınan teknolojiyi içsel büyüme modellerinde bilginin kullanılmasıyla ilgili olarak şu noktalara dikkat çekilmektedir :

- Bilgiyi kullanma da tüketiciler birbirlerine rakip değildirler ve kimse dışlanmamıştır.
- Teknolojik gelişme sonucu ortaya çıkan bilgiden ekonomik birimlerin ne ölçüde yararlandığı son derece önemlidir.
- Eğer teknolojik dışsallıklar söz konusuysa bilginin üretimine özel sektörün yanaşmayacağı ve piyasanın aksayacağı gerçektir.
- Teknolojik gelişme ile fiziki ve beşeri sermaye yatırımları arasında bir ilişki bulunmaktadır (Kar ve Ağır, 1998; 50-53).

Bilginin kamu malı özelliği taşıdığını vurgulayan Romer, bilginin mükemmel olarak patentlenemeyeceğini ve saklanamayacağını ifade ederek, bir şirket tarafından üretilen yeni bir bilginin diğer şirketlerin üretim imkanları üzerinde olumlu dışsallıklar oluşturacağını vurgulamaktadır.

b) Kamu Politikaları Modelleri

İçsel büyüme teorileri kamu politikalarına büyüme alanında önemli görevler yüklemektedir. Bu anlamda geliştirilen ilk modeller dış ticaretin serbestleşmesini vurgulamaktadırlar.

Barro, modelinde kamu sektörünce sağlanan mal ve hizmetlerin üretim faktörlerinden biri olduğunu varsaymıştır. Teorik olarak bu gereklilik üretim ve yatırımların taşıdığı pozitif dışsallıklardan, insan sermayesinin üretiminde taşıdığı önemden ve altyapı ve istikrar gibi kamu politikalarının doğrudan sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Kamu politikaları modellerinin gelişmekte olduğu ülkelere sunduğu önerilerin en önemlisi, teşvik politikalarının teknolojik olarak gelişme potansiyeli olacak sahalarda yoğunlaştırılması gereğidir. Bu sektörler öğrenme potansiyelinin yüksek olduğu sektörler olduğundan, verimli kamu harcama politikaları ar-ge, eğitim, sağlık, finansal kalkınma gibi alanlara yöneltildiğinde az gelişmiş ülkeler ekonomik büyümelerini hızlandırabilirler.

Eğitim harcamalarının bireylerin verimliliklerini etkileyip verimli çalışmalarını artırarak ekonomik büyümede pozitif bir rol oynaması beklenmektedir. Eğitim harcamaları içsel büyüme modellerinde insan sermayesinin oluşumuna da yol açmıştır. Paralel bir şekilde sağlık harcamaları için de aynı şeyler ifade edilebilir. Artan sağlık harcamaları bireylerin yaşam süresi ve beklentisini arttırmaktadır.

Uzun yaşayabilme beklentileri ise özel sermaye birikimi kararlarını pozitif etkileyerek ekonomik büyümeyi pozitif etkileme gücüne sahiptir. 1970-1980 döneminde 73 ülke için inceleme yaptığı çalışmada sağlık harcamalarının ekonomik büyümeye anlamlı bir katkının olmadığını sonucuna ulaşmıştır.

Kamu harcamaları verimli alanlara yapıldığında dışsallıklar sağlayarak artan getirinin kaynağını oluşturmaktadırlar. Türkiye üzerine yapılan bir araştırmada bu etki gözlenmektedir. Ülkelerin dış ticaretlerinin liberalleştirilmesi taşmalar sonucu ve dışsallıklarla artan getirinin kaynağı olabilmektedir. Türkiye ekonomisinde bu etkinin ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan, Kar ve Taban, içsel büyüme çerçevesini kullanarak yaptıkları ekonometrik çalışmalarında, Türkiye’de eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediği, sağlık

ve altyapı yatırımlarının ise, ekonomik büyümeyi negatif etkilediğine ilişkin sonuçlar elde edilmiştir (Kar ve Ağır, 1998; 50-53). Bu sonuçlar, gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’de eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının verimli, sağlık ve altyapı harcamalarının ise verimsiz bir şekilde dağıtıldığını ima etmektedir.

c) İnsan Sermayesi Modelleri

İnsanın üretim sürecindeki rolü, aynı üretim üzerindeki fiziki sermayenin etkisi gibi, insana sermaye niteliği kazandırmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde insanın da bir sermaye unsuru olduğuna ilişkin, insan faktörünün önemini açıklamaya yönelik olarak ileri sürülen insan sermayesi kuramı, kalkınma kuramının gelişimi doğrultusunda II.Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmıştır.

İçsel büyüme modellerinde insan sermayesinin önemi ciddi bir şekilde vurgulanmaktadır. Ekonomik büyümenin temel kaynağını oluşturan insan sermayesi kavramı, kişinin ya da toplumun sahip olduğu bilgi, beceri, yetenekler, sağlık durumu, toplumsal ilişkilerdeki yeri ve eğitim düzeyi gibi kavramların tümünü ifade etmek için kullanılmaktadır. İnsan sermayesi kavramından ilk söz eden iktisatçılar olarak Adam Smith, J.Stuart Mill ve Alfred Marshall gibi klasik iktisatçılar olmakla birlikte bu iktisatçıların görüşleri modern insan sermayesi kuramını fazla etkilememiştir. Daha sonraları Denison, Schultz ve Becker gibi iktisatçılar Smith’in görüşlerinden hareketle beşeri sermaye kuramını geliştirmişlerdir. Denison tarafından yapılan araştırmada eğitimin işgücünün beceri ve üretkenlik kapasitesini geliştirdiği ve bu yolla da milli gelirin artmasına katkıda bulunduğu vurgulanmıştır. Shultz ise Denison’la aynı sonuçlara ulaşarak ABD’deki büyüme oranının önemli bir bölümünü eğitime olan yatırımlarla açıklamıştır (Tunç, 1997; 21-27).

Yakın geçmişte Lucas ve Rebelo modellerinde insan sermayesini de fiziksel sermaye gibi üretim faktörlerinden biri olarak saymışlardır. Yani ekonomi nasıl ki fiziksel sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyuyorsa beşeri sermaye yatırımlarına da ihtiyaç duymaktadır. İnsan sermayesi olarak vurgulan kavram genelde eğitim yoluyla ortaya çıkmakla birlikte çalışma sürecinde yaparak öğrenme yoluyla kendiliğinden de oluşabilmektedir. İnsan sermayesine yapılan yatırımlar eğitimde harcanan zamanın fırsat maliyeti olarak tanımlanmıştır.

Lucas gerçekte bireyin insan sermayesindeki artışın kendi verimliliğini arttırmasının dışında bütün üretim faktörlerinin üretkenliğine katkıda bulunduğunu da belirtmiş, hükümetlerin eğitime ve teknolojik altyapının geliştirilmesine yapacakları her türlü yatırımın beşeri sermaye birikimi üzerinde olumlu etkiler oluşturup büyümeyi fiziki sermayeye yapılan yatırımların etkisinden daha fazla etkileyeceğini vurgulamıştır (Kar ve Ağır, 1998; 47-48). Yapılan ampirik çalışmalar beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği yönünde olmuştur.

5. Bölgesel Gelişme ve Yenilikçi Ortam Yaklaşımı

Camagni, yenilikçi ortamı bir coğrafi alanda, üretim sistemlerini, yönetim sistemlerini, aktörleri ve sanayi kültürünü birleştiren; yerel, dinamik, kolektif öğrenme süreci yaratan ve yenilik üretim sürecinde belirsizliği azaltma işlevi gören ilişkiler bütünü olarak tanımlamıştır. Castells ve Hall'a göre yenilikçi ortam, sinerjinin sürekli üretimine olanak sağlayan koşulları yaratacak sosyal, kurumsal, örgütsel, ekonomik ve mekansal yapıları ve bu yapıların sinerji yaratma kapasitelerini artıracak yatırımları ifade etmektedir (Castells ve Hall, 1994; 9). Bir coğrafi bölgede bir araya gelen üretim sistemleri, yönetim birimleri, bölgesel aktörler ve sanayi kültürü, üretimde belirsizliği azaltır ve beraber öğrenme sürecini yaratmaktadır. Bu yaklaşıma göre yenilik süreci kolektif bir öğrenme sürecidir. Üretim, yenilik ve öğrenme süreçlerinin koordine edilmesi ile yenilik üretimi firmalar arasında yayılmaktadır. Bu bağlamda yenilik, karmaşık ve karşılıklı etkileşime dayalı bir süreci ifade eder. Yenilik yapmakta amaç, öğrenmeyi yaratıcılık ile birleştirmektir. Bu nedenle yenilik, ürünler, süreçler ve firmalar için deneysel bir süreç olmaktadır (Quandt ve Pacheco, 2000; 3-4).

Yenilik bir fikrin buluş aşamasından uygulamaya kadar devam eden araştırma geliştirme ve üretim aşamalarını kapsayan bir süreçtir. Toffler; yeniliğin birbirinin takip eden üç süreci olduğunu ifade etmiştir. Bunlar; önce yaratıcı ve uygulanabilir bir düşüncenin varlığı, bu düşüncenin uygulanması, uygulanan düşüncenin ise topluma yaygınlaştırılmasıdır. Yenilik herhangi bir yaratıcı düşüncenin ticarileştirilmesi ve yarattığı fayda ile verimliliğin arttırılması olarak değerlendirilmektedir.

Yenilik aşamaları; araştırma-geliştirme, dönüşüm, üretim ve piyasaya arz aşamalarından oluşmaktadır. Teknoloji temin edilmesi ve laboratuvar oluşturma çabalarını içeren Ar-Ge aşamasıyla başlayan süreç, dönüşüm aşaması olan üretim için adaptasyonla ilgili faaliyetleri ve bir üretimdeki öncü yetenekleri, üretim modelini içermektedir. Bir sonraki aşama ise; üretim aşaması olan üretim kapasitesini oluşturulması ve yapısı ile ilgili düzenlemelerin yapılmasıdır. Son aşama ise; yeni ürün veya işlemi pazarlamak için gerekli altyapının hazırlığını içermektedir. Bu şekilde, piyasaya arz aşamasıyla süreç son bulmaktadır. Ancak müşteri tercihlerindeki değişiklik, yoğun rekabet baskısı ve hız ve radikal teknolojik değişiklikler nedeniyle karmaşık, maliyetli ve riskli hale gelmesi, firmanın yeniliği içselleştirilmesini artan oranda zorlaştırmıştır. Belirsizliğin büyüklüğüne bağlı olarak yenilik üretiminin maliyetlerini arttırmakta ve yavaşlatmaktadır. Bu durumu da firmalar, kendi içinde organize edilen teknolojik öğrenme kadar firmaların kendi aralarında veya çevrelerindeki bilgi üreticisi kurumlarla kurdukları işbirliği ağıları yoluyla gerçekleştirmektedirler. Bu işbirliğiyle hem üretim maliyetleri azaltılacak, hem de bilginin ve yeteneklerin ele geçirilmesi sağlanarak, etkili ve etkin yollarından başarılı yenilik yapılabilecektir. Oslo Manual yenilik sürecinin ana faaliyeti firma için yeni olan bilginin üretilmesi ve edinilmesi olduğunu belirtmiştir. Bu bilgi üç yoldan edinilmektedir.

Bunlar; firma, kendisi, ya da rekabet öncesinde başka firmalarla ya da bir üniversiteyle ortak, araştırma ve deneysel geliştirme yaparak (ya da örneğin bir üniversiteye ya da bir kamu araştırma merkezine yaptırarak) gereksindiği, kendisi için yeni olan bilgiyi üretebilir (ya da ürettirebilir); bilgiyi -teknolojiyi- bilgi olarak (patent, patente bağlanmamış buluş, lisans, know-how, ticari marka, tasarım biçiminde); bilgiyi -teknolojiyi- makine donanıma (proses makinelerine) içerilmiş olarak alabilmektedir. Bilgiye dayalı olarak başlayan yenilik süreci, üretim etmeni olarak kullanılan bilgi, teknolojinin üretilmesini sağlamakta ve ekonomik sistem içinde üretildiğinden yenilik içselleştirilmektedir. Dolayısıyla, ilk üretimi yapan firma yenilik üreticisi olarak adlandırılmakta, patent sisteminin etkili biçimde korunmasıyla firmalar yeniliğe özendirilmiş olmaktadır. Yenilik süreciyle sağlanan piyasa liderliğine bağlı monopol karlar, rakip firmaların yeniliği keşfetmesiyle son bulmaktadır.

Yenilik süreci doğrusal, tek taraflı bir süreç olmayıp, yerini pazar talebinin yönlendirdiği etkileşimli süreçlere bırakmıştır. Bu süreçte dış kuruluşlar olan

müşteriler, tedarikçiler ve işbirliği yapılan kuruluşlar arasında kurulan ilişkilere bağlı olarak, ürün ve süreç geliştirme, üretim ve pazarlama fonksiyonlarını etkilemektedir. Ayrıca bu karşılıklı etkileşimli sürecin farklı aşamalarında ve teknolojik değişikliğin kaynaklarında yenilik faaliyetlerini gerçekleştiren taraflar karşılıklı bağımlı, hiyerarşik yapıya değil, süreçte firmanın teknolojik üretim yeteneklerinin yetersiz kaldığı durumda, kendi dışındaki bilim ve teknoloji kaynaklarından yararlanmaktadır. Akademik alan, üniversite-sanayi işbirliği ile araştırma faaliyetleri için endüstriyel sektörden sponsor olmasını istemekte, ticaret sektörü yeni ürün geliştirmek için araştırma sonuçlarını uygulamaktadır. Her iki sektör arasında da karşılıklı bağımlılığa dayalı işbirliği yaratılmış olacaktır. Yeniliğe dış kaynak sağlayan tedarikçilerin firma ile oluşturmuş olduğu ağ işbirliği, yenilik kapasitesinin yaratılmasında sürdürülebilirlik açısından çok önemlidir. Ağlar, yeniliğin toplanması ve dağıtılması, ağda yeniliğin yaratılması, ana amaç için işbirliği yapılması, yeni pazar ihtiyaçlarının karşılanması için yeni yeniliklerin kullanılması olarak tiplere ayrılmaktadır. İşbirliğinde sürdürülebilirlik eğer yoksa, kapasitenin devamlı geliştirilmesi mümkün değildir (Newlands, 2003; 6).

Uygulamada, yeni içerikler, deneyimler ve deneyler yenilik kaynaklarını geliştirmekte ve yenilik kapasitesini arttırmakta mekanizma haline gelmiştir. Yenilikler işletmelerin büyüme ve gelişmelerinde önemli bir araç görevindedir. Ayrıca bir alanda yapılan yenilik, teknolojik değişimi uyarmakta ve teknolojik çarpan etkisi yaratmaktadır. Dolayısıyla, bir işletmenin gerçekleştirdiği yenilik başlangıçta ilgili endüstri dalında ve daha sonra tüm ekonomide uyarıcı etki yapacak, çeşitli yeni ürün ve üretim süreçlerinin geliştirilmesinde rol oynayacaktır.

Tek yönlü ve tek değişkenli bilimsel etkileşim şeması yerine çok yönlü, çok değişkenli, bütünleşik ağ etkileşim sistemi, burada etkileşim ve açıklama mekanizması olarak devreye girmektedir. Bu nedenle, kısaca bu etkileşim paradigmasını "bütünleşik ağ etkileşim mekanizması (BAĞET) olarak adlandırmak mümkün olmaktadır. Bununla beraber, mekanik düşüncenin "gerçek (şeytan) ayrıntıda gizlidir" görüşü yerine "gerçek; ayrıntıların birbiriyle oluşturduğu bütünde gizlidir" diyoruz.

Sistem bütünü içindeki yapılanmaya bağlı olarak etkileşim ilişkileri; sürekli, karşılıklı, dönüşlü, kesikli, belirsiz, karmaşık ve çok yönlü bir Ağ bütünü oluşturuyor.

Ağ etkileşim bütününün zaman ve mekan boyutlarında yarattığı yapı ve süreçler; olay, olgu ve davranışları şekillendirmektedir. Kısacası kuantum paradigmasında tek değişkenli nedensellik spektrumu yerine çoklu ve bütüncül bir etkileşim spektrumu devreye girmektedir. Bütünleşik Ağ Sistemi içinde karşılıklı etkileşimlerin yarattığı sistem, yapı ve süreçlerin; kurumlaşma, şekillenme, örgütlenme ve işleyişine bağlı olarak, pozitif ve negatif sinerji oluşarak, farklı yönde gelişmeler göstermektedir.

Burada araştırmacının, tek tek ve anlık neden-sonuç bağlantılarını keşfetmesi yerine, dünden bugüne geçen ve bugünden geleceğe uzanan sistem, yapılanma ve süreç işleyişlerinin bağlantılarını bulup, bu bağlantıların oluşturduğu davranış kalıplarını keşfetme görevi vardır. Ayrıca, Bütünleşik Ağ Etkileşim Paradigması içinde araştırmacı, ağ bağlantılarını farklı düzey, zaman, mekan ve ortamlarda aramak durumundadır. Bilgi ekonomisinin şekillenışı eski sistem ve yapılara göre daha esnek sistem, yapı ve süreçler içinde gerçekleşmektedir (Erkan, H. ve Erkan, C.).

Tüm bu unsurlar değerlendirildiğinde, yenilikçi ortam oluşumunu belirleyen bir faktör olarak yönetim birimleri ön plana çıkmaktadır. Bölge düzeyinde mevcut yönetim birimleri, kurumsal yapılanmaları ve yenilik üretimini destekleyen politikalar ile bölgenin bilgi ve teknoloji altyapısını geliştirerek öğrenme sürecini hızlandırabilirler. Böylece bölgede yenilik üretimine uygun ortamlar yaratabilirler.

6. Girişimcilik ve Bölgesel Gelişme

Girişimcilik kavramı, işletme ve iktisat yazınında özellikle esnek üretim tekniklerinin ve kapsam ekonomilerinin klasik Fordist kitle üretim tekniklerine ve ölçek ekonomilerine göre önem kazandığı yakın dönemde sıkça kullanılmaktadır. Hatta Fransız iktisatçı J.B. Say'dan bu yana girişimcilik, dördüncü üretim faktörü olarak, klasik üretim faktörleri (emek, sermaye ve tabiat) arasında kendine yer bulmuştur. Richard Cantillon, 18. yüzyılda girişimciliği ilk kez sistematik bir çalışmaya konu etmiş ve girişimciyi ekonomik aktivitelerin temel aracı olarak göstermiştir. Fakat sonrasında yapılan pek çok tanım, kavramın üzerinde anlaşma güçlüğü çekildiğinin göstergesi olmaktadır. Bu da girişimcilik olgusunun yeni şekillerde davranmayı ve yeniliği içeren doğasından kaynaklanmaktadır.

Yeni şekillerde davranma ve yenilik kavramı belirsizlik kavramıyla da ilişkilidir. Bu da standart iktisat teorisinin girişimciliğe metodolojik bir kuramsal çözümleme getirmesini olanaksız kılmaktadır. Standart İktisat yazını dışında girişimcilikle kuramsal olarak ilgilenmiş ve belirsizlik kavramını önemle vurgulamış iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; L. Mises, F. Hayek ve I. Kirzner gibi düşünürlerin şekillendirdiği Avusturya Okulu ve Schumpeteryen yaklaşımlardır. Avusturya Okulu, girişimciliği hiç ulaşılamayacak da olsa denge eğilimi yaratan bir faaliyet olarak görürken, ikincisi dengeden sapmanın temel nedeni olarak girişimciliği ileri sürmekte ve buna uygun olarak “yaratıcı yıkıcılık” tanımını kullanmaktadır.

Bu iki yaklaşım arasında kavramın kapsamı konusunda da farklılıklar bulunmaktadır. Avusturya okuluna göre çerçevesi serbest piyasa ekonomisince çizilen “zımnî bilgi” girişimcilik faaliyetinde önemli bir yer tutmakta ve piyasa ekonomisinin işleyişinde ufak iyileştirmelere yol açan her şey girişimcilik olarak adlandırılmaktadır. Diğer yandan, Schumpeteryen yaklaşım ise girişimciliği “zımnî bilgi” yoluyla gerçekleştirilen iyileştirmelerden çok, sahibinin ve yarattığı farklılığın açıkça gözlemlenebildiği yeniliklerle ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda; Schumpeter’in tanımladığı yenilik kavramı, daha devrimci bir niteliğe sahiptir denilebilir. Schumpeter, girişimciliğe yaklaşımında kullandığı yenilikleri beş ana grupta sınıflandırmaktadır;

- Yeni hammadde kaynaklarının bulunmasıyla ilgili yenilikler,
- Üretim süreciyle ilgili yenilikler,
- Üretim sürecinin örgütlenmesiyle ilgili yenilikler,
- Yeni ürün geliştirilmesi ile ilgili yenilikler ve
- Yeni pazarların bulunmasıyla ilgili yenilikler.

Girişimcilik faaliyetinin temel aktörü olan girişimci piyasaları ve talep değişimlerini sürekli izleyen, değişimlere uyum sağlayan, boşlukları yakalayan, rekabetten kaçmayan, muhafazakar olmayan, birçoklarının aklına gelmeyen ve çoğunluğun kabul etmekte güçlük çektiği imkanları değerlendirmede değişik yöntemleri uygulamaya çalışan ve bu süreçte karşılaşacağı direnişlere karşı koyabilen yönleri olan bir insan tipi olarak öne çıkmaktadır. Bu özelliklerin "modern bireyin" özellikleri ile örtüşmesi, girişimciliğin modernleşme kuramlarına paralel olarak, kültür ağırlıklı yaklaşımlarca incelenmesine de neden olmuştur. Bu

yaklaşımlarda yaşanan temel güçlük ise; sanayileşmede bireysel ve kurumsal aktörlerin rolü gibi dinamik olguların incelenmesinden çok, yavaş ve birikimsel (kümülatif) bir süreçle gelişen kültürün görece durağan (statik) kalmasıdır (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000;187-189).

Girişimcilik hemen hemen tüm yaklaşımlarda, kapsamı ve yoğunluğu değişiklikler göstermekle birlikte, temel olarak yenilikle ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle, faaliyetin gerçekleştirildiği belirsizlik ortamına yoğun göndermeler yapılmaktadır. Ayrıca, politika oluşturmaya yönelik pek çok tanımda ise; girişimciliğin soyut ve varsayımsal yapısından, daha somut ve belirleyici bir çerçeveye büründürülmesine çalışıldığı görülmektedir.Örneğin Knight, girişimciliğin firmanın kontrolünden ayrı tutulamayacağını savunmakta ve girişimcinin rolünü risk alımı ve yönetimi kapsamında tanımlamaktadır.

OECD tanımlarında ise girişimcilik; yaşam standartlarını yükseltme ve refah yaratmada yeni iş olanaklarını yakalama yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu geniş tanımla, girişimcilik ekonomik büyümede ve iş yaratımında merkezi bir role sahip olmaktadır. Hızlı ekonomik ve sosyal değişimlerin yaşandığı toplumlarda, yüksek seviyedeki girişimcilik olumsuz sosyal etkilerin giderilmesinde, yeni istihdam olanaklarının yaratılması (eskileri azalırken) ve yenilikçi (innovative) yaklaşımın tüm ekonomiye yayılmasıyla etkin olacaktır.

Politika geliştirmeye yönelik olarak; girişimciliğin yeni işletmelerin doğduğu, halihazırda mevcutların büyüdüğü veya küçüldüğü ve başarısız olanların sahneden çekildiği dinamik bir işlem olma doğasına da atıfta bulunmaktadır. Girişimcilik, yine OECD tarafından, risk kavramı da göz önünde bulundurularak yeni ürün ve üretim tekniklerinin (piyasa fırsatlarını ve varolan talebi daha iyi bir şekilde karşılamanın yollarını araştırmış firmalarca) tanıtıldığı risk alımı ve yenilikle de tanımlanmaktadır.

Girişimciyi girişime yönelten en önemli faktörlerden birisi kar sağlamak olmakla birlikte, kar dürtüsü tek başına yeterli olmamaktadır. En önemli güdüleyici faktörlerden birisi de, daha öznel olan kendini gerçekleştirme ve ortaya koyma çabasıdır. Bu kapsamda, geleneksel özel sektörün ve kamu sektörünün yanında üçüncü bir sektör olarak da adlandırılan sosyal amaçlarla güdülenmiş kar amacı gütmeyen organizasyonlarca, özellikle gençler, kadınlar ve azınlıklar gibi risk

grubundakilere yardımcı olmak amacıyla yürütülen girişimcilik politikaları örnek olarak verilebilir. Girişimcilik aktivitelerini güdeleyen bu tip faktörlerin sağlıklı bir işlerlik kazanması ise aktivitenin gerçekleştirildiği sosyo-ekonomik ortamın “ödül yapısının” adil olmasıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda girişimcilik aktivitelerinde; rant amacı güden davranışların ön planda olduğu “olumsuz girişimcilik” ve genel ekonomiye yaptığı olumlu etkilerin vurgulandığı “olumlu girişimcilik” olarak ikili bir ayrıma gidilmektedir. Olumsuz girişimciliğin, özellikle devletin ekonominin dinamiklerine sağlıksız müdahalesinin yoğun olduğu ülkelerde sık rastlanan bir olgu olduğu gözlenmektedir. Firma boyutu ve mülkiyet-yönetim ilişkisi incelendiğinde, girişimciliğin yalnızca sermayedarların yönettiği küçük ölçekli firmalarla sınırlı kalmadığı, bunun yanında mülkiyetin yaygınlaştığı ve ölçeğin görece büyük olduğu firmalardaki girişimciliğin de önemli yer tuttuğu gözlemlenmektedir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2005).

Sermayedarların yönettiği firmalardaki kontrol avantajları ya da mülkiyetin yaygınlaştırıldığı ve profesyonelleşmenin sağlandığı firmalardaki risk minimizasyonunun hangisinin daha etkin olacağını önemli belirleyicilerinden birisini esnek üretim oluşturmaktadır. Esnek üretimin yaygınlaşmasıyla; firmaların katı hiyerarşik yapılardan, özellikle KOBİ’ler ekseninde aralarında resmi olmayan bağlarla oluşan firma kümelerine kayışı gözlenmektedir. Genelde firmalar arası esnek ilişkilerin yaygınlaştığı ortamlar, özelden de yeni sanayi odakları girişimciliği bireysel bir aktivite olmaktan çıkarıp daha kolektif bir yapıya büründürmüştür.

Ekonominin küreselleşmesi ve yerelleşmesi aynı anda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ekonominin küreselleşmesi, bölgesel ve yerel kalkınma stratejilerine daha önemli roller yüklemektedir. Yeni bölgesel politikalarla birlikte yerel istihdamı artırıcı girişimler artmaktadır. Bu tür girişimler, yerel kaynak kapasitesini genişletici, kaynak kullanımını artırıcı, aynı zamanda girişimciliğin yoğunluğunu ve kalitesini artırıcı şekilde biçimlendirilmektedir. İşletmelerin kurulması ve geliştirilmesini amaçlayan politikaların şekillendirilmesi ve geliştirilmesi, yerel iş koşulları ve gereksinimleri hakkında bilgi sahibi yerel kurum ve kuruluşların katılımıyla daha etkin olmaktadır. Dahası, yerel kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenen iş ağları (networks) genellikle başarılı girişimcilik için anahtar konuma sahiptir. Bununla birlikte, pek çok ciddi sosyal sorun genellikle mekansal odaklanmalar halinde olmakta ve girişimciliğin desteklendiği yerel çabaları gerektirmektedir. Bölgesel

gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik geleneksel politikalara ilave olarak, girişimciliğin geliştirilmesi yörelerin gelişimini hızlandırmaktadır. Girişimcilik aktivitelerinin doğası aynı ülke içindeki bölgelerarasında önemli ölçüde değişiklikler göstermektedir. Firmaların belirli yerlerde odaklanmaları, kümelenme ekonomilerinin oluşumunu hızlandırmakta ve bu tür ortamlar rekabetçi avantajların geliştirilmesinde etken olabilmektedir. Bölgesel gelişmede de önemli etkilere sahip (genellikle küçük ölçekli) işletmelerin yatay bağlantılarıyla oluşturdukları bu odaklanmaların, merkeziyetçi olmayan karakterinin dolayısıyla girişimcilik üzerine de olumlu etkileri bulunmaktadır. Odakların bu yapısı, yeteneklerin, teknolojilerin ve sermayenin gruplaşmasını ve tekrar tekrar yeni gruplaşmalar dolayısıyla da çoklu teknik fırsatların değerlendirilmesini olası kılmaktadır (Eraydın, 2004). Ayrıca bu oluşumlar, bilgi akışını kolaylaştırmakta ve birlikte öğrenme sürecini hızlandırmaktadır.

Sanayinin gelişmesi için danışmanlık hizmetlerinin yerel olması da zorunlu görünmektedir. Özellikle küçük ve yeni şirketler, küçük ölçeklerinden dolayı bu yönelimlere yönelik firma içi birimler oluşturamamaktadır. Bu nedenle, bu tür hizmetlerin dışarıdan sağlanması gerekmektedir. Ancak, buradaki darboğaz bu tip hizmetlerin genellikle bölünemez nitelikte ve firma ölçeğine göre de büyük paketler halinde olmasıdır. Böylesi bir durum, piyasada belirli açılardan yetenek ve bilgi eksikliği sorunu ile yüz yüze olan küçük firmalar için gerekli hizmetlerin yetersiz arzı anlamına gelmektedir. Ayrıca, birçok firma rekabetçi avantajların edinimi için ne tip hizmetlere ihtiyaç duyduklarını doğru olarak tetkik edememektedir. Böylelikle, bu hizmetler için gerekli özel arzın oluşması yetersiz talepten dolayı ağlanamamaktadır (Kumral,1994;18-20).

Ek olarak, bu servislerin bazıları da kamu malı karakteri taşıyabilmektedir. Genel olarak, girişimciliğin ve bölgesel gelişmenin güçlü etkileşimi tüm OECD ülkelerinde tespit edilmiş ve girişimciliğin önemli ölçüde gözetildiği stratejiler ortaya konmaktadır. Son yıllarda, pek çok ülkede, az gelişmiş bölgeler de dahil olmak üzere, devletin istihdam yaratıcı aktivitelere desteği konusundaki yaklaşımlarda, değişim yaşanmaktadır. Doğrudan destek ve gelir transferinden ziyade, işletme kurulmasını özendirmeye, yerel ve bölgesel içsel kalkınmaya doğru bir yönelim yaşanmaktadır. Bu yönelim içinde, sivil toplumun iş yaratımı aktivitelerini başlatmaya teşvik edilmesinin önemi üzerinde durulmaktadır.

7. Bölgesel Ağlar Teorisi

Avrupa Yenilikçi Çevreler Araştırma Grubu (GREMI), tarafından geliştirilen yenilikçi çevreler, ile kökeni daha eskilere – Perroux'un 'büyüme kutupları'na – dayanan ağlar (network), yaklaşımı ise iki farklı yenilikçi yapılanmaya işaret eder. Bunlardan yenilikçi çevreler yaklaşımı, mekansal devamlılığa temellendirilmiş güvene dayalı örtük ilişkilerin hakim olduğu üretim örgütlenmelerini ön plana çıkarır. Bu tür bir üretim örgütlenmesinde karşılıklı güven ilişkileri resmi anlaşmaların yerini almakta olup, bilgi gizli kodlar aracılığıyla devindiğinden başka yerlere aktarılması çok güçtür. Yenilikçi çevre aslında bir bölgenin sosyoekonomik çevresi olup, firmaların, kurumların ve işgücünün ortak öğrenme süreci sonucu ortaya çıkar ve teknolojik paradigmalarda değiştiği dönemlerde belirsizlikleri mümkün olduğunca ortadan kaldırır (Gal, 2002; 2). Yenilikçi ağlar yaklaşımında ise temel vurgu daha çok mekansal sürekliliğe temellendirilmesi zorunlu olmayan firmalar arası resmi ilişkiler yönündedir. Gerek yenilikçi çevrelerin gerekse yenilikçi ağların oluşumunda kurumlar oldukça önemli bir role sahip olup, her iki yaklaşımda da çalışanların hareketliliğini, firmalar arası ilişkileri ve yüz yüze etkileşimi artıran fiziksel yakınlık çok önemlidir. Temelde aynı tür sanayi bölgelerindeki değişik örgütlenmeleri açıklayan bu farklı iki yaklaşımın birbiri ile yarışan değil birbirini tamamlayan iki yaklaşım olduğu kabul edilmelidir.

İşbirliği, birbiriyle etkileşme ve birbirinden öğrenme geleneğine sahip endojen yenilikçi ağ yapı olarak endüstriyel bölge, büyük firmaların üretim süreçlerinin ayrıştırılarak Ar-Ge gibi faaliyetlerin özel mevkilere taşınması veya üniversite-KOBİ işbirliğini destekleyen ağ yapı planlaması sonucunda ortaya çıkan egzogen yenilikçi ağ yapıları olarak teknopoller veya bilim parkları örnek gösterilebilir. Değişik ülkelerdeki deneyimlerden hareketle, bölgesel yenilik sistemleri hakkında Asheim ve Isaksen, Durgut ve Akyos ve ve Asheim'e kıyasla daha ayrıntılı bir tipoloji geliştirmektedir. Cooke, tipolojisini tanımlarken iki önemli gösterge kullanmaktadır: (a) yönetim ve (b) firma ölçeği. Bu makalenin takip eden bölümlerinde de dünyanın değişik bölgelerindeki yüksek teknoloji bölgelerinin ortaya çıkış ve gelişme tarihçelerinden hareketle benzer tür tipolojiler geliştirilmiştir. Bu bağlamda bölgesel yenilik sistemleri yaklaşımı bu çalışmadaki çözümlenmelerde kullanılan ana çerçeve ile büyük oranda örtüşmektedir (Newlands, 2003; 2). Genel hatlarıyla bir bölgesel yenilik sisteminin unsurları ise şu şekilde sıralanabilir:

- Bölgenin ana sanayi birimlerinde yer alan firmalar ve onları destekleyen sanayiler,
- Hem bölge içerisindeki hem de dışarısındaki firma ağları,
- Bilgi üretimi sağlayan Ar-Ge kurumları, laboratuvarları ve üniversiteler,
- Firmalar ve kamu kurumları arasındaki etkileşimler,
- Yüksek kalite Ar-Ge personeli,
- Eğitim kurumları,
- Mali kurumlar,
- İş yenilik merkezleri, bilim parkları veya teknoloji transfer merkezleri,
- Belirli kesimlerdeki firmaları desteklemeyi amaçlayan sanayi birlikleri ve kurumları.

Yukarıda ifade edilen kuramsal çerçeveler pek çok bakımdan birbiriyle örtüşmekte ve birbirini desteklemektedir. Örneğin yenilikçi çevreler – yenilikçi ağlar yaklaşımları ile öğrenen bölge – bölgesel toplu öğrenme yaklaşımları hem birbirleriyle hem de esnek uzmanlaşma – esnek üretim kuramı (sanayi bölgecikleri paradigması), ile bir çok benzerlikler göstermektedir. Her şeyden önce bir çok yazar için yenilikçi çevre ile sanayi bölgecikleri aynı mekansal bütünlüğe tekabül etmektedir. Yenilikçi ağların ise esnek üretim örgütlenmeleri ile açık bir benzerliği bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yine pek çok yazar için öğrenen bölge sanayi bölgeciklerinin temelini oluşturmakta ve iki yaklaşımın esasen birbirini tamamladığı kabul edilmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi bölgesel yenilik sistemleri yaklaşımı da zaten bir tür sentez yaklaşımıdır. Bu bağlamda, bölgesel yenilik sistemleri yaklaşımı içerisindeki ayrım da yenilikçi çevreler ve yenilikçi ağlar arasındaki ayrıma çok benzemektedir. Bir yanda bölgeselleşmiş ulusal yenilik sistemleri ve yenilikçi ağlar, mekansal gömülülüğü az olan resmi ilişkileri, diğer yanda bölgesel gömülü yenilik sistemleri ve yenilikçi çevreler, mekansal gömülülüğü körükleyen resmi olmayan bağımlılıkları ön plana çıkarmaktadır. Aslında esnek uzmanlaşma – esnek üretim kuramı, öğrenen bölge – bölgesel toplu öğrenme, yenilikçi çevreler – yenilikçi ağlar ve bölgesel yenilik sistemleri yaklaşımlarının içerildiği bir yüksek teknoloji sanayi bölgecikleri paradigmasından bahsetmek pek de yanlış olmaz. Bu paradigmaya göre yüksek teknoloji sanayi bölgecikleri; yerel örtük bilgi haznesi, risk sermayesi ve yığılma mekanlarının yakınlarındaki Ar-Ge kurumlarından kaynaklı

esnek bilim işçileri aracılığıyla tetiklenen sinerjik yenilikçi atmosferdeki yüksek güven ilişkilerince oluşturulan bölgesel gömülü dikeysel bütünleşmiş, ağırlıklı küçük ve orta ölçekli firmaların oluşturduğu ağsal çevrelere tekabül etmektedir. Bu ağsal çevreler, kurumsal ve teknik altyapıları aracılığıyla herkesçe anlaşılabilir şekilde kotlanmış teknolojik bilgileri yerel örtük bilgi hazneleri ile harmanlayıp, yeni yüksek teknoloji ürünleri yaratmakta ve buldukları ülkenin ve bölgenin küresel ağlara bağlantılılığının devamlılığını sağlayarak müzakere olanaklarını artırmaktadırlar (Rydin, 1997; 158).

Bölgesel ağlar ile ilgili yukarıda değinilen tüm unsurlar dikkate alındığında, bölgedeki aktörler arasında ağ kurulmasını teşvik edecek, kurumlar arasında koordinasyon ve işbirliği gelişimini destekleyecek bir kuruma ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu kurumlar BKA' lar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgedeki liderlik rolünü üstlenecek BKA'lar aktif olarak çalışarak kurumlar arasında mevcut ağları güçlendirecek, sinerjik ağ kurma potansiyeli olan aktörleri belirleyecek ve bunlar arasında ağlar kurulmasını sağlayacaktır. BKA, diğer bölgelerle de bağlantılar kurarak, bölgenin diğer bölgelerle ve küresel düzeyde yenilik ağlarına katılımını sağlayacaktır. Böylece bölgede beraber öğrenme ve kolektif rekabet gücü geliştirme aktif olarak desteklenmiş olacaktır.

8. Sürdürülebilir Bölgesel Gelişme Yaklaşımı

Sürdürülebilir bölgesel gelişme kavramı, ilk olarak 1987 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Komisyonu tarafından yayınlanan Ortak Geleceğimiz Raporu ya da diğer adıyla Brundtland Raporu'nda tanımlanmıştır. Brundtland Raporu, sürdürülebilir bölgesel gelişmeyi; "gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama haklarını ellerinden almadan bugünkü kuşakların gereksinimlerini karşılamak" olarak tanımlamıştır (TÇSV, 1991; 71).

Sürdürülebilir Bölgesel Gelişme kavramı yeni bir gelişme modeli, temel ak, ortak sorumluluk ve toplumsal uzlaşma gibi yorumlamalara açık olan bir kavramdır. Sürdürülebilir bölgesel gelişme; ekoloji, biyoloji, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, matematik, mühendislik, planlama gibi pek çok disiplinin ilgi alanına girmesi itibarıyla disiplinler arası bir kavram özelliği gösterir ve pek çok amaç taşır. Politika yapımcılar, yaklaşımın getirdiği dünya görüşünü temel alan bir gelişme modeli ile farklı

disiplinler arasında etkileşim ve koordinasyon sağlayarak, bu amaçları gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

Tüm sosyal grupların ortak bir amaç ve sorumluluk duygusu ile bir araya gelerek sürdürülebilir bölgesel gelişme için işbirliği yapmaları, toplumun temel haklar elde etmeye yönelik girişimi olarak da algılanabilmektedir. Sürdürülebilir bölgesel gelişme, toplumsal uzlaşma ve daha güzel bir gelecek için yapılan toplumsal anlaşma olarak da değerlendirilebilir (Şen, 2004; 2-3).

Bu yaklaşımlar çerçevesinde sürdürülebilir bölgesel gelişme, çok boyutlu bir kavram özelliği göstermektedir. Temelde ekonomik, sosyal ve çevresel sistemlerin gelecek nesillerin ihtiyaçlarını dikkate alacak şekilde örgütlenmeleri gereği üzerinde duran sürdürülebilir bölgesel gelişme yaklaşımı, aynı zamanda geleceğin gelişme modeli ya da ortak sorumluluk, işbirliği, toplumsal hoşgörü ve uzlaşma gibi değerlerin yayılmasıyla şekillenen yeni bir toplumsal yapı olarak da yorumlanabilmektedir.

II. BÖLGESEL GELİŞME YAKLAŞIMLARI ÇERÇEVESİNDE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ROLÜ

Küreselleşme süreci ile birlikte son yıllarda bölgesel gelişme ve ekonomik coğrafyaya ilişkin olarak, dünya ekonomisinde gözlenen önemli gelişmelerden başlıcaları arasında, ekonomideki artan yerelleşme eğilimleri ile kentsel ekonomiler olgusu bulunmaktadır. Bu süreç içinde, iletişim, ulaştırma ve teknolojideki hızlı gelişmeler, yerleşim teorisinin hammadde ve pazara yakınlığı gibi geleneksel değişkenlerinin önemini azaltırken, dünyanın herhangi bir yöresinde üretilen bir ürünün, herhangi bir bölgesinde satılması mümkün hale gelmiştir. Günümüzde bölge planlaması yeniden akademik ve meslek çevrelerinin gündemine girmiş ve önemli bir gündem maddesi durumuna gelmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan ekonomik, teknolojik değişme ve gelişmelerle birlikte, bilgi teknolojisindeki gelişme ve bilginin stratejik kaynak haline gelmesi, toplumda, yerelliğin ve katılımçılık ilkesinin öne çıkması biçiminde gözlenen toplumsal değişmeler, bölgesel gelişme politikalarında önemli değişmelere yol açmıştır.

A. Bölgesel Gelişme Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi

Bölgesel planlama, merkezi, bölgesel ve yerel yönetimler arasında yetki ve sorumluluk paylaşımını gerektiren, pek çok politikanın iç içe geçtiği bir süreçtir. Temelde bölgesel planlama, pek çok farklı aktörün, farklı beklentiler ile karar alma sürecine dahil olduğu ve alınan kararların çeşitli yöntemlerle uygulamaya konulduğu bir süreci ifade eder. Bölgesel gelişme teorilerine yönelik yeni yaklaşımlara paralel olarak bölgesel planlama anlayışı daha esnek, öğrenmeye önem veren ve yaratıcı olmak zorundadır.

Bölgesel politikalar, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara kadar merkezi yönetimin güdümünde uygulanan geleneksel bölgesel politikalar ve 1970'li yıllardan sonra yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi ve yerel potansiyellerin değerlendirilmesi üzerine odaklanan yeni bölgesel politikalar olarak gruplandırılabilir. Geleneksel politikalar, bölgesel gelişmeye yeni bir bakış getiren politikalarla farklılık göstermektedir. II.Dünya Savaşı sonrası uygulanan sosyal refah politikalarına paralel olarak uygulamaya konulan bölge planlamasında ana tema, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi olmuştur. Bu amaçla yatırımlar az gelişmiş bölgelere yönlendirilmiş, altyapının geliştirilmesi ile özel kesim bu bölgelere çekilmeye çalışılmıştır. Ancak 1970'lerden itibaren sosyal refah devletinin çöküşü ile birlikte bu politikalar yerini içsel dinamiklerin desteklenmesi yoluyla bölgesel rekabet gücünün geliştirilmesine yönelik politikalarla bırakmıştır.

Geleneksel ve yeni politikalar arasındaki en önemli farklardan biri, karar alma-uygulama süreci ile kullanılan politika araçlarında görülmektedir. Geleneksel politikalar, temelde ulusal ölçekte hazırlanan genel politikalarlardır. Merkezi yönetim, belirlediği özel bölgelerde bölgesel gelişme politikaları da uygulamaktadır. Geleneksel politikalarda karar alma-uygulama yapısı tavandan tabana doğru, bürokratik, kademeli bir yapı sergilemektedir. Politikalar, merkezi yönetim ve merkezi yönetimin taşra teşkilatlanması tarafından yürütülmektedir.

Yeni bölgesel politikalar ise merkezi, bölgesel ve yerel yönetimlerin beraber karar alma sürecini gündeme getirmiştir. Böylece merkezi yönetimin ağırlıklı olduğu kademeli bir yönetim yapısından kademeli olmayan bir örgütlenme yapısına geçiş önerilmektedir. Yerel karar vericilerin yerel aktörlere yakınlığı sayesinde aktörler

arası koordinasyon ve işbirliği sağlanacak, yerel potansiyeller harekete geçebilecektir. Avrupa Birliği ülkelerinin kısıtlı bir bölümünün üniter devlet yapısını korurken önemli bir bölümünün merkezi karar alma yetkilerini bölgesel ve yerel yönetimlere devretmeleri dikkat çekicidir.

Yeni bölgesel politikalar ile bölgesel kurumların önem kazanması, merkeze bağlı bürokratik kurumlar yerine yarı özerk kurumların oluşturulmasını gündeme getirmiştir. Ülkelerin yönetim yapılarına göre farklılaşan kurumlar temelde, bölgesel düzeyde örgütlenmeyi esas almaktadır. Bunların arasında en önemlisi olan Bölgesel Kalkınma Ajansı, bölgedeki aktörler arasında koordinasyon kuran ve bölgedeki kaynakların dağılımını sağlayan bir kurum olarak ön plana çıkmaktadır.

Tüm bu unsurlar değerlendirildiğinde, bölgesel gelişme teorilerinde yaşanan değişimin bölgesel gelişme politikalarında yansımaları bulunduğunu ifade edilebilir. Bölgesel gelişme politikalarına yönelik yeni yaklaşım, bölgesel dinamiklerin harekete geçirilmesi bölgelerin bilgi ve teknoloji alt yapılarının geliştirilmesi, girişimcilerin ve yenilik üretiminin desteklenmesi ve bölgelerin rekabet gücünün artırılması olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda bölgesel gelişme politikaları sadece geri kalmış bölgelere yönelik değildir. Bu politikalar aynı zamanda gelişme potansiyeli yüksek bölgelerin bu potansiyeli en etkin şekilde değerlendirmelerine yardımcı olmaya yöneliktir. Bu çerçevede bölgesel planlama ve bölgesel gelişme sürecinde,

- Sektörel etkinliklerin karşılıklı bağımlılığının vurgulanması ve kapsamlı olması,
- Bölge için stratejik vizyonlar geliştirilmesi,
- Ulusal ölçekleri ve yerel talepleri yansıtması,
- Değişen koşullara uyum sağlayabilmesi,
- Bölge planı yapımı ve uygulanmasında yerel katılımın sağlanması,
- Düzenli olarak yeniden gözden geçirmeyi olanak tanıyacak mekanizmaların oluşturulması ilkeleri öne çıkmıştır.

Yeni bölgesel gelişme politikalarında ise öncelikli olarak,

- Bilgi ve üretime yönelik kaynaklar yaratılması,

- Öncelikle yerel ve bölgesel kaynakların harekete geçirilmesi,
- Kalitenin öncelikli olması,
- Merkezi değil, bölgesel topluluğun ön planda olması,
- Hizmetler sektörünün geliştirilmesi ve sektörler arası bağların kurulması,
- Çok sayıda küçük ve orta ölçekli firma ve projeler yaratılması önem kazanmıştır.

Bölgesel gelişme politikalarında temelde ayrıca,

- Sürdürülebilirlik,
- İnsani kalkınma,
- Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi,
- Sosyal ve ekonomik dengelerin,
- Kültürel çeşitlilik ve fırsat eşitliğinin ve
- Sosyal, ekonomik ve siyasal katılımıcılığın sağlanması yaklaşımları öncelikle benimsenmektedir (Kayasü vd, 2003; 7).

Küreselleşme kapsamında değişen bölgesel üretim sistemleri ve politikalar, bölgeyi ekonominin ve ekonomik kalkınmanın odak noktası olarak kabul eden yaklaşımlara ivme kazandırmaktadır. Bölgesel Kalkınma Ajansları da bölgesel ölçekte ekonomiyi canlandırmak, örgütlemek ve geliştirmek amacıyla oluşturulan kuruluşlardır.

B. Bölgesel Gelişme Yaklaşımları İçerisinde BKA' ların Rolü

BKA'lar yeni bölgesel gelişme politikaları araçlarının en önemlilerinde biri olarak kabul görmektedir. İncelendiğinde, yeni bölgesel gelişme politikalarının amaçları, BKA'ların amaçları ile tam bir paralellik gösterdiği görülmektedir. BKA'lar bölgelerindeki girişimcilere sağladıkları desteklerle bölgenin kendi kaynaklarını kullanarak kalkınmasına yardımcı olmaktadır. Bu şekilde içsel büyüme dinamiklerini de harekete geçirmektedirler. Girişimcilere sağladıkları finansal yardımlar, fizibilite çalışmaları, eğitim programları, bölgesel rekabet gücünün artmasına yardımcı olmaktadır. Bölgenin kaynaklarını iyi tanımak ve bunları

ihracata yöneltme çalışmaları yapmak da bölge ekonomilerinin ölçeğinin büyümesine yardımcı olmaktadır.

Bu anlamda, Bölgesel Kalkınma Ajanslarının temel işlevi bölgeye yabancı yatırım çekmek olsa da, bunun yanında ve belki de bundan daha yoğun biçimde, kuruldukları bölgede varolan içsel potansiyeli ortaya çıkarmak ve geliştirmektir. Bu amaçla bölgenin ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasını sağlamaktır. Hughes'a göre Bölgesel Kalkınma Ajanslarının hedefleri geniş kapsamlı olmalı ve bölgesel rekabetin geliştirilmesi, yerel KOBİ'lerin rekabet gücünün artırılması, yabancı yatırımlar için cazip bir bölge yaratılması gibi unsurları içermelidir (Hughes, 1998; 618).

Ancak burada hemen belirtilmesi gereken, Kalkınma Ajanslarının tek başlarına kurumsal yapıdaki boşlukların bütününe dolduramayacaklarıdır. Diğer yerel/bölgesel kurumlarla desteklenmeden ve merkezi kurumlarla aralarında iş bölümü belirlenmeden oluşturulacak Kalkınma Ajanslarının etkinliği sınırlı kalacaktır. Bu nedenle, yerel aktörlerle birlikte hareket etme imkanlarının oluşturulması, bu aktörler arasındaki işbirliklerinin geliştirilmesi ve desteklenmesinin yanı sıra gerekli işgücünün yetiştirilmesi ve fiziki ve sosyal altyapının düzenlenmesi için devlet desteklerinin sağlanması gerekecektir.

Sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişmesini destekleyecek bir Kalkınma Ajansı, içereceği fonksiyonlar, yönetim biçimi ve diğer bakımlardan çok farklı kompozisyonlara sahip olabilir. Benzer amaçlara hizmet eden bu tür teşkilatların, çeşitli ülkelerde değişik yapı ve fonksiyonlara sahip olduğu, farklı yollar izleyerek benzer sonuçlara ulaşmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu tür kuruluşların fonksiyon ve yönetim biçimleri, hizmet verdikleri bölgenin şartları ve siyasal otoritelerin tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir.

Ancak yönetim biçimi nasıl olursa olsun, Bölgesel Kalkınma Ajanslarının işlevsel olabilmesi ve erişilmesi beklenen hedefleri gerçekleştirebilmesi için aşağıda belirtilen değişkenlerin varlığı mutlaka gereklidir:

- Yeterli nüfus büyüklüğü,
- Girişimcilik kültürü ve girişimcilik altyapısı,

- Kalifiye işgücünün varlığı veya oluşturulması,
- Bölgesel gelişme stratejilerinin belirlenmesi,
- Gelişmeye elverişli sektörlerin varlığı (Kayasü vd, 2003; 9).

Yukarıdaki unsurları bünyesinde bulunduran bir bölgede, Bölgesel Kalkınma Ajanslarının stratejik girişimleri beş ana grupta toplanmaktadır.

1. Finansal yardım veya destek sağlanması,
2. Yeni yatırım alanlarının ortaya çıkarılması,
3. KOBİ'lere danışmanlık yapılması,
4. Bölgenin uzun vadeli kalkınma hedeflerinin belirlenmesi,
5. Sosyal alandaki gelişmelere katkı sağlanması (Hughes, 1998; 620).

Geleneksel bölgesel gelişme politikaların karar alma ve uygulama süreçleri merkezi yönetimlerin takdir yetkisine bağlıdır. Bu nedenle ulusal ölçekte genel politikaların bölgesel bazda uygulamaya geçirilmesinde zorluklar yaşanmaktadır. Yeni bölgesel gelişme politikalarının bir aracı olan BKA'lar sayesinde merkezi yönetimin genel politikaları bölgelerin gerçekleri doğrultusunda şekillenmeye başlamaktadır. Birçoğu merkezi hükümet tarafından kurulan BKA'lar merkezi hükümetlerin genel politikalarını bu kurumlara iletmenin yanında bölgeyi en iyi şekilde tanıyan ve ekonomik gereksinimlerini en iyi şekilde bilen bölgesel ve yerel yönetimlerle koordineli çalışarak karar vermeyi bölgesel ve yerel yönetimlerin birlikte yaptığı bir süreç haline gelmesinde önemli rol oynamaktadırlar.

Küreselleşme ile birlikte sermaye ve doğal kaynakları kullanarak büyümeyi hedefleyen ekonomi politikası yerine, bilgi ve üretime yönelik kaynaklar yardımıyla sürdürülebilir bir büyüme modeli önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, küçük ve orta ölçekli firmaların ekonomide yeri giderek güçlenmektedir. BKA'ların kurulma amaçlarının başında gelen, küçük ve orta ölçekli firmalara finansal ve bilgi desteği sağlama, BKA'ların yeni bölgesel gelişme politikaları ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Girişimcilere özel bir önem veren BKA'lar, bölgedeki girişimci ve girişimcilik faaliyetlerini artırma amacı içersindedirler. Bu amaçlarını gerçekleştirirken de, girişimcilerin uygulayacakları projelerin sürdürülebilir ekonomik büyüme politikaları ile dengeli olmasına özen göstermektedirler.

Bölgesel dinamikler açısından gelişme politikalarını ele aldığımızda, geleneksel politikalarda üretim ve sanayileşme daha çok metropollerde yoğunlaşırken, yeni bölgesel gelişme politikalarında ise orta boy kent ağları ve çok odaklı mekansal yapı önem kazanmaktadır. Bu kent ağlarında kurulan BKA'lar bölge dinamiklerinin ve sorunlarının yakınında yer aldıklarından bu dinamiklerin anlaşılmasında ve oluşabilecek sorunların çözülmesinde daha etkili olmaktadır.

Geleneksel bölgesel gelişme politikalarında ulusal politikaların öne çıktığı siyasal bir ortam söz konusudur. Yeni bölgesel gelişme politikalarında ise, ulusal politikalar ile bölgesel ve yerel politikaların ağırlık kazanmaktadır. Daha önce de söz edildiği gibi BKA'ların bölgelere yakınlığı ve bölgeyi ekonomik ve sosyal açıdan çok iyi tanımaları nedeniyle, bu politikaların başarıya ulaşmalarında önemli rol oynamaktadırlar. Ayrıca siyasi açıdan karar verme sorumluluğu sadece merkezi yönetimlerin üzerinde iken, yeni politikaların etkisiyle merkezi, bölgesel ve yerel yönetimlerin doğrudan politika uygulamalarına sağladığı bir ortama kaymaktadır. Yine BKA'lar merkezi hükümet ve yerel hükümetler arasında kurduğu köprü görevi ile bu süreci kolaylaştırmaktadırlar. Anlaşılacağı üzere Bölgesel Kalkınma Ajansları, bölgesel ve yerel yönetimlere, yatırım alanlarından işgücü yapısına, ulaşımdan altyapıya kadar çeşitli konularda bilgi sağlamakta; bölgenin pazarlanması ve imajının yenilenmesine katkı vermekte ve yeni yatırımların bölgeye getirilmesine öncülük etmektedir.

Bölgedeki üniversiteler ve diğer eğitim kurumları ile yakın ilişkiler kurulması ve ortak projeler geliştirilmesi de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının görevleri arasındadır. Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla üniversitelerle yapılacak işbirlikleri sonucunda bölgenin gelecekteki ekonomik, sosyal ve teknolojik yapısına yön verecek araştırmaların yanı sıra bölgenin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyacak, fırsat ve tehditlerin irdelenmesine olanak sağlayacak analizlerin yapılması son derecede önemli unsurlar olacaktır (Goddard ve Chatterton, 1999; 685-699).

Bölgesel Kalkınma Ajansları, üniversiteler ve diğer eğitim kurumları örneğinde olduğu gibi, mümkün olduğunca birçok kurumun gönüllüce katıldığı yerel stratejik işletme ve planlama sürecini oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu yerel strateji, bölgenin, dış desteği de ihmal etmeden değişen koşullara uyum kapasitesini arttırıcı,

sürekli kendini yenileyebilen ve aktif katılımı ile oluşan bir stratejidir (Kayasü vd, 2003; 35). Bu stratejinin başarılı olabilmesi için sıradan yerel hizmetler bakımından sınırlanmış, yerelliğin toplumsal ve ekonomik gelişmesinde aktif rol oynayan bir yerel yönetime ve benzer sorumlulukları taşıyacak yerelliğin tüm gruplarını politik denkleme içine sokabilecek ve tüm grupların yapabilirliğini amaçlayacak Kalkınma Ajansı gibi yerel kurumsallaşmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarına ilişkin yapılan uygulama çalışmalarına bakıldığında, sınırlı bir literatür ile karşılaşılmaktadır. Bu konuda önemli katkıları olan, Kumral’ın da İzmir’in imalat sanayi girişimcisine yönelik olarak yaptığı alan çalışmasının sonucunda, İzmir’de özellikle personel ve kurumsal alt yapı unsurlarında önemli yetersizlikler bulunduğu tespit edilmiştir. İzmir imalat sanayinde yer alan girişimciler yatırım, üretim ve pazarlama konularında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Bu da bölgesel gelişmeye yaptığı yenilikler ile dinamizm kazandıran girişimci tipine uymamaktadır. Bu anlamda İzmir’de kurulacak bir Kalkınma Ajansı ile İzmir ve çevresindeki girişimcilere işletmelerini kurarken ve üretim aşamasında her türlü bilgi ve danışmanlık hizmetinin sağlanmasıyla, modern ekonomi anlayışının gerekliliği olarak yenilikçi ve yaratıcı girişimciler yetiştirilebilecekleri sonucuna varmıştır (Kumral, 1993; 155-158).

Bölgesel gelişmeye yönelik yaklaşımların ele alındığı ikinci bölümde; bölgesel gelişme yaklaşımları; geleneksel ve yeni bölgesel gelişme yaklaşımları şeklindeki bir ayrım içerisinde değerlendirilmiştir. Küreselleşme ile, üretim daha esnek bir yapıya kavuşmuş, bilgi, teknolojik gelişme ve yenilik gibi kavramlar önem kazanmıştır. Tüm bu unsurlar değerlendirildiğinde, bölgesel gelişme teorilerinde yaşanan değişimin bölgesel gelişme politikalarında yansımaları bulunduğunu ifade edilebilir. Bölgesel gelişme politikalarına yönelik yeni yaklaşım, bölgesel dinamiklerin harekete geçirilmesi bölgelerin bilgi ve teknoloji alt yapılarının geliştirilmesi, girişimcilerin ve yenilik üretiminin desteklenmesi ve bölgelerin rekabet gücünün artırılması olarak değerlendirilebilir.

Bu bölümün ikinci kısmında, bölgesel gelişme yaklaşımları genel olarak değerlendirildikten sonra, bu yaklaşımlar çerçevesinde BKA’ların rolü ele alınmıştır. BKA’lar yeni bölgesel gelişme politikaları araçlarının en önemlilerinde biri olarak kabul görmektedir. İncelendiğinde, yeni bölgesel gelişme politikalarının amaçları,

BKA'ların amaçları ile tam bir paralellik gösterdiği görülmektedir. BKA'lar bölgelerindeki girişimcilere sağladıkları desteklerle bölgenin kendi kaynaklarını kullanarak kalkınmasına yardımcı olmaktadır. Bu şekilde içsel büyüme dinamiklerini de harekete geçirmektedirler. Anlaşılacağı zere Bölgesel Kalkınma Ajansları, bölgesel ve yerel yönetimlere, yatırım alanlarından işgücü yapısına, ulaşımdan altyapıya kadar çeşitli konularda bilgi sağlamakta; bölgenin pazarlanması ve imajının yenilenmesine katkı vermekte ve yeni yatırımların bölgeye getirilmesine öncülük etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL GELİŞME SÜRECİNDE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI VE BİR UYGULAMA

Bu bölümde, Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Türkiye'deki mevcut durumu incelenmeye çalışılmaktadır. Bölümün ilk kısmında, Türkiye'de izlenen bölgesel gelişme politikaları planlı dönem öncesi ve sonrası şeklindeki bir ayırım çerçevesinde değerlendirilmektedir. Planlı dönem sonrası politikalarda, beş yıllık kalkınma programlarına yer verilmiştir. İkinci kısımda ise, Türkiye'nin Kalkınma Planlarında yeni bir arayış olarak Bölgesel Kalkınma Ajansları ele alınmış ve Türkiye'de uygulanabilirliği tartışılmaktadır. Türkiye'nin plan bölgeleri incelenmiş ve uygulanmakta olan Bölgesel Kalkınma Ajansları deneyimleri incelendikten sonra, Bölgesel Kalkınma Ajansları ile ilgili son yasalaşan kanun değerlendirmeye alınmaktadır. Bölümün son kısmında ise bir uygulama çalışması olarak, Avrupa Birliği ülkelerindeki - İngiltere, İrlanda, Polonya, Hollanda, Belçika, İtalya – Kalkınma Ajansları ile bir anket çalışması yapılmış ve çıkan sonuçlar irdelenerek, Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının, bölgesel kalkınmaya ve ülke ekonomisine yapacağı katkılar değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

I. TÜRKİYE'DE İZLENEN BÖLGESEL GELİŞME POLİTİKALARI

Türkiye ekonomisinde izlenen kalkınma politikaları açısından planlı kalkınmaya geçişte, Devlet Planlama Teşkilatının kuruluş yılı olan 1960 yılı önemli bir tarih olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de planın bir toplum düzeni aracı olarak benimseyip uygulamaya aktarılması ise 1961 Anayasası ile gerçekleşmiştir. 1961 Anayasasında yer aldığı üzere ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanmakta ve kalkınma bu plana göre gerçekleştirilmektedir (Tunç, 1997; 238). Planlı kalkınmaya geçiş beşer yıllık kalkınma planlarının hazırlanması ve uygulama açısından Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Planlı dönem sonrası izlenen ekonomi politikaları ele alınmadan önce, Cumhuriyetin kuruluşu 1923'ten planlı döneme kadar izlenen ekonomi politikalarına kısaca değerlendirilmesi yararlı görülmektedir.

A. Planlı Dönem Öncesi İzlenen Kalkınma Politikaları

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ülke genelinde bölge ayırımına gidecek ve bölgesel kalkınma politikası uygulayacak durumda değildi. Zira ülkenin tamamı geri kalmışlık özellikleri taşımaktaydı. Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında nüfusun ve yatırımların ülke içinde yayılması ve belli merkezlerde toplanması politikaları denenmiştir. Ankara'nın başkent yapılması, devletin sanayi tesislerinin kurulmasındaki yaklaşımı (yer seçiminde İstanbul ve Marmara Bölgesi dışında, İç Ege ve İç Anadolu bölgelerine yönelmesi) bunun göstergeleridir.

Özel sektör yatırımlarının İstanbul ve Marmara Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir. Devlet her ne kadar kamu yatırımlarını ülke geneline yaymak istemişse de dağıtımda ülkenin doğusunun yeterli payı alamadığı görülmektedir.

B. Planlı Dönem Sonrası İzlenen Kalkınma Politikaları

1960 sonrasında bölge planlama yapma/yaptırma görevi DPT'na verilmiş ve kalkınma planlarında ifadesini bulmuştur. Planlı dönemde bölgesel gelişme ve bölge planlama yaklaşımları ve gelinen nokta aşağıda özetlenmektedir.

1. Birinci BYKP Dönemi (1963-1967)

İlk plan çalışmasında "Bölge Planlama ve Kalkınması" başlığı altında ana ilkeler ve yöntem üzerinde genişçe durulmuştur. Uygulama sürecinde ise bazı somut adımlar atılmıştır:

- Sağlık hizmetleri sosyalleşmiştir.
- Geri kalmış yörelerde yatırım yapacaklara gelir vergisinden indirim yapma imkanı sağlanmıştır.
- Yurt genelinde gelişme bölgeleri tespit edilmiştir. Doğu Marmara'nın sanayi, Çukurova'nın tarım ve sanayi, Antalya Bölgesi'nin tarım ve turizm, Zonguldak bölgesinin ise sanayi ile gelişeceği öngörülmüştür (DPT, 2000).

2. İkinci BYKP Dönemi (1968-1972)

Bu planda, ilk plandaki görüşlere ek olarak Milli Plandan bağımsız bir bölge planı hazırlanamayacağı görüşü benimsenmiştir. Bu plan döneminde;

- Büyüme merkezleri önerilmiştir. Bu merkezlerin ekonomik ve sosyal gelişmeyi çevrelerine yayacağı kabul edilmiştir.
- Kamu yatırımlarının belirlenen bu merkezlerde yoğunlaştırılması, alt yapının tamamlanmasıyla, özel sektör yatırımlarının da bu yörelere çekilmesi düşünülmüştür.
- Teşvik araçları olarak vergi indiriminin yanı sıra, kredi imkanlarının artırılması ve “organize sanayi bölgesi” oluşturma düşüncesi şekillenmiştir (DPT 2000).

3. Üçüncü BYKP Dönemi (1973-1977)

Bu planda bölgesel kalkınma ve planlama yaklaşımı Birinci ve İkinci Plana göre daha yüzeyseldir. Bunun temelinde “yörelere arasındaki gelişmişlik farklarını kısa sürede ortadan kaldırmaya çalışmak, ekonomik yönden etkin olmayan kaynak dağılımına yol açacak, sermaye birikimi ve genel ekonomik kalkınma yavaşlayacaktır” görüşü vardır. Planda, ulusal ölçekteki yatırımlara ekonomik kriterlere göre yer belirlenmesi istenmiştir. Bölgesel dengesizliklerin ise, uzun dönemde, bölge kaynaklarının harekete geçirilmesi ve yerel yönetimlerin etkin çalışmasıyla ortadan kalkacağı varsayılmıştır (DPT 2000). Bu anlayış çerçevesinde Planda sadece “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” (KÖY) hakkında kısa açıklamalar vardır.

4. Dördüncü BYKP Dönemi (1979-1983)

Bu plan döneminin bölgesel gelişme ve planlamaya yaklaşımı bir önceki dönemin benzeridir. Planda; ekonomik gelişmenin sağlanması için, işbölümünün yapılması planlama kararlarının mekan boyutuna indirilmesi, hizmetlerin, sanayinin ve alt yapının ülke düzeyine dengeli dağılımının sağlanması, uygulanmakta olan

teşviklerin bölge kaynaklarını ve potansiyellerini harekete geçirecek tarzda yeniden düzenlenmesi önerilmiştir. Plan uygulama döneminde iki siyasi iktidar değişikliği olmuştur. KÖY'lere uygulanan teşvikler çıkarılan üç kanunla öncekilerden daha cazip hale getirilmiştir. Ayrıca, 1981 yılı sonundan itibaren yetkiyi elinde bulunduran Milli Güvenlik Konseyi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da uygulanacak, ancak planda yer almayan ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim ve sağlık konularında bir dizi tedbirler almıştır (DPT, 2003).

5. Beşinci BYKP Dönemi (1985-1989)

Beşinci BYKP'ında bölgesel gelişmenin, kalkınma ve planlama içindeki ağırlığı biraz artmış, bölge planlarının yapılmasının gerektiği/yapılacağı açıkça belirtilmiştir. Bölgelerde yapılacak envanter çalışmalarına dayanılarak uygun görülen sektörler için "Bölge Gelişme Şemaları"ndan bahsedilmişse de hayata geçirilememiştir. Gelişmenin hızlandırılması ve kaynakları etkin kullanımı amacıyla gelişmekte olan ve belli sektörler açısından gelişme potansiyeline sahip bölgelerde "bölge planlaması" yapılması öngörülmüştür. Böylece 1963'de ilk planla gündeme gelen, 1973 yılında Üçüncü Planla terk edilen bölge planlama 10 yıl sonra yeniden siyasi iradece benimsenmiş olmaktadır (DPT, 2003).

Planda, bölgelerin saptanmasında idari sınırlardan bağımsız bölge kavramı esas alınmış, yerleşim birimlerinin çeşitli konularda karşılıklı ilişkileri en fazla olan "Fonksiyonel Bölgeler" oluşturulması öngörülmüştür. DPT'nca 16 bölge belirlenmiş, planlama çalışmalarında bunlara uyulması ilkesi benimsenmiştir. Plan döneminde, kamu sektöründe alt yapı hizmetlerinin geliştirilmesi konusunda, öncelikle gelişmekte olan yörelere dönük çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, hızla kentleşen Çukurova Bölgesi'nin kentsel altyapı olanaklarını geliştirmek, yerel idarelerin daha etkin hizmet vermelerini sağlamak üzere "Çukurova Metropoliten Bölgesi, Kentsel Gelişme Projesi"nin ön çalışmaları başlatılmıştır. Plan dönemi sonunda GAP'ın yasal çerçevesi oluşturulmuştur. 1985'de yürürlüğe giren İmar Kanunu ile bölge planlamasının mekan planlaması içindeki yeri hukuki olarak tanımlanmış ve plan yapma veya yaptırma görevi DPT'na verilmiştir.

6. Altıncı BYKP Dönemi (1990-1994)

Bu planda “bölge planlaması” kavramı yerini “bölgesel gelişme” kavramına bırakmıştır. Önceki planda tanımlanan “16 bölge” bir yana bırakılarak, bölge planlamasının KÖY'lere kaydırılması ilkesi benimsenmiştir (KÖY'lerde daha ayrıntılı çalışmalar yapabilmek için bölge ve alt-bölge bazında planlar yapılması öngörülmektedir). Bu 9 bölgenin merkezleri; İstanbul, Bursa, Eskişehir, İzmir, Ankara, Konya, Adana, Samsun, Kayseri, Sivas, Malatya, Gaziantep, Trabzon, Erzurum, Elazığ ve Diyarbakır'dır. Doğrultuda, yerleşim yerlerinin kademelenmesinde bir denge sağlamak, metropoliten alanlara yönelen nüfus ve sanayi yoğunluğunu azaltmak, bölgeler arası ve bölgeler içi göçleri yönlendirerek denetim altına almak üzere yeni bir yerleşme kademelenmesinin yapılması öngörülmüştür. Bu plan döneminin ilkelerinden biri bölgesel politikalar oluşturulurken Avrupa Birliği bölgesel politikalarının dikkate alınması, diğeri ekonomik ve fiziksel planlamada çevre boyutuna öncelik verilmesidir (DPT, 2003).

7. Yedinci BYKP Dönemi (1996-2000)

Planda, önceki planlardan farklı olarak, “Bölgesel Dengelerin Sağlanması” ana başlığı altında; bölgesel gelişme, il planlama, metropollerle ilgili düzenlemeler konularına yer verilmektedir. Yedinci Planın temel ilkelerinden biri, her yönüyle (ekonomik-toplumsal-kültürel-siyasal) bir bütün olan “sürdürülebilir kalkınma”nın, ulusal birliği/bütünlüğü arttırmak amacıyla bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltıcı yönde ele alınması gerekliliği düşüncesidir. Bu amaçla, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri öncelikli olmak üzere, ülkenin görece olarak geri kalmış yöreleri için, kaynakları ve gelişme potansiyelleri göz önünde bulundurularak bölgesel gelişme projelerinin hazırlanması kabullenilmiştir. Bu bağlamda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde coğrafi bütünlük gösteren iller için, bölge ve alt-bölge bazında “Aksiyon Planı” uygulamaya konulmuş, söz konusu illerin bazı acil gereksinimlerini karşılamak için 1994 yılında “Acil Destek Programı” uygulanmıştır (DPT, 2005).

8. Sekizinci BYKP Dönemi (2001-2005)

2000'li yıllara gelindiğinde, Türkiye'de bölgesel gelişme konusunda önemli mesafeler alınmasına rağmen, bölgelerarası gelişmişlik farkları sorun olmaya devam ettiği görülmektedir.

VII. Plan döneminde bölgesel gelişme projeleri ile bölge planlaması çalışmaları hızlandırılmıştır. Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi tamamlanarak uygulamaya konulmuş, Doğu Karadeniz (DOKAP) ve Doğu Anadolu (DAP) Bölgesel Gelişme Plan çalışmaları ise devam etmektedir. Doğu Akdeniz Bölgesel Gelişme Projesi ve Marmara Bölge Planının hazırlık çalışmaları sürdürülmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesinde öngörülen fiziki ve sosyal altyapı proje yatırımlarına bu dönemde de devam edilmektedir (GAP, 2006).

Büyükşehir Belediyeleri ve metropol alanlar içindeki ilçe belediyeleri, kentlerin fiziki olarak büyümesine karşın; kaynak yetersizliği, kaynakların etkili kullanılamaması, uzun dönemli hedeflerin belirlenememesi, yeterli nitelikli personel istihdam edilememesi ve eşgüdüm eksikliği nedenleriyle, altyapı hizmetlerini zamanında gerçekleştirememişlerdir. Metropol niteliği kazanmış yerleşme merkezlerinde yaşanan sağlıksız yapılaşma, enerji ve su yetersizlikleri, çevre kirliliği, ulaşım ve önemli boyuttaki işsizlik sorunları önemini korumaya devam etmektedir (DPT, 2005).

Türkiye genelindeki mevcut 43 Organize Sanayi Bölgesinin, 10'u Ege, 9'u İç Anadolu, 6'sı Marmara, 6'sı Karadeniz, 5'i Akdeniz, 4'ü Güneydoğu Anadolu ve 3'ü Doğu Anadolu Bölgelerinde bulunmaktadır. Etüt-proje, kamulaştırma ve inşaat aşamasında bulunan Organize Sanayi Bölgesi projelerinin; 46'sı Marmara, 36'sı Ege, 18'i Akdeniz, 31'i İç Anadolu, 37'si Karadeniz, 18'i Doğu Anadolu ve 6'sı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer almaktadır.

Toplam 74 üniversitenin; 29'u Marmara, 16'sı İç Anadolu, 9'u Ege, 7'si Akdeniz, 5'i Doğu Anadolu, 5'i Karadeniz ve 3'ü Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunmaktadır. Ancak geri kalmış yörelerimizde bulunan ve bölgesel gelişmenin

sağlanmasında önemli görevler üstlenen üniversitelerin, öğretim elemanı, fiziki altyapı ve donanım yetersizlikleri sürmektedir (DPT, 2006).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, ulusal kaynakların, en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde geliştirilmesi ve bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesi temel amaçtır.

Bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında; sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri esas alınmıştır.

Ülkemiz bölgesel gelişme politikalarının AB politikalarına uyumu için gerekli çalışmalara hız verilecek, bölgesel politikalar konusunda başlatılan işbirliğine yönelik çalışmalar yoğunlaştırılacaktır.

Bölge planlaması açısından uygulamaların kolaylığı ve ekonomik kararlarda tutarlılık sağlanması ve plan hedeflerinin iyi saptanabilmesi için Yerleşme Merkezlerinin Kademelendirilmesi Araştırması güncelleştirilerek plan bölgeleri oluşturulacaktır.

Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeylerinin yükseltilmesi, metropollere büyük yük getiren göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması hedeflenmektedir. Bu çerçevede; bölgelerin özellikleri, farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri ve temel sorunları ile potansiyellerinin belirlenmesine yönelik bölge planlama çalışmalarına devam edilecektir.

Gelir dağılımı dengesizliklerinin en aza indirilmesi, bölgesel gelişmenin hızlandırılması ve rasyonel kaynak dağıtımını açısından önem taşıyan, bölge planlarıyla uyumlu, il düzeyinde İl Gelişme Planları çalışmaları başlatılacaktır. Bu çerçevede, İl Planlama ve Koordinasyon birimleri güçlendirilecek ve il gelişme planlarının hazırlanması ve uygulanmasında ilgili tüm kesimlerin katılımı sağlanacaktır.

Mahalli idareler koordinatörlüğünde, kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin katılımı da sağlanarak, potansiyeli olan geri kalmış yörelerde, gelir artırıcı ve uygulamaya yönelik, küçük ölçekli yöresel projeler oluşturulacak ve uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.

Yeni sanayi odaklarının oluşturulmasında ve sektörel uzmanlaşma sürecinin hızlandırılmasında; eğitim ve danışmanlık hizmetlerine, Ar-Ge ve teknoloji desteğine, işbirliği ve ortaklıklar oluşturulmasına, girişimciliğin geliştirilmesine ve kurumsallaşmanın, uzmanlaşmanın hızlandırılmasına yönelik sınıai destek faaliyetlerine ağırlık verilecek ve bu hizmetleri verecek destek birimleri, kurumsal ve finansal açıdan güçlendirilecektir (DPT, 2006).

Yeni sanayi odaklarının oluşmasında önemli bir işlev gören ve altyapısı hazır olarak girişimcilere sunulan Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Sitesi uygulamalarına ilave olarak, orta boy işletmelerin yaygınlaştırılması için Örnek Sanayi Siteleri uygulaması başlatılacaktır.

Yukarıdaki açıklamalar genel olarak değerlendirilirse, kalkınma planlarının bölge planlamasına yaklaşımı genel olarak şöyle özetlenebilir: Son 35 yıldır planların bölge ve bölge planlamaya yaklaşımında kapsam ve ölçek açısından tutarsızlıklar olduğu görülmektedir .Bölge planlamaya yüzeysel değinilen III. ve IV. BYKP dönemleri dünyada da bölge planlamasının düşüşte olduğu yıllardır. V. BYKP'ı ve sonrasındaki Kalkınma Planlarında bölge planlaması kapsamının giderek genişlemesi ve bölge planlama pratiğine geçilmiş olması da yine dünyadaki "yeniden canlanma/değerlenme" süreci ile örtüşmektedir. Bölge planlamanın yeniden önem kazanmasında GAP'ın başarısı, siyasal kadroların bölgecilik konusundaki tedirginliklerinin giderilmesinde önemli bir rol oynamıştır (GAP, 2006).

VI. BYKP'nda başlayan ve VII. BYKP'nda il planlamanın bölge planlamasının bir alt kademesi olarak tanımlanması (il planlamanın bölge planlamasının yerine geçemeyeceğinin kabul edilmesi) ve özel amaçlı "eylem planlaması"nın tanınması olumlu bir gelişmedir.

VIII.BYKP'nda da bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeylerinin yükseltilmesi, göç eğilimlerinin

istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması hedeflerine ulaşmak için, bölge planlama çalışmalarına devam edilmektedir.

Görüldüğü gibi, Türkiye ulusal planın bölgesel hedeflerini gerçekleştirmede, genelde, 1960'ların gözde stratejisi "büyüme odakları"nı ve bu stratejinin uygulama araçlarını benimsemiştir. Altyapı yatırımlarının yoğunlaşması, ekonomik çarpan etkisi büyük sektörlerin/alt sektörlerin desteklenmesi, yerel kaynakların ve girişimcinin harekete geçirilmesi, vb. çeşitli uygulama araçlarının ya hepsi bir arada ya da seçmeli olarak kalkınma planlarına girmiştir. Bazı merkezlerin, çevrelerindeki kentsel merkezlere göre, daha yüksek gelir, nitelik ve nicelik olarak daha gelişmiş hizmet düzeyi ve ekonomik etkinlik yoğunluğuna eriştikleri dikkate alınır, büyüme merkezi stratejisinin kısmen başarılı olduğu söylenebilir. Çünkü, bu merkezlerin çoğu, özellikle "planlanan/geliştirilecek merkezler", ülke genelinde yarışan merkezler haline gelememiş, bölgelerinde önemli bir itici güç oluşturamamışlardır. Bunun başlıca nedenleri; yeterli yığılma ekonomilerine sahip olamamaları, merkezlerde sermayeyi çekecek (hatta yerel girişimciyi tutacak) nitelikte ekonomik, teknik ve fiziksel altyapının bulunmaması, nitelikli insan gücünü tutacak sosyal-kültürel-fiziksel altyapının yetersizliği, bunlara bağlı olarak, üretim verimliliğinin büyük merkezlere göre düşük olması, vb. olarak sıralanabilir.

Hemen tüm plan dönemlerinde KÖY kapsamındaki yerleşmeler arasında, anakentlerin çevresinde yer alan birkaç yerleşme ve GAP bölgesinde oluşan bazı çekim merkezleri dışında büyüme merkezleri yaratılamamıştır. Çünkü; KÖY'lerin belirlenmesinde bilimsel doğrular yerine politik baskılar etkin olmuştur/olmaktadır. KÖY'ler arasında açıkça bir potansiyel sınıflaması/sıralaması yapılmamıştır. KÖY'lerin sayıları çok kabarıktır ve KÖY'e katılan il ve ilçe merkezleri sıkça değişmektedir. Bunlara bir de, kalkınma planlarının neredeyse kalıcı politikası olan "yatırımlarda eşgüdümün sağlanması"ndaki başarısızlık eklenince KÖY yatırım ve teşvikleri etkisiz kalmıştır.

Gelişmişliği tek değişkenle, genellikle gelir düzeyi ile ölçen çalışmalarda iller arası dengesizlikte az da olsa bir iyileşme yaşandığı görülmektedir. Örneğin, yığılmayı gösteren "Gini Katsayısı" 1963 de 0.55 iken, 1973'de 0.51, 1987 ise 0.43 (1986'da yapılan bir çalışmaya göre 0.46) olmuştur. Yine de bölgeler arası "gelişme açığı" farklılığının boyutunun önemini sergilemektedir. Kişi başına düşen gelir düzeyi

en yüksek bölge olan Marmara Bölgesi ile diğer bölgeler arasındaki gelişme açığı Akdeniz Bölgesi'nde 14 yıl, Doğu Anadolu Bölgesi'nde 128 yıl, Ege Bölgesi'nde 5 yıl, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 72 yıl, İç Anadolu Bölgesi'nde 18 yıl, Karadeniz Bölgesi'nde ise 20 yıldır. Bu değerler, gelişmenin geleneksel tanımına göre bile gelişme açığındaki iyileşmenin ihmal edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir (DPT, 2006).

II. TÜRKİYE'NİN KALKINMA POLİTİKALARINDA YENİ ARAYIŞLAR: BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI VE TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ

Türkiye AB'ye giriş süreciyle birlikte 40 yıldır uygulamakta olduğu teşvik sistemi üzerine oturan bölgesel gelişme politikalarını terk ederek yeni bir uygulama içine girme aşamasındadır. AB'nin bütün aday ülkelere benimsettiği bu yeni yaklaşım sermayeyi, özel sektörü ve bölgesel rekabeti ön planda tutmaktadır. Bu yeni yaklaşımın temel kurumu Bölgesel Kalkınma Ajanslarıdır. Bölgesel gelişme farklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan Bölgesel Kalkınma Ajanslarının ana amacı; Bölgeye yatırım yapmayı düşünen girişimciye bilgi vermek; bölgeye yada bölgeden dışarıya teknoloji transferi ile uğraşmak; bölgeye yerleşmiş firmalara tüm alanlarda danışmanlık hizmeti sunmak; yol, su, kanalizasyon, çöp toplanması gibi alt yapıyı düzeltme faaliyetlerinde aktif rol oynamak şeklinde ifade edilmektedir. BKA'lar bu tür hizmetleri vererek bölgedeki ekonomiyi canlandırmayı, bölgesel yatırımları artırmayı ve bölge halkının kalkınmaya katılımını sağlamayı hedeflemektedirler.

A. Türkiye'nin Plan Bölgelerine Ayrılması

Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları deneyimlerine geçmeden önce Türkiye'nin plan bölgelerine ayrılmasını incelemekte yarar vardır. Türkiye'nin günümüze kadar yapılan plan bölge sınıflamasına baktığımızda genel olarak üç ayrı döneme ayırabiliriz. Bunlar, homojen bölge sınıflandırması (1963- 1970), polarize bölge sınıflandırması (1982) ve istatistiki bölge birimleri sınıflaması (2002) olarak ele alabiliriz.

1. Homojen Bölge Sınıflandırması (1963-70)

Ülkemizde sektörel yapıdaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmasının ardından, bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltıcı politikalara öncelik verilmesi, bölgeler arası gelişmişlik farklarının saptanması ihtiyacını doğurmuş ve 1960'ların sonlarında homojen bölge sınıflandırması çalışması yapılmıştır. İmar ve İskan Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı tarafından, bölgesel kalkınma çalışmalarına hazırlık niteliğinde olmak üzere, 1963-70 yıllarına ait verilere dayanarak, 53 adet sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergesi bazında yerleşme merkezlerinin gelişmişlik düzeyleri saptanmış ve ülkemizdeki tüm iller gelişmişlik düzeyine göre sekiz ana bölgeye ayrılmıştır (DPT, 2000). Bu ana bölgelerin dördü, kendi içlerinde 15 alt bölgeye ayrılmış olup, alt bölgeler göz önüne alındığında 19 bölge elde edilmiştir.

2. Polarize Bölge Sınıflandırması (1982)

Polarize bölgelerin ve bölge merkezlerinin saptanması amacıyla, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından, Merkezi Yerler Teorisine göre, Yerleşim Merkezlerinin Kademelenmesi çalışması yapılmıştır (DPT, 2000). Söz konusu çalışmada, polarize bölgelerin saptanması için anket yöntemine başvurulmuş ve alınan sonuçlar bilgisayar aracılığıyla değerlendirilmiştir.

3. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (2002)

Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecinde oluşturulan AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programda, kısa vadede yapılacak işler arasında "AB kriterlerine göre hedef/kriter bölgeler ve NUTS'lar istatistiki olarak tanımlanacaktır" ifadesi yer almıştır.

Bu nedenle, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların belirlenmesi ve AB Bölgesel İstatistik Sistemi ile karşılaştırılabilir veritabanı oluşturulması amacıyla Türkiye, 22 Eylül 2003 yılında 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile İstatistiki Bölge Birimlerini; Düzey1 (NUTS1), Düzey2 (NUTS2) ve Düzey3 (NUTS3) için belirlemiş ve tanımlamıştır. Buna göre Düzey3 iller olup 81 tanedir, Düzey2 komşu illerin bir araya getirilmesi sonucu 26 adet

oluşturulmuştur. Düzey2'nin gruplandırılması ile de 12 adet Düzey1 oluşturulmuştur. Önemli bir ayrıntı da küresel bir megapol olan İstanbul'un hem Düzey1 hem Düzey 2 hem de Düzey3 olarak ele alınmasıdır (DPT, 2003).

BKA'lar bu sınıflandırmada merkezleri de belirtilmiş olan Düzey2 kademesinde 26 ayrı bölgede kurulacak birimlerdir. Bu istatistiki bölge birimlerinin oluşturulması AB'ye uyum kapsamında atılan adımlardan biri olarak düşünülmektedir

Bu çalışmayla, bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amaçlanmıştır. Ülke çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının tanımlanmasına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararının yürürlüğe konulması; Devlet Bakanlığı'nın 12/8/2002 tarihli ve 1400 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu'nca 28/8/2002 tarihinde kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede, belirlenen 26 adet Düzey 2 bölgesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu'nda değinildiği üzere, bölgesel gelişme amaçlarına yönelik olarak ileride entegre bölgesel kalkınma planlarının hazırlanmasında ve bölgesel yardımların öncelikli alanlarınının AB rekabet kuralları ile uyumlu şekilde tanımlanması amacıyla kullanılacaktır.

B. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansı Deneyimleri

Türkiye'de bölgesel politikalar ilk olarak 1960'lı yıllarda kalkınma planlaması ile başlamış ve sekiz kalkınma planında da yer almıştır. Kalkınma planlarının temel amacı, bölgelerarası gelişmişlik farkının kapatılmasıdır. Ancak kalkınma planlarında öngörülen hedeflerin gerçekleştirilmesi için uygulanan politikalar, bölgesel dengesizlikleri giderememiş aksine daha da arttırmıştır. Türkiye'de bağımsız yerel kurumların olmaması, merkezi kurumların yerel düzeydeki birimlerinin işlevlerinin sınırlı olması uygulanan politikaların etkinliğini azaltmaktadır.

Bilindiği gibi küreselleşme süreci beraberinde getirdiği yapısal uyum politikaları ile birçok konuda özgün süreçler ve araçlar geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu süreçte Türkiye'ye de AB tarafından bölge planlamanın yeni bir

anlayışla ele alınması gerektiği ve bunun aracının da BKA'lar olduğu ifade edilmiş ve konu ilk kez AB'ye tam üyelik müzakereleri sürecindeki Katılım Ortaklığı Belgesinde orta vadede yapılması gereken işler kapsamında belirtilmiştir.

Türkiye'de bölgesel kalkınma ajansı kavramına yönelik ilk ele alışı 1990'lı yıllarda başlamıştır. Bu sürecin Türkiye'de başlatılmasındaki amaç, yurtdışında beklenen yerelliklerin kendi içsel kalkınma dinamiklerinin yanı sıra Avrupa Birliğine katılma sürecini hızlandırmaktır. Ancak bu örneklerin çoğu proje aşamasında kalmış ya da uygulamanın başında çıkan sorunlar sebebiyle sona ermiştir. Türkiye'de bu konuda yapılmış birkaç uygulama söz konusudur.

1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Master Planı, 1988 yılında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca başlatılan çalışmalar sonucunda hazırlanmıştır. Toplam yatırım tutarı 32 milyar dolar olan GAP'a bugüne kadar 14 milyar dolar tutarında bir harcama yapılmıştır. Yatırımların gerçekleşme oranı yüzde 2000 yılı sonu itibarıyla gerçekleşme oranı yüzde 46,1'dir (GAP, 2004).

Bu harcamaların çok büyük bir bölümü ulusal kaynaklardan karşılanmıştır. GAP kapsamında bugüne kadar sulama ve enerji amaçlı 10 adet proje (Atatürk Barajı ve HES, Karakaya Barajı ve HES, Kralkızı Barajı ve HES, Dicle Barajı ve HES, Çağ Çağ HES, Hancağız, Derik-Dumluca, Hacıhıdır, Devegeçidi, Çınar-Göksu) ile 8 adet sulama projesi (Silvan I. ve II. Kısım, Silopi-Nerdüş, Akçakale Yeraltı Sulaması-YAS, Ceylanpınar YAS, Şanlıurfa-Harran Ovası sulamasının bir kısmı, Nusaybin, Suruç YAS, Garzan-Kozluk) tamamlanmıştır.

GAP'ın Yatırım Programında yer alan başlıca projeleri; sulama, enerji ve içme suyu ortak amaçlı projelerdir. 2000 yılı sonu itibarıyla sulama amaçlı projelerin gerçekleşme oranı yüzde 14,5 olup, 217 bin hektar alan sulamaya açılmıştır. Enerji amaçlı projelerin gerçekleşme oranı ise yüzde 77,2 olup, üretime geçmiş bulunan Karakaya, Atatürk, Kralkızı ve Karkamış Barajı ve Hidroelektrik Santrallerinden 06.06.2001 tarihi itibarıyla toplam 175,6 milyar kWh enerji elde edilmiştir.

GAP kapsamında bugün için sulanabilen alan; 186 bin hektar Fırat Havzasında, 26 bin hektar alanda Dicle Havzasında olmak üzere toplam 212 bin hektardır. Hedeflenen sulama alanı münferit projeler dahil 1,8 milyon hektar olup, hedefin ancak yüzde 12'si gerçekleştirilmiştir. Sulama projelerinin yüzde 9'u inşa halindedir. GAP'ın enerji projelerinin yüzde 62'si işletmede, yüzde 12'sinin yatırımı sürmekte, yüzde 19'unun projesi hazır ve yüzde 7'si ise planlama aşamasındadır.

GAP Projesinin tarım, madencilik, imalat, enerji, ulaştırma-haberleşme ve turizmden oluşan iktisadi sektörlerdeki nakdi gerçekleşme oranı yüzde 44,3; konut, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerinden oluşan sosyal sektörlerdeki gerçekleşme oranı ise yüzde 65,6'dır. 1987-1998 döneminde yıllık ortalama büyüme hızı Türkiye genelinde sanayide yüzde 5,2, tarımda yüzde 1,8 iken, GAP Bölgesinde sanayide yüzde 4,6 ve tarımda da yüzde 5,1 olmuştur (GAP, 2006). Bölgenin tarım sektöründeki büyüme hızı Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir.

Bölge illerinden Şırnak, Şanlıurfa, Diyarbakır, Batman ve Adıyaman illerinde yıllık ortalama tarımsal büyüme hızı; Şanlıurfa, Adıyaman ve Gaziantep illerinde de yıllık ortalama sanayi büyüme hızı Türkiye ortalamalarının üzerindedir. Bölgede, 1987-1998 döneminde; Şanlıurfa, Adıyaman, Diyarbakır ve Şırnak illeri hem sanayide hem de tarımda gelişirken, Kilis ve Gaziantep illeri sanayide, Batman ve Mardin illeri de tarımda gelişme göstermiştir.

GAP Bölgesinin sosyal yapısına ve sorunlarına çözüm amacıyla sürdürülebilir kalkınmaya yönelik GAP Sosyal Eylem Planı hazırlanmıştır. Sosyal Eylem Planı çerçevesinde bölgede yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı yatırımcıya danışmanlık hizmeti vermek amacıyla; Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerinde olmak üzere 5 adet Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi (GİDEM) ile kadının statüsünün yükseltilmesi ve kalkınma sürecine entegrasyonunu sağlamak üzere bölgede 22 adet Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) kurulmuştur (GAP, 2006).

GİDEM'ler GAP Bölgesi'nde entegre bölgesel kalkınmanın güçlendirilmesi ve sosyo-ekonomik eşitsizliklerin azaltılması programı çerçevesinde 15 Eylül 1997 tarihinde Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin illerinde hizmete girmişlerdir. Bu proje 31 Mart 2002 tarihinde tamamlanmıştır. Proje GAP İdaresi, Türkiye Ticaret Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsalar Birliği, Türkiye

Kalkınma Bankası ve Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı işbirliği içinde yürütülmüştür.

GİDEM'lerin amacı bölgelerinde yatırımcılığı ve girişimciliği özendirmek, yerli ve yabancı sermayeyi bölgeye çekebilmek açısından gerekli danışmanlık hizmetini vermektir. Girişimcileri GAP'ın yarattığı iş ve yatırım ortamına katılmasına danışmanlık hizmetleri vererek bölgenin kalkınmasına yardımcı olurken, diğer bir taraftan da işgücü, üretim ve teknolojinin gelişmesinde etkin olmayı hedeflemektedir. Bu hedefler doğrultusunda GİDEM'ler GAP'ın bölgeye getireceği faydalardan yararlanmak isteyen yatırımcılara, yatırımın nasıl yapılması ve nereye yapılacağı, iş kurma, mevcut işi geliştirme, yerli ve yabancı diğer yatırımcılarla ortaklık kurma konularında danışmanlık hizmeti vermektedirler. Bu açıdan mikro ölçekli ve sosyal amaçlı projeler yürütülerek girişimcilere ve mevcut işletmelere verilen bilgilendirme hizmetleri dışında buldukları yörenin özellikleri ve kaynaklarının üretime dönüştürülmesi yoluyla yeni iş olanakları sağlanmıştır (GAP, 2006).

GAP 2010 Entegre Planında proje bölgesinde bugüne kadar gerçekleştirilen tüm projelerin kapsamlı bir değerlendirmesi yapılarak, katılım ve insan kaynaklarının geliştirilmesi esas alınarak 2010 yılı perspektifi için öngörülen yeni hedef ve stratejiler tespit edilmektedir.

2. Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı; bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması ve gelişme imkanlarının belirlenmesi amacıyla, bölgesel planlama faaliyetlerine paralel olarak, ilgili idarelerce, fiziksel planlama çalışmalarının yapılmasını öngörmüştür. Diğer yandan bölgede, Türkiye Taşkömürü Kurumunun (TTK) rehabilitesi ve Karabük ve Ereğli Demir Çelik İşletmelerinin özelleştirilmesi ile meydana gelecek ekonomik ve sosyal sonuçların analiz edilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, DPT Müsteşarlığınca Güneydoğu Anadolu Projesi çalışmasından sonra, kamu-özel kesim işbirliğine dayalı olarak Bölgesel Gelişme Proje çalışması anlayışı içerisinde "Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi" uluslar arası ihale ile gerçekleştirilmiştir. Projenin başlıca amaçları;

- Bölgede yer alan sanayi ve madencilik kuruluşlarından TTK'nın rehabilitesi ve Karabük Demir ve Çelik İşletmesinin özelleştirilmesi sonucunda ortaya çıkacak ekonomik ve sosyal sonuçları analiz etmek,
- Özel sektörün yeni yatırım alanlarında faaliyet göstermelerinin sağlanması amacıyla yeni yatırım alternatiflerini belirlemek,
- Orta ve uzun dönemde uygulanabilir Bölgesel Gelişme Planı hazırlamak,
- Bölgede yapılabilecek yatırımların tanımlanmasını sağlamaktır.

Projenin kalkınma hedefleri ise;

- İstihdam imkanlarını genişletmek,
- Gelir ve katma değeri artırmak,
- Sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek,
- Çevreyi korumak,
- Üretim yapılarını ve organizasyonu yenilemek,
- Bölgede farklı faaliyetler arasında mevcut bağlantıyı güçlendirmek,
- İstanbul ve Türkiye'nin gelişmiş bölgeleri ile bağlantısını güçlendirmek,
- Bölgenin tüm imkanlarını kullanmaktır.

Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesinin uygulamaları devam etmektedir (DPT, 2006).

3. Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP)

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca, Doğu Anadolu Bölgesinin kalkınmasına ivme kazandırmak amacıyla, 1998 yılında başlatılan Doğu Anadolu Projesi (DAP) Ana Planı çalışmaları tamamlanmıştır.

Kısaca, DAP olarak adlandırılan Plan; Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan 14 ili (Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars,

Malatya, Muş, Tunceli, Van) ve bölge ile homojenlik gösteren Gümüşhane ve Bayburt illerini kapsamaktadır.

Ana Plan; Devlet Planlama Teşkilatının eşgüdüm ve denetiminde, Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan; Atatürk, Fırat, İnönü, Yüzüncü Yıl ve Kafkas Üniversitelerinin oluşturduğu Ortak Girişimce hazırlanmıştır. Plan çalışmasında dikkate alınan temel hedef ve amaçlar aşağıda sıralanmaktadır;

- Bölgenin diğer bölgelere göre geride olan sosyoekonomik gelişmesini hızlandıracak politika ve uygulamaları ortaya koymak,
- Sektörel gelişmeleri hızlandırmak üzere; tarım, hayvancılık, su ürünleri, kentleşme, eğitim, sağlık, altyapı ve belediye hizmetleri, konut, çevre, enerji, ulaştırma, haberleşme, küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesi, ticaret, merkez köylerin desteklenmesi, turizm ve göç politikaları ve ilgili diğer alanlarda sektörel analizler yapmak ve öncelikleri belirlemek,
- Bölgede kırsal ve kentsel gelişmeyi sağlamaya yönelik önemli kamu yatırımlarını belirlemek ve özel kesim yatırımlarını özendirici politika ve uygulamaları ortaya koyarak, bölgesel gelişmeyi; kamu, yerel yönetimler, özel kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği içinde geliştirmek,
- Bölgedeki ve/veya bölge dışındaki girişimcilere (yabancı sermaye yatırımları dahil); yatırım alanlarının belirlenmesi, yatırım projelerinin hazırlanması, uygulanması, işletme yönetimi, teknoloji, finansman, pazarlama imkanlarının geliştirilmesi ve nitelikli eleman temini konularında somut öneriler geliştirmek, bunları koordine edecek kurumsal düzenlemeler önermek,
- Seçilmiş yatırım konularında, mevcut potansiyelin değerlendirilmesi ve yatırımcılara yön göstermek amacıyla değişik konularda ön fizibilite raporları hazırlamak,
- Kentleşme oranı ve kişi başına düşen GSYİH'nin Türkiye ortalamasına yaklaştırılabilmesi için sektöre! politika ve tedbirler önermek, önemli projelerin katılımcılık ilkesi içinde gerçekleştirilmesine yönelik öneriler hazırlamak,

- Bölgesel istihdamın geliştirilmesi açısından önem taşıyan iş gücü arz ve talebinin sektörel ve mekansal analizini yapmak, bölgedeki insan kaynaklarının geliştirilmesi konusunda sektörel yeni projeler önermektir.

Proje kapsamında, "Mevcut Durum ve Analizi", "Strateji ve Senaryolar", "Ana Plan" ve özel sektöre yönelik "Ön Fizibilite Etütleri" hazırlanmıştır (DPT, 2006).

4. Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP)

Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nın koordinatörlüğünde; Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon'dan oluşan yedi ilin meydana getirdiği Doğu Karadeniz Bölgesi için DPT koordinasyonunda Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) tarafından hazırlanmıştır.

2023 yılını hedef alan Planın amacı; bölgenin potansiyellerini harekete geçirerek sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek ve sosyal refahı yükselterek, Doğu Karadeniz Bölgesi ile ülkenin diğer bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmaktır. Bu kapsamda, kısa ve uzun dönemli bir Entegre Bölgesel Gelişme Ana Planı hazırlanmış ve bu plan doğrultusunda öncelikli sektörler ve mümkün olabilecek yatırım projeleri belirlenmiştir.

Plan kapsamında, bölgenin sosyo-ekonomik yapısının temel özellikleri olarak; gerek katma değere gerekse istihdama katkısı bakımından sanayi sektörü payının düşük olmasına karşın, son derece sınırlı tarım alanlarına sahip tarım sektörünün de tek ürüne bağımlı kalması, çeşitlendirilememesi ve bu ekonomik yapının sonucu olarak da net göç oranının yüksek oluşu dikkat çekmektedir. Mekansal yapı ise; sert topografya, gelişmemiş ulaşım ağı, kentsel merkezlerin dengesiz dağılımı, büyük kentsel merkezlerin olmaması ve dağınık kırsal yerleşim deseni şeklinde kendini göstermektedir.

DOKAP gelişme hedefleri bölgenin ekonomik, sosyal ve çevre sorunlarını giderecek şekilde ortaya konmuştur. Bölgenin ekonomik yapısını

güçlendirmek ve bu yolla yeni istihdam olanakları yaratmak, gelir düzeyini yükseltmek ve bölgede sermaye birikimini sağlamak, bölgeden dışarıya göçü ve bölge içi farklılıkları azaltarak sosyal bütünleşme ve dayanışmayı teşvik etmek, bölgenin çevre ve kaynak kapasitesini geliştirmek Planın belirlediği bölgesel gelişme hedefleridir (DPT, 2006).

Plan dönemi üç aşamaya ayrılmıştır; Birinci Aşama (2001 - 2005) ekonomide yeniden yapılanma için hazırlık, İkinci Aşama (2006-2010) ekonomide yeniden yapılanma ve Üçüncü Aşama (2011-) sürdürülebilir ekonomik büyümeyi kapsamaktadır. Ana Plan kapsamındaki gelişme projeleri 10 ana program altında gruplandırılmıştır. Bunlar;

- Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi ve Yoğunlaştırılması Programı (5 proje)
- Sanayi ve Ticaretin Desteklenmesi Programı (5 proje)
- Uygulamalı Araştırma Programı (3 proje)
- Mekansal Yapının Güçlendirilmesi Programı (9 proje)
- Yerel Yönetimlerin İşbirliği Programı (5 proje)
- Kırsal Yaşam Alanlarının Geliştirilmesi Programı (4 proje)
- Kapsamlı Su ve Toprak Kaynakları Yönetim Programı (7 proje)
- Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi Programı (3 proje)
- Sürdürülebilir İnsan Kaynakları Geliştirme Programı (6 proje)
- DOKAP Kimliğini Oluşturmak İçin Özel Program (6 proje)
- olarak belirlenmiştir.

Doğu Karadeniz Bölgesinin potansiyellerini harekete geçirerek, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek ve bölge ile ülkenin diğer bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla Devlet Planlama Teşkilatının koordinasyon ve denetiminde, Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) tarafından yürütülen Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) çalışmalarında son aşamaya gelinmiştir.

5. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi

Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi ile, Havzada ekolojik dengeyi bozmadan en uygun ve en ekonomik arazi kullanım planlaması yapılarak, doğal kaynakların güncel takibi ve yönetimi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda; erozyonun önlenmesi, su kirliliğinin belirlenmesi ve kontrolü, meraların ıslahı, şehirleşme ve sanayileşmenin takibi ve coğrafi bilgi sistemi kurulması yer almaktadır (DPT, 2006). Proje kapsamında; Amasya, Tokat, Yozgat, Çorum ve Samsun illeri bulunmaktadır.

6. Kırsal Kalkınma Projeleri

Kırsal kalkınma projelerinin uygulanmasına 1970'lerin sonlarında DPT'inca başlanmıştır. Bir veya iki il bazında uygulanan kırsal kalkınma projeleri aşağıdaki alanları kapsamaktadır.

- Sulama,
- Sulu alanın ıslahı,
- Köy yolları yapımı,
- Orman yolları yapımı,
- Hayvanlara su sağlanması,
- İçme suyu sağlanması,
- Tarımsal ve hayvansal üretimin artırılması,
- Ağaçlandırma.

Kırsal kalkınma projelerinin amaçları geri kalmış yörelerde tarımsal faaliyetlerin ve gelirin artırılması yoluyla refahın yükseltilmesidir. Projelerin başarısında projelerin yönetimi kadar, projenin süresi ve belirli alanlara yoğunlaşması da önemli rol oynamaktadır (DPT, 2005). Halihazırda tamamlanan ve yürütülen kırsal kalkınma projeleri aşağıda verilmektedir.

Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi: Ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanmasına yönelik olarak uygulanmış olan söz konusu proje kapsamında tarımsal üretimin artırılması amacıyla çiftçilere orta ve uzun vadeli düşük faizli krediler verilmiştir. Ayrıca mevcut altyapı yenilenmiş ve iyileştirilmiştir.

Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi: Bu proje ile tarımsal üretim ve hayvancılığın geliştirilmesi ve yeni iş imkanlarının yaratılması amaçlanmıştır.

Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi: Mevcut altyapının iyileştirilmesi, köy yolları ve içme suyu tesislerinin yapımı, sulama tesisleri ve ormanların geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi: Projenin amacı, mevcut altyapının iyileştirilmesi, köy yolları ve içme suyu tesislerinin yapımı, sulama tesislerinin kurulması ve rehabilitasyonudur.

Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi: Bu projenin amacı, küçük girişimcilik potansiyeli olan yoksul ailelerin yaşam koşullarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi, tarım ve hayvancılık üretiminin artırılması, toprak, su, hayvan ve orman kaynaklarının daha iyi idaresidir.

7. Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı

Ege Bölgesini Geliştirme Vakfı (EGEV) bünyesinde oluşturulan bir Kalkınma Ajansıdır. EGEV 1992 yılında İzmir ve Ege bölgesinin ekonomik gelişmesini hızlandırmak için yurtiçi ve yurtdışı yatırımcıların bölgeye ilgisini arttırarak tanıtma ve teşvik çalışmaları ve bölgenin aynı amacı taşıyan diğer kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği yapma amacıyla kurulmuştur.

Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı (EBKA) kuruluş çalışmalarına 1993 yılında başlamıştır. EBKA bu aşamada Fransa'dan ve Avrupa'daki çeşitli kalkınma ajanslarından destek danışmanlık hizmetleri almıştır. EBKA'nın temelde iki ana stratejisi vardır. Bunlar;

Türkiye'yi tanıtmak, İzmir, Ege bölgesini tanıtmaktır. EBKA'nın amaçlarından bazıları şunlardır: Ege bölgesi'nin güç birliği ve işbirliği yapmak suretiyle ortak amaç ve çıkarlar doğrultusunda ulusal hedefler dikkate alınarak ortak bir kalkınma stratejisi oluşturmak. Yerel yönetimlerin yetkilerinin genişletilmesine ve mali özerklik kazanmalarına ön ayak olmak. Yerel potansiyelleri değerlendirmeye yönelik olarak bölgesel çıkar, hedef ve amaçları belirlemek. Bu hedefler çerçevesinde plan, proje

ve stratejiler oluşturmak. Bu plan, proje ve stratejilerin gerçekleştirilmesi yönündeki girişimleri sürdürmek. Yabancı firmaların bölgedeki yatırımlarında teknik danışmanlık hizmeti vermek . Bölge illerinin yatırım olanaklarını tespit etmek ve bu konuda yabancı yatırımcıya yönelik tanıtım dokümanları hazırlamaktır (EGEV, 2004).

25 Ocak 2006 tarihinde onaylanan Kalkınma Ajanslarının Kurulmasına yönelik tasarının yasalaşmasından sonra ilk olarak İzmir pilot il seçilmiştir. İzmir' de bir kalkınma ajanının kurulmasına onay verilmiş ve İzmir' in geleceğine yön verecek olan İzmir Kalkınma Ajansı'nın yönetim kurulu 4 Ağustos 2006 günü seçimle belirlenmiştir. İzmir Kalkınma Ajansı'nın siyasi bir kurum niteliği taşımadan, İzmir' in ekonomik büyümesini sağlaması ve refahının artması için aracı bir kurum özelliği göstermesi hedeflenmektedir.

8. Mersin Kalkınma Ajansı

Mersin Ticaret ve Sanayi Odası (MTSO) bünyesinde, Türkiye'de yerel ve ulusal ölçekte kalkınma stratejileri belirlemek amacıyla kurulmuştur. 1886 yılında kurulan ve Türkiye'nin en eski odalarından biri olan Mersin Ticaret ve Sanayi Odası'nın bünyesinde 2002 yılı Haziran ayında faaliyete geçirilen Mersin Kalkınma Ajansının kurulma aşamasında; EURADA, Info Murcia, Shannon ve Alsace Kalkınma Ajanslarından danışmanlık ve bilgi desteği alınmıştır. Bu ajansın temel amacı Mersin'in ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan canlanma ve gelişmesini sağlamak ve yaşam kalitesini yükseltmektir. Mersin Kalkınma Ajansının görevleri şöyle sıralanabilir:

- Her türlü alt yapıyı geliştirmek,
- Kamu kurum ve kuruluşlarını, uluslararası örgütleri ve sivil toplum örgütlerini yörenin gelişmesi için yönlendirmek ve yerel gelişme politikaları oluşturmak,
- Stratejik araştırmalar yapmak, ulusal ve uluslararası yatırımcıları bölgeye çekmek, bilgi vermek ve rehberlik etmek,
- Yabancı ve yerli firmalar arasında bilgi aktarımları yapmak,
- KOBİ'leri geliştirmek ve rekabet güçlerini arttırmak, dışa açılma faaliyetlerini desteklemek,

- Karşılıklı ziyaretler, fuarlar ve iş delegasyonları planlamak,
- Avrupa Birliği Yerel Bilgi Bürosu'nu işletmek ve AB ile entegrasyona destek vermek. Bilimsel, ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmalar yapmak, konferans, seminer, açık oturum, panel, sergi, festival vb. faaliyetleri organize etmek,
- Mersin'in gelişmesine yönelik bilgi bankası oluşturmak, bölge ve ajans ihtiyaçları için çeşitli dokümanları yayımlamak (Mersin Kalkınma Ajansı, 2006).

TABLO 4: Türkiye'de Mevcut Bölge Yapısı ve Bölgeselleşme

TÜRKİYE	
Temel Kavramlar	Kalkınma, Az gelişmiş bölgeler sorunu, Bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesi
Formül	Kalkınma planlaması, Az gelişmiş bölgeler için GAP, KAP, DOKAP gibi projeler
Aktörler	GAP, KAP, İdareleri, Devlet, DPT, Yerel Yönetim Örgütleri, Bakanlıklar(Turizm ve sanayi Bakanlıkları)
Araçlar	Beş Yıllık Kalkınma Planları, GAP, DOKAP, DAP gibi projeler, Özel bir alana veya sektöre yönelik sınırlı projeler.
Yöntem	İdari Reform

KAYNAK: Çalt, 2004; 17.

Tablo 4'de yukarıda bahsettiğimiz, Türkiye'de mevcut bölge yapısını ve bölgeselleşme hareketlerini genel olarak görebiliriz. Türkiye'de 1960'larda tüm ülke için bölgesel planların yapılması gerekliliği, Türkiye'deki planlı kalkınma fikrinin önemli ideallerinden biriydi. Bölgesel planlama, bölgelerarası kalkınmışlık düzeyinin eşitsizliklerini çözecek bir araç olacaktı. Fakat bölgesel planlama yerine kalkınmada öncelikli yöreler uygulaması tercih edildi. Türkiye'de bölgeler coğrafi açıdan iklimler, fiziksel yapı, topografya, vb. kriterlere göre yedi bölgeye ayrılmıştı. Bunlar; Marmara, Karadeniz, Ege, Orta Anadolu, Doğu Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu'dur. Ülkemizde yönetsel bölümlenme ölçütü dışında diğer ölçütlere göre tanımlanan bölgelerin idari birim olan il sınırları ve kamu kuruluşlarının hizmet sınırları ile

çakışmamaktadır. Bu diğer ölçütlere göre bölgeler; az gelişmiş bölgeler, gerilemekte olan bölgeler, sorunlu endüstriyel bölgeler, büyümenin baskısı altındaki bölgeler, acil müdahale bölgeleri, risk bölgeleri, hassas bölgeler ve özel statülü bölgelerdir (Sekizinci, Beş yıllık Kalkınma Planı, 2000; 8-9). Görüldüğü gibi tanımlardan Türkiye'deki bölgeselleşme merkezi yönetimin bir uzantısı olarak ulusal kalkınma, kalkınmanın faydalarının bölgelere eşit dağıtılması, az gelişmiş bölgelerin sorunlarını giderme felsefesi içerisinde düşünülmekteydi.

1982 Anayasası'nın 126.maddesi kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlanması için birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurma iznini veriyordu (Eryılmaz, 2000; 107-108). Bu kanuna bağlı olarak, Türkiye'de kurulan bölgesel teşkilatlar; Serbest Bölgeler, Bölge Valiliği, Olağan Üstü Hal Bölge Valiliği güney doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi olarak sayabiliriz. Sürekli bir bölge yönetimi ile ilgili ilk teşebbüs olarak 24.06.1983 tarihli 71 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile bölge valiliği sistemi kabul edilmişti. 1984 yılında çıkarılan yasa ile bu KHK TBMM'de yürürlükten kaldırıldı. Çünkü 1982 anayasa'sı il yönetimi üzerinde yeni bir mülki idare kademesi oluşturulmasına izin vermiyordu (Eryılmaz, 2000; 109). Olağan Üstü Hal Bölgeleri ve Valiliği ise geçici bir süre için oluşturulmuştu. 1987 yılı 285 sayılı KHK ile bölgede güvenliği ve eşgüdümü sağlamak üzere İç İşleri Bakanlığı'nca görevlendirilen DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü yetkili kılınmıştı (Avrupa Birliği Müktesabatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, 2001; 341-342).

Türkiye'de bölgeselleşmenin gündeme gelmesi ve bu sürecin ülkede gerçekleştirilmesi için yapısal uyarlamalar, ülkenin Avrupa Birliği'ne üye olmak için yaptığı çalışmaları 1990'ların son yıllarından itibaren hızlandırması ile başlamıştır. Avrupa birliği'nin Türkiye'nin üyeliği ile ilgili ilerleme raporlarının son birkaç tanesinde NUTS'in belirlenmesi ve Bölge Kalkınma Ajanslarının kurulması için bir an önce gerekenlerin yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

C. Yeni Kanundan Beklentiler ve Endişeler

Türkiye'de BKA'lar, 25.01.2006 Tarihinde, 5449 sayılı, Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu Ve Görevleri Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesiyle ilgili olarak, kamuoyunda olumlu ve olumsuz yönde birçok görüş gündeme gelmekte ve

tartışma alanı bulmaktadır. Burada, konunun kamu yönetiminden ziyade ekonomik tarafı, yani Türkiye'nin bölgesel gelişme politika-strateji ve araçlarına yapacağı pozitif ve negatif katkılar öne çıkarılacaktır.

Bölgesel Kalkınma Ajanslarının; Kanunda :

Amaçları: Bölgesel gelişmeyi hızlandırmak; özel sektör ve STK ile Kamu kesimi arasındaki işbirliğini geliştirmek; iller arasında gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla Düzey 2 istatistikî bölge birimi esas alınarak oluşturulacak bölge kalkınma ajanslarının kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin esas ve usulleri düzenlemek şeklinde ifade edilmektedir.

Kuruluşları: Bölgelerin ihtiyaç ve önceliklerine göre Bakanlar Kurulu kararıyla kurulacağı belirtilmektedir.

Statüleri: DPT'nin ilgili kuruluşları olup, idari ve mali özerkliğe sahip, tüzel kişiliği haiz, bütün işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabi olacakları öngörülmektedir.

Görev ve Yetkileri: Fiziki bölge planlarını hazırlamak yada hazırlatmak; özel sektör, STK ve kamu kesiminin katılımı ile bölge stratejilerini belirlemek; il gelişme planlarının hazırlanmasına yardımcı olmak; bölge planının uygulanmasını izlemek, değerlendirmek; AB fonlarını yönetmek, kullanmak yada kullandırmak; bölgede merkezi idare ve yerel yönetimler tarafından yürütülen projeleri izlemek, değerlendirmek, raporlamak; küçük ve orta ölçekli işletmelere finansal yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama ile işletmeler arası örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliğine giderek, destek sağlamak şeklinde belirtilmektedir.

Organları: Yönetim Kurulu, Danışma Kurulu, Genel Sekreterlik olmak üzere üç organdan oluşur. Ajansların başında bir koordinatör vali bulunmaktadır. Bölgedeki valilikler, belediye başkanları, DPT temsilcisi ve özel sektör temsilcilerini bir araya getiren karar yapılarına sahip olmaları öngörülmektedir.

Personel Rejimi: 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na bağılı olmaksızın idari hizmet sözleşmesi ile istihdam edilen personel eliyle yürütür. Yani sözleşmeli istihdam esastır.

Bütçesi: Avrupa bölge kalkınma fonlarından elde edilecek kaynaklar başta olmak üzere, özel sermaye yada kamusal gelirlere dayanan bütçelere sahip olacakları belirtilmektedir. Ve: "Yönetim Kurulunca onaylanan Ajans yıllık bütçesinin cari giderler kaleminin en az %10'u oranında özel sektör temsilcilerinin kurumlarınca sağlanan katkı payı; Yönetim Kurulunca onaylanan Ajans yıllık bütçesinin cari giderler kaleminin en az %25'i oranında ve kesinleşen en son özel idare bütçe harcama büyüklüğü esas alınarak iller arasında paylaşılacak il özel idarelerince sağlanan katkı payı; Yönetim Kurulunca onaylanan Ajans yıllık bütçesinin cari giderler kaleminin en az %5'i oranında ve kesinleşen en son belediye bütçe harcama büyüklüğü esas alınarak iller arasında paylaşılacak il merkez ilçe veya büyükşehir belediye başkanlıklarınca sağlanan katkı payı; Ajans yıllık bütçesinin cari giderler kaleminin en fazla %60'lık kısmını oluşturacak şekilde, diğer gelir kaynaklarından yapılacak tahsisat dikkate alınarak genel bütçeden yapılacak yardımlar" şeklinde bütçe konusu detaylandırılmaktadır.

Genel yapı bu şekilde özetlendikten sonra bu kurumların denetiminin nasıl olacağı konusunda; Kanunda Bölge Kalkınma Ajanslarının her türlü hesap ve işlemlerinin Sayıştay tarafından denetleneceği hükmüne yer verildiği görülmektedir.

Sonuç olarak, genel özellikleri itibariyle incelendiğinde kanunun bölge kalkınması sorununun küreselleşen dünyaya uygun bir yönetim üslubu geliştirmeyi hedefleyen ve merkezi yönetimin ağırlıkta olduğu "yönetişim" anlayışına yöneleceği görülmektedir. Bölge Yönetişimi olarak da ifade edebileceğimiz ve işlevleri ile farklı ülke örnekleri dikkate alındığında büyük ölçüde federatif kurumsal yapının oluşturulmasında da önemli bir adım olarak görülen bölgesel kalkınma ajanslarının amaç olarak devletin "düzenleyici" fonksiyonunun güçlendirilmesine hizmet edeceği rahatlıkla ifade edilebilmektedir. Bilindiği gibi özellikle yapısal uyum politikaları ile birlikte artık devlet sosyal devlet anlayışını terk etmekte IMF, DB gibi uluslar üstü merkezlere bağılı bir alt düzenleyici rolünü üstlenmektedir. Bu anlamda kanunun sosyal devletten düzenleyici devlete geçişi meşrulaştırıcı bir nitelik taşımaktadır

(5449 Sayılı, Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun).

Genel olarak 5449 Sayılı kanun maddeleri şu şekilde özetlenebilir:

Kalkınma Ajansları bölgesel gelişme politikalarına yeni bir yaklaşım getirmektedir. Şöyle ki, planlı dönemde Türkiye’de uygulanan bölgesel gelişme politikaları, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi önceliği üzerine kurulmuştur. AB’de izlenen bölgesel politikalar ise eşitsizliklerin giderilmesi önceliği değil, bölgesel rekabet önceliği üzerine kurulmuştur.

Dolayısıyla bu kanun ile Türkiye’de de artık bölgesel rekabet önceliği kabul edilmiştir. Bölgesel gelişmedeki bu yenilik iki sonucu beraberinde getirecektir. Bunlardan ilki, bölgelerdeki planlama ve gelişme sorunlarının özel sektöre devredilmesi, ikincisi ise, bölgelerin ekonomik anlamda yabancı sermaye çekme, finansman sağlama ve yatırım yapma konularında daha fazla serbestliğe kavuşmalarıdır. Kanun, sermaye kesiminin temsilcileri olan oda, dernek, vakıf gibi kuruluşlara bölge yönetiminde etkin roller vermektedir. Ancak, ajansların yönetiminin organik anlamda DPT’ye bağlı olması bu görüşün tartışmasız kabulünü engellemektedir. Zira söz konusu kuruluşların yanı sıra DPT’nin etkinliği de var olacaktır.

Burada esas tartışılması gereken bölgelerarası rekabet politikalarının bölgesel dengesizliklerin giderilmesine ne ölçüde katkı sağlayacağıdır. Zira aday ülkelerin bazılarındaki deneyimler bölgesel rekabet politikalarının eşitlik getirmediğine, aksine eşitliği daha da artırdığına işaret etmektedir. Örneğin Polonya’da 1990’lardan bu yana uygulanan bu türdeki politikaların eşitsizliği artırıcı sonuçlar doğurduğu, diğer ülkelerde de benzer durumlar olduğu ancak, sadece olumlu örneklerin kamuoyuna yansıtılarak yanlış bilgilendirme yapıldığı da ifade edilmektedir.

Kalkınma Ajansları kanununun kuramsal temeli, dünya üretim sisteminde son 25–30 yılda meydana gelen değişimlere dayanmaktadır. Üretim sürecinde büyük ölçekli, kitlesel üretime dayalı fordist üretim olarak adlandırılan yapıdan küçük ölçekli ve esnek üretim teknolojilerine dayalı, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) üzerine inşa edilen ve postfordizm olarak adlandırılan üretim sistemine geçiş söz

konusudur. Bu süreçte üretimin adem-i merkezileşmesi ve KOBİ'lerin üretimdeki ağırlığının artması söz konusudur. Bu dönüşüm kalkınma sürecinde ulusal ekonomi ve ulusal kalkınma anlayışını zayıflatıp yerine yerelleşme ve yerel kalkınmayı güçlendirmektedir. Bununla birlikte söz konusu kuramın birtakım sorunları olduğu, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sorunlarla dolu olduğu, sanayileşmeyi ağırlayamayacağı şeklinde eleştiriler söz konusudur (Geniş bilgi için Harvey, 1993 ve 1997).

Avrupa Birliği vatandaşlarına daha iyi hizmet verebilmek için halka en yakın yönetim birimi olan yerel yönetimlerin gelişmesine büyük önem vermektedir. AB fonlarının kayda değer bir bölümü yerel ve bölgesel yönetimlerin daha iyi çalışabilmeleri için ayrılmıştır. Avrupa Birliği'nde tek bir yerel yönetim sistemi yoktur. AB, yerel yönetimlerin örgütlenme tarzı ve görev ayrımı gibi yerel yönetim sistemine ilişkin konularda üye ülkelere herhangi bir yaptırımda bulunmaz; bu nedenle üye ülkelerin yerel yönetim sistemlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Ancak, AB sınırları içerisinde yerel yönetimler için ortak bir yönetim kavramı geliştirilmektedir. Bu anlayışın en temel özelliği demokratik ve katılımcı bir yönetimin desteklenmesidir. AB'nin benimsediği "yerindenlik" ilkesi yerel yönetimlerin yetkilerinin büyük ölçüde genişlemesine yol açmıştır. Merkezi idarenin görev ve yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesi, mutlaka demokratikleşme, kaynakların daha verimli ve etkili kullanımı, daha başarılı hizmet, israfın ve yolsuzlukları önlenmesi anlamına gelmemektedir. Yerel yönetimlere fazla yetki ve güç devri, ilk aşamada üniter devlet yapısının zayıflatılmasına ve parçalanmasına, eyalet sistemine ve federal devletlere, ikinci aşamada ise küçük, zayıf ve bağımlı devletlerin oluşumuna neden olabilmektedir. Bu endişe Türk kamuoyunda da taraftar bulmakta ve dile getirilmektedir.

AB'deki kalkınma ajansı uygulamalarında inisiyatif daha çok özel sektör temsilcilerine ve sivil toplum kuruluşlarına bırakılmıştır. Türkiye'deki yapılanmaya bakıldığında görünen tablo şudur: Özel sektör ve sivil toplum örgütleri yapılanmanın içinde olmakla birlikte son söz DPT'ye bırakılmıştır. Bu haliyle Türkiye'deki BKA'lar AB'dekilerden farklı bir yapılanma içinde olup DPT'nin Taşra Teşkilatları görüntüsünü vermektedir (Berber, 2002; 48-50).

BKA'lara yüklenen misyon, Türkiye'deki bazı kurumların görev ve fonksiyonları ile örtüşmektedir. Zira bölgelerin rekabeti, verim ve üretim artışını

beraberinde getirecektir. Esnek üretim sisteminde üretim görevi KOBİ'lere yüklenmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de esas görev alanı verimlilik artışı ve KOBİ'lerin geliştirilmesi olan iki kurum vardır. Bunlardan biri Milli Prodüktivite Merkezi, diğeri ise KOSGEB olarak bilinen Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme Başkanlığı'dır. Bu iki kuruluşun mevcut durumunun yeniden gözden geçirilmesi ve BKA'larla ilişkilendirilmesi başta finans olmak üzere birçok konuda kolaylık getirebilir.

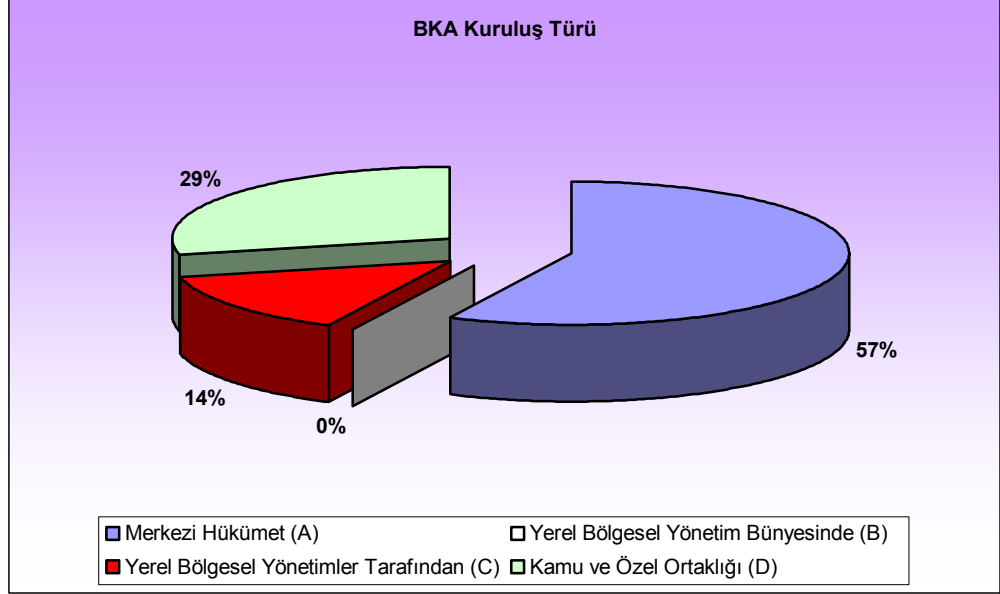
III. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL POLİTİKALAR VE BÖLGESEL KALKINMA AJANLARINA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR VE BİR UYGULAMA ÇALIŞMASI

Bu kısımda, Avrupa Birliği Ülkelerinde faaliyet gösteren Bölgesel Kalkınma Ajanslarını daha iyi analiz edebilmek için bir uygulama çalışması hazırlanmıştır. Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği'nin yayınlamış olduğu "Kalkınma Ajanslarının özellikleri, sahip olması gereken nitelikler, amaçları vb. konuları içeren Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kurulması, Geliştirilmesi Ve Yönetimi adlı yayınındaki temel konuların süzülerek oluşturulduğu bir anket çalışması yapılmış ve bu uygulama ile Avrupa'daki Bölgesel Kalkınma Ajansları irdelenerek Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının uygulanabilirliğinin tartışılması amaçlanmıştır.

Bu uygulama, Avrupa Birliği Ülkeleri'nden İngiltere, İrlanda, Belçika, İtalya, Polonya ve Hollanda'da faaliyet gösteren Kalkınma Ajanslarına gönderilmiştir. Ekte Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış anket çalışması ve gelen cevaplar yer almaktadır. Gelen cevaplar ışığında, bu Kalkınma Ajanslarının kuruldukları bölgelerdeki ekonomik ve sosyal özellikler, ajansların kurulma amaçları, hizmet verdikleri sektörler ve faaliyetleri hakkında edinilen bilgiler; şekiller yardımıyla değerlendirilerek sunulmaktadır.

1) BKA' nızın kuruluş türünü belirtiniz.

Şekil 1: BKA'ların Kuruluş Türü

BKA kuruluş türleri, Merkezi hükümet tarafından kurulan, yerel ve bölgesel yönetimlerin bünyesinde bulunan, yerel ve bölgesel yönetimler tarafından kurulan yada kamu/özel sektör ortaklığı ile kurulan BKA'lar olarak sınıflandırılabilir.

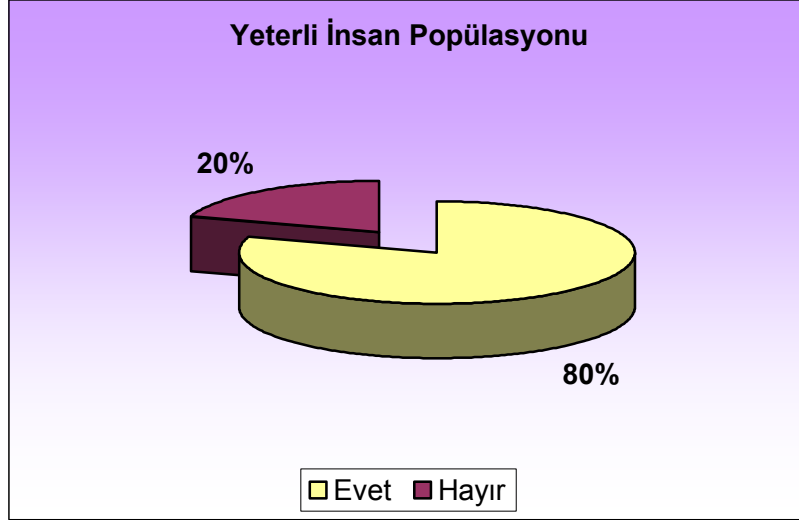
Araştırma sonuçlarına bakıldığında neredeyse tüm BKA'ların hükümet tarafından kurulmuş yada kurulmalarında merkezi hükümetin önemli ölçüde payı yada desteği olduğu görülmektedir.

BKA'ların %40'ında kuruluş, kamu/özel sektör girişimi ile gerçekleştirilmişken, %20'sinde yerel ve bölgesel yönetimlerin katkısı olmuştur. Bu oranlar göstermiştir ki, merkezi hükümetler ekonomi politikalarının bir aracı olarak gördükleri BKA'ları yerel ekonomiyi canlandırmak amacı ile ihtiyaç bulunan bölgelerde kendi eli kurmuş yada kurulmasına destek olmuştur.

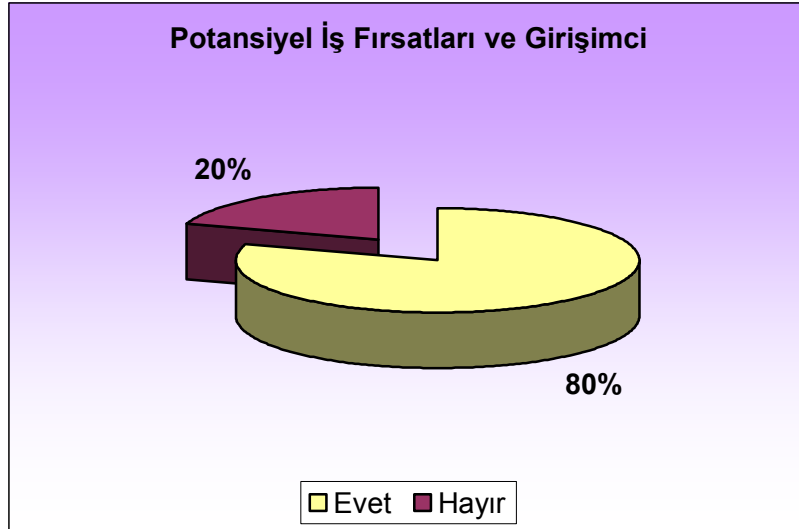
Hükümetlerin bu desteğini arkasına alarak yada tamamen bağımsız olarak, bölgenin gelişimi, ekonomik refahının artması, bölgeye yatırım ve istihdam olanaklarını çekmek amacı ile yerel yönetimler, bankalar, finans kuruluşları ve sanayiciler de bazı ajansların kurulmasında aktif olarak rol almışlardır.

2) BKA'nız kurulmadan önce bölgenizin durumu değerlendirildiğinde aşağıdaki potansiyellerden hangilerinin varlığından söz edilebilirdi?

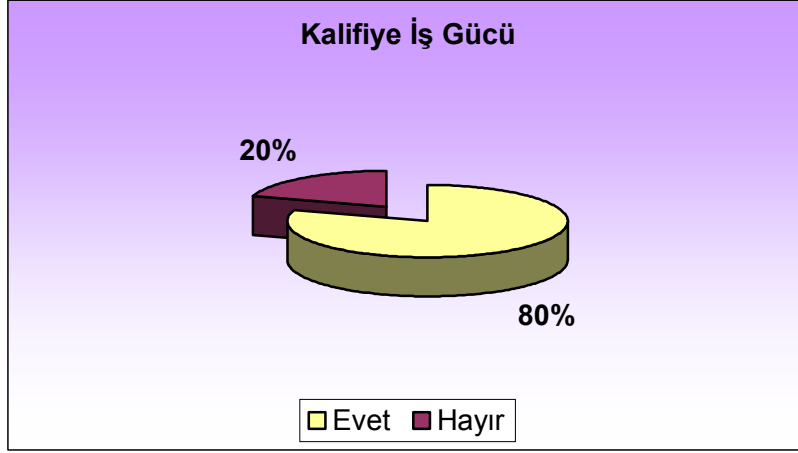
Şekil 2: Yeterli İnsan Popülasyonunun Varlığı

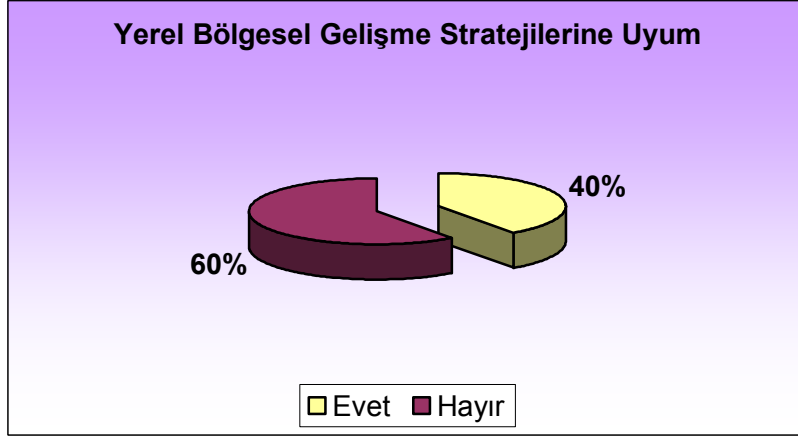
Şekil 3: Potansiyel İş Fırsatları ve Girişimci Varlığı

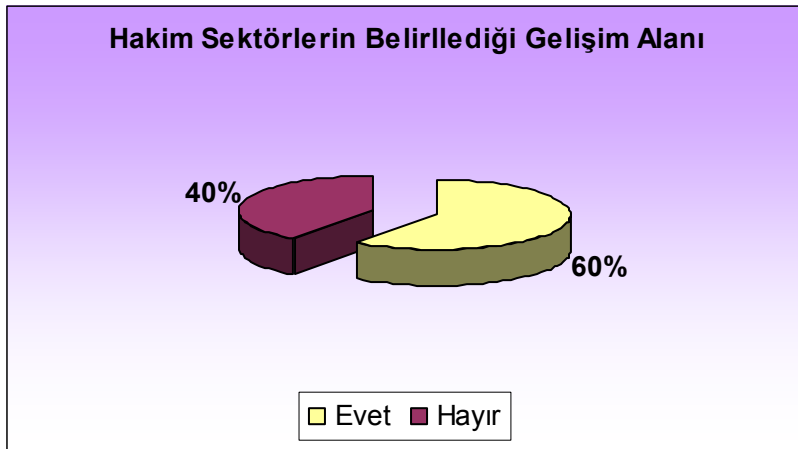
Şekil 4: Kalifiye İş Gücünün Varlığı

Şekil 5: Yerel ve bölgesel Gelişme Stratejilerine Uyum

Şekil 6: Hakim Sektörlerin Belirlediği Gelişim Alanı

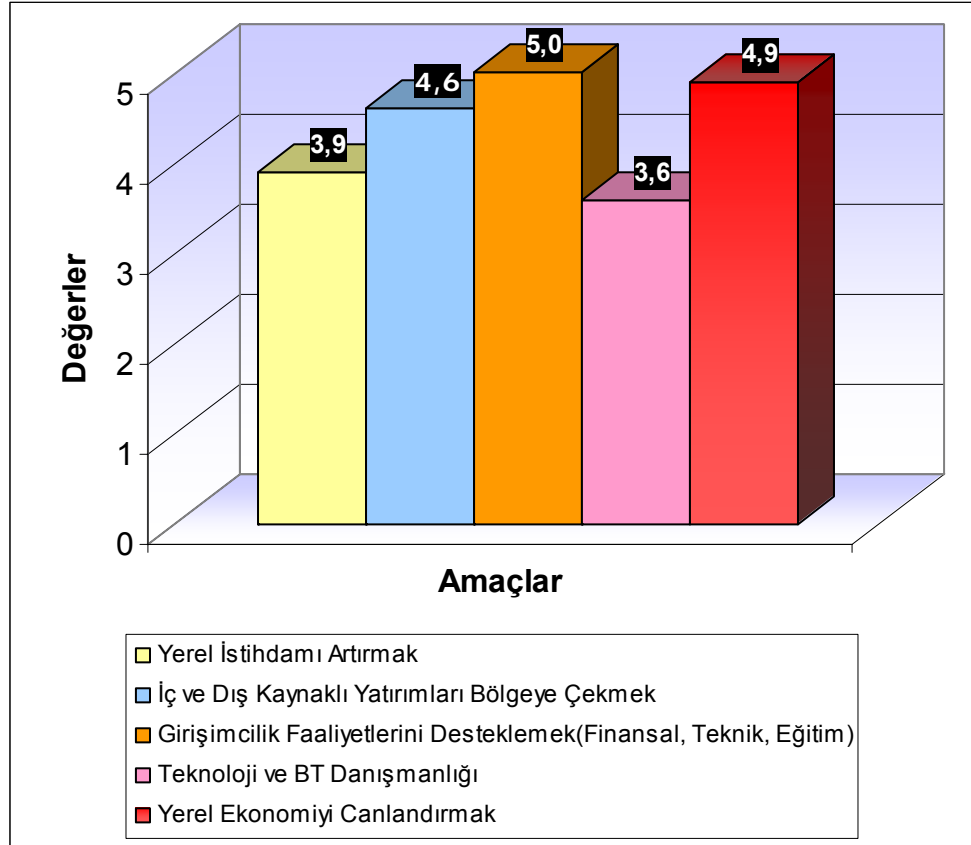
Yukarıdaki şekillerden de anlaşılacağı üzere, araştırmaya katılan BKA'ların %80'ni gibi yüksek bir oranın kurulmalarından önce; bölgelerindeki nüfusun, potansiyel girişimcilerin ve de kalifiye işgücünün varlığının yeterli olduğunu belirttikleri görülmektedir.

Yine bu bölgelerin çoğuna (%60) bölgedeki hakim sektörlerin, bölgenin gelişmeye açık ve gelişme potansiyeli olan alanlarını belirlemiş oldukları anlaşılmaktadır. Gelişmeye açık alanlarda bu belirginlik mevcut iken, bölgesel aktörler arasında, bu alanları geliştirmeye yarayacak yerel ve bölgesel gelişme stratejileri konusunda bir mutabakat sağlanmadığı görülmektedir.

Özet olarak bu da şunu göstermektedir ki; nüfus, kalifiye işgücü, potansiyel girişimcilerin ve gelişmeye açık alanların var olduğu bölgelerde tüm bu unsurları bir araya getirecek ve uygun gelişme stratejilerini seçip uygulamaya geçirerek, tüm bölgesel aktörleri etrafına toplayabilecek bir BKA modeli başarıya ulaşmak için gereklidir.

3) Aşağıdaki BKA'ların kurulma amaçlarından bazıları sıralanmıştır. Kendi bakış açınızdan düşünüldüğünde, bu amaçların önem derecesini nasıl sıralarsınız?

Şekil 7: BKA'ların Amaçlarının Önem Derelerinin Değerlendirilmesi

Bu sorunun hazırlanmasında EURADA'nın BKA'ların kurulma amaçlarını içeren yayını baz alınmıştır. Araştırmaya katılan BKA'lara kendi açılarından, bu amaçların önem derecelerini 1 (önemsiz) ile 5 (çok önemli) açısında bir değer vermeleri istendiğinde;

- Yeni iş fırsatları yaratarak bölgedeki istihdamı artırmak 3.9,
- Yatırımcıları etkileyerek iç ve dış kaynaklı yatırımları bölgeye çekmek 4.6,
- Yerel girişimciye finansal, teknik ve eğitim alanlarında destek sağlayarak bölgedeki girişimcilik faaliyetlerini artırmak 5.0,

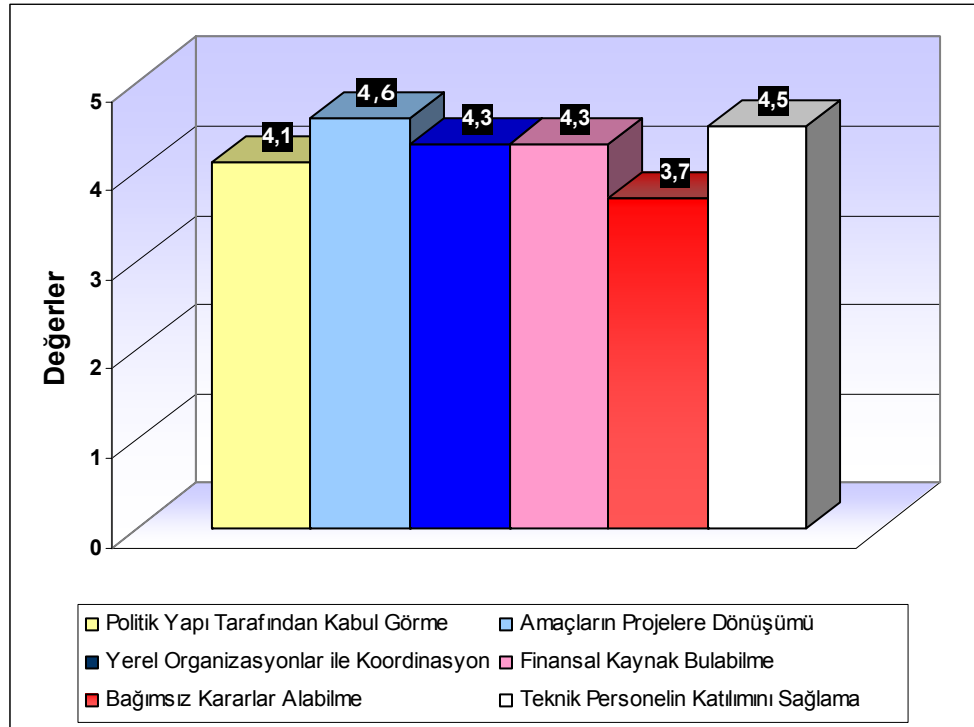
- Üretimde kullanılacak teknolojiler ve son yıllarda önemi artan bilgi teknolojileri konusunda danışmanlık hizmeti vermek 3.6,
- Bölge ekonomisinin canlandırılması konusunda aktif rol oynamak 4.9 gibi önem derecesi ortalamalarına ulaşılmıştır.

Bu sonuçlar göstermektedir ki, araştırmaya katılmış olan BKA'ların öncelikli amacı yerel girişimciye ihtiyacı olan hizmetleri sağlayarak, girişimcilik faaliyetlerini desteklemek ve bunun sonucu olarak da bölge ekonomisinin gelişmesinde aktif rol oynamaktır.

Bununla birlikte yine çoğunluğu bölgeye iç ve dış kaynaklı yatırımcıyı çekmeyi önemli görevleri olarak saymaktadırlar. Teknoloji konusunda danışmanlık hizmeti vermek yada yeni iş fırsatları yaratarak istihdamı artırmanın ise ikincil derecede önemli amaçları arasında yer aldığı görülmüştür.

4) Aşağıda BKA'larda bulunması gereken özellikler sıralanmıştır. BKA'nızın bu özelliklere sahip olma derecesini belirtiniz.

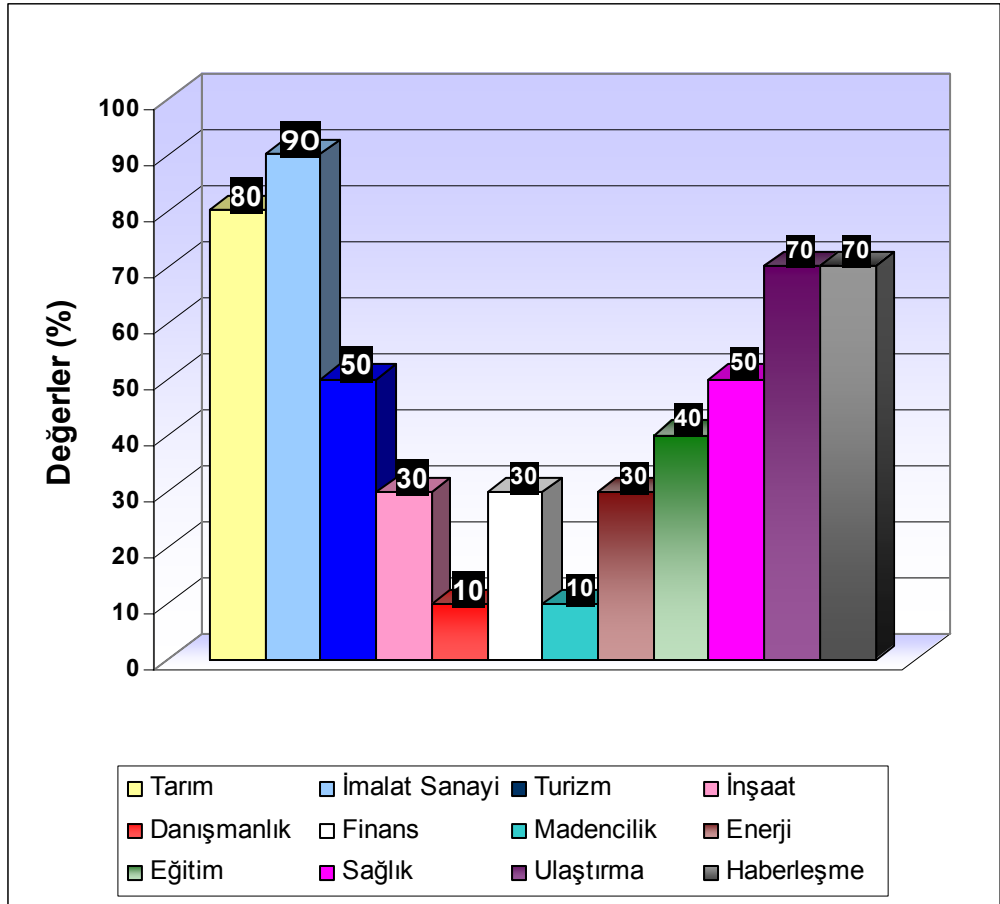
Şekil 8: BKA'larda Bulunması Gereklİ Özelliklerin Değerlendirmesi

Eurada'nın BKA'larda bulunması gereken özellikleri içeren yayını baz alınarak hazırladığımız soruya verilen cevaplar değerlendirildiğinde; Eurada tarafından belirlenmiş olan gereksinimlerin hemen hemen tüm kalkınma ajansları tarafından kabul gördüğü, ve de bu özelliklere sahip olma derecelerinin yüksek oranda olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda düşündüğümüzde, BKA'lar kendilerini, politik yapı tarafından anlaşılan, gerekli finansal kaynakları bularak amaçlarını operasyonel projelere dönüştürebilen, diğer yerel organizasyonlarla koordineli bir politika sürdüren ve bütün bunlarla birlikte teknik personelinin katılımı ile amaçladığı kalıcı sonuçlara ulaşmayı başaran organizasyonlar olarak görmek istemektedirler. Özet olarak araştırmaya katılan tüm BKA'lar yukarıda saydığımız özelliklerin bir BKA'da bulunması gerektiği konusunda aynı görüşe sahiptirler.

5) BKA'nız aşağıdaki sektörlerden hangilerine hizmet vermektedirler?

Şekil 9: BKA'ların Hizmet Verdikleri Sektörler

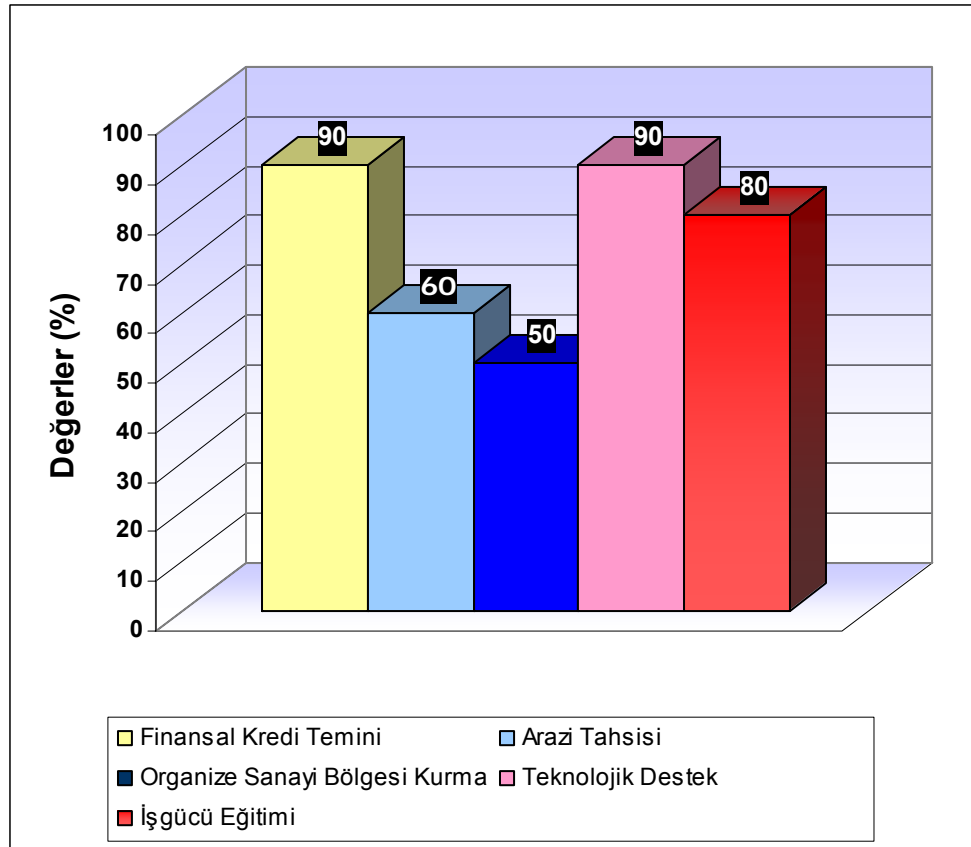

BKA'ların hizmet verdiği öncelikli sektörlerin tespiti amacıyla sorulan soruya gelen yanıtlarda, en çok hizmet verilen sektörlerin; tarım, imalat sanayi, taşımacılık – lojistik ve iletişim sektörleri olduğu görülmüştür. Bunun yanında bilgi teknolojileri sektörü ve yüksek teknolojilerin kullanıldığı bazı sektörlerin (nano teknoloji vb.) de gün geçtikçe artan önemleri gözlenebilmektedir.

Oranların yüksek çıkacağı beklenen tarım ve imalat sanayi sektörleri ile birlikte asıl yükselen değerlerin taşımacılık, lojistik hizmetler, bilgi teknolojileri ve ileri teknoloji sektörleri olduğu görülmüştür. Günümüz küresel ekonomisi içerisinde hızlanan mal ve hizmet akışının bu sektörlerin önemini arttırdığı ve görece olarak az bir sermaye ve girdi ile kalkınmada kayda değer farklar yaratacağı BKA'ların da gözden kaçırmadığı bir gerçek olduğu görülmüştür.

6) BKA'nız bölgenizdeki girişimci, yatırımcı ve firmalara aşağıdaki yardım ve desteklerden hangilerini sağlamaktadır?

Şekil 10: BKA'ların Sağladığı Yardımlar

BKA' ların bölgelerindeki girişimci, yatırımcı ve firmalara sağladıkları destekler ve yardımlar değerlendirildiğinde;

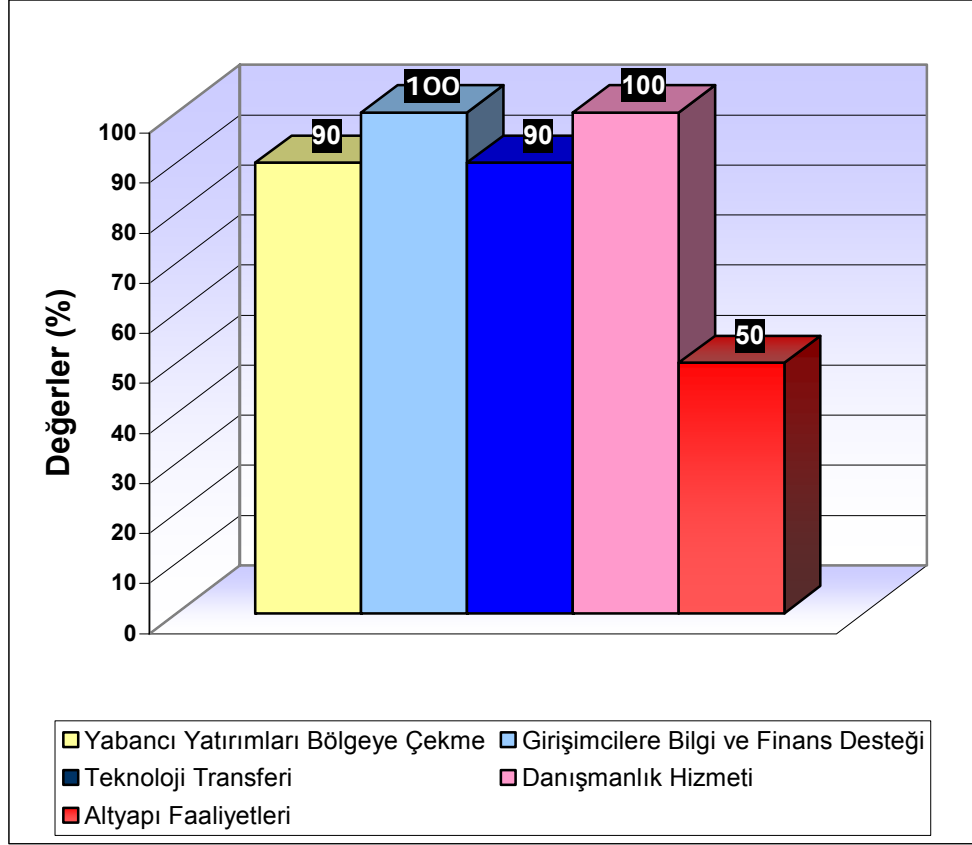
Bu destekler arasında en önemli payı %90 oranla finansal yardımlar almıştır. AB'nin bu tip kuruluşlara sağladığı fonlar ve kendi kaynaklarını bölgede ekonomiyi canlandıracak olan yatırımcı ve girişimcilere aktardıkları görülmektedir.

Bunun yanında, BKA'lar bilgi teknolojilerini firmaların üretim aşamalarında nasıl kullanacağından çok onlara en son teknolojilere nasıl ulaşacakları ve bu teknolojilerin maliyetlerini karşılama yönünde destek olma yolunu seçmektedirler.

Bölgede ki işgücünün eğitilerek kalifiye hale getirilmesine büyük önem verdikleri görülen BKA'ların yalnızca pek azı girişimci ve yatırımcılara arazi tahsis yada sanayi bölgeleri kurma gibi faaliyetleri gösterdiği görülmüştür.

7) BKA'nız bünyesinde aşağıdaki faaliyetlerden hangisini vermektedir?

Şekil 11: BKA'ların Faaliyetleri

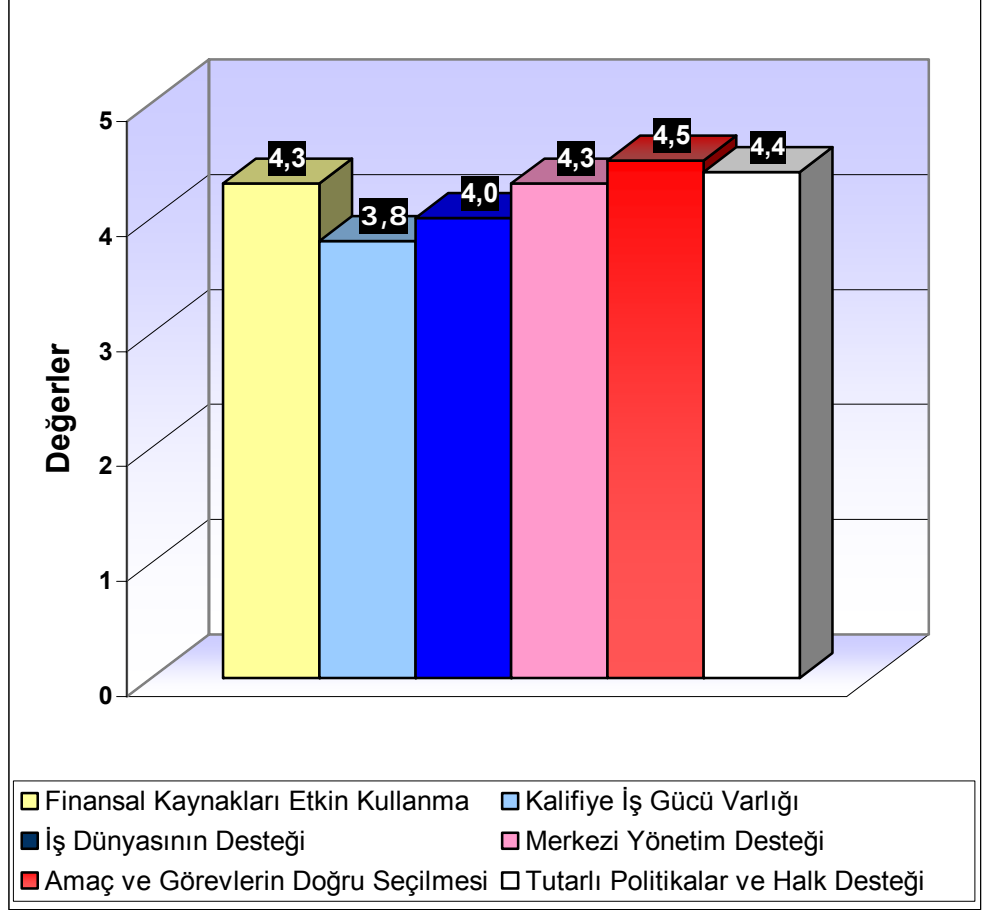

Araştırmaya katılan tüm BKA'ların girişimcilere finans ve bilgi desteği sağlama ve bölgedeki firmalara danışmanlık hizmeti verme aktivitelerini sürdürdüğü görülmektedir. Girişimcilere ve bireysel bazda hizmet talep eden her bir şirkete bu saydığımız destekleri sağlayan BKA'lar yerel ve bölgesel ölçekte de bölgenin yatırımcılar tarafından cazibesini artırmak için tanıtım ve reklam faaliyetlerini sürdürdükleri ve bununla birlikte bölgelerarası teknoloji transferi gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmamıza katılan BKA'ların sadece %50'si bölgenin alt yapısını iyileştirmek ve tamamlamakla ilgili aktivitelerde yer aldıkları görülmüştür.

8) BKA'ların başarılarını etkileyen faktörlerden aşağıda belirtilmiş olanlarını, önem derecesine göre nasıl sıralarsınız?

Şekil 12: BKA'ların Başarı Faktörleri

BKA'ların başarısını etkileyen faktörlerin önem derecesine göre (en yüksek değer 5 olmak kaydı ile) sıralanması istendiğinde;

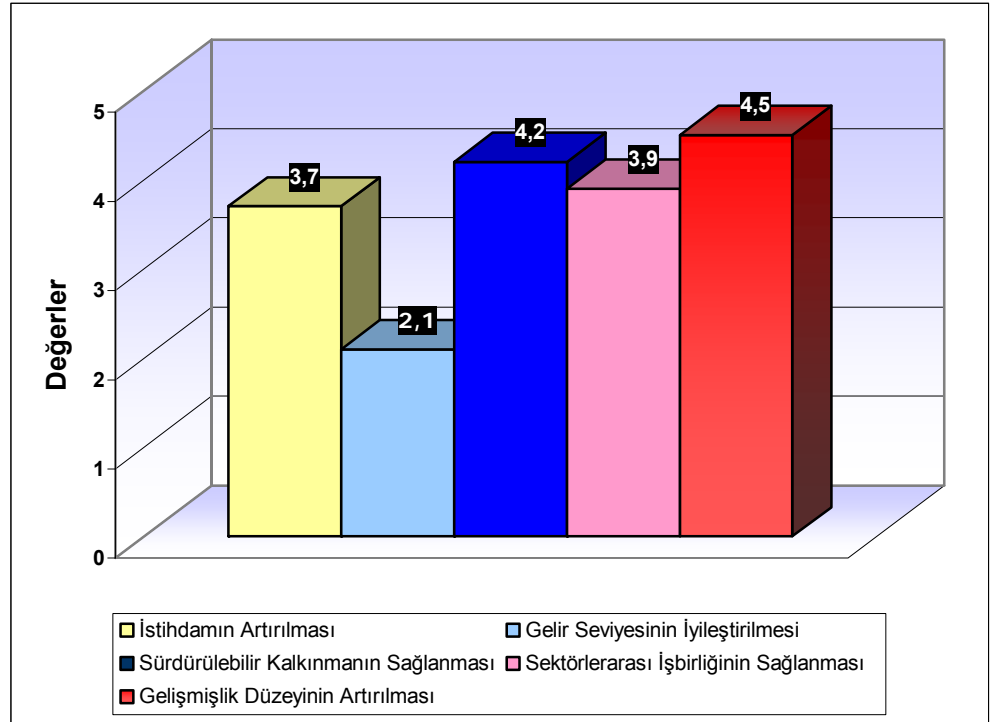
BKA'nın amaç ve rollerinin doğru belirlenmesi, başarıyı etkileyen en önemli faktör olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında bu belirtilen amaçların uzun vadede uygulanabilir ve tutarlı politikalarla halkın desteği kazanılarak hayata geçirilmesi ve de bölgedeki varolan finansal kaynakları etkin kullanmak diğer önemli başarı faktörleri olarak sıralanmıştır.

Merkezi hükümetin ve bölgedeki iş dünyasını temsilcilerinin desteklerini kazanmayı da önemli bir başarı faktörü olarak gören BKA'ların sayısı da azımsanmayacak derecededir.

9) BKA'nız kurulduğundan bu yana belirlemiş olduğunuz amaçları ne ölçüde gerçekleştirdiniz?

Şekil 13: Amaçlarını Gerçekleştirme Dereceleri

BKA'ların kuruluş aşamalarından bu yana performansları kendileri tarafından değerlendirilmeleri istendiğinde;

Bölgenin gelişiminde önemli rol oynadıklarının ve sürdürülebilir kalkınma sürecinin gerçekleştirilmesinde önemli bir paya sahip oldukları düşünüldüğü görülmektedir. Ayrıca bir çoğu, bölgede sektörler arası işbirliğinin sağlamaya katkıda bulduklarını belirtirken, istihdamın artmasını da pozitif yönde etkiledikleri kanısındadırlar. Bununla birlikte çoğu, genel gelir seviyesinin artışında yada azalışında pek fazla etkili olduklarını düşünmemektedirler.

Uygulama çalışması sonucunda, neredeyse tüm BKA'ların hükümet tarafından kurulmuş yada kurulmalarında merkezi hükümetin önemli ölçüde payı yada desteği olduğu görülmektedir. Bu durum göstermiştir ki, merkezi hükümetler ekonomi politikalarının bir aracı olarak gördükleri BKA'ları yerel ekonomiyi canlandırmak amacı ile ihtiyaç bulunan bölgelerde kendi eli kurmuş yada kurulmasına destek olmaktadır. BKA'lar kurulmadan önceki, bölgede varolan potansiyeler değerlendirilmek istediğinde, nüfus, kalifiye işgücü, potansiyel girişimcilerin ve gelişmeye açık alanların mevcut olması gerektiği anlaşılmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda, BKA'ların öncelikli amacı, yerel girişimciye ihtiyacı olan hizmetleri sağlayarak, girişimcilik faaliyetlerini desteklemek ve bunun sonucu olarak da bölge ekonomisinin gelişmesinde aktif rol oynamaktır. BKA'ların girişimcilere özel bir önem verdikleri görülmektedir. Yeni iş kurma fikirleri olan girişimciler BKA'lara başvurduklarında, projelerinin başlangıcından bitiş aşamasına kadar her türlü desteği aldıkları görülmektedir. BKA'lar bilgi teknolojileri ve diğer teknolojiler konularında da yardım ve danışmanlık hizmeti sunmaktadırlar. Bilgi ve yenilik üretiminin önem kazanması ile bu konuya verilen değer gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Aynı zamanda, bilgi toplumu olmanın getirdiği bir özellik olarak, tüketicilerin beklentilerinde de büyük değişiklikler görülmektedir. Bu nedenle, şirketlerin üretim yapılarını değiştirmesi ya da yenilemesi gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak; işini kurmuş ve faaliyetlerinde devam eden girişimcilere de, yeni alanlara yatırım yapmaları veya iş yada sektör kolunu değiştirme alanında yönlendirme hizmeti de BKA'lar tarafından verildiği yapılan araştırma tarafından anlaşılmaktadır. Yapılan incelemeler, BKA'ların en önem verdikleri bir diğer konunun, bölgedeki şirket ve girişimcileri ihracat yapma konusunda bilgilendirerek, desteklemeleri ve bu şirket ve girişimcilerin dışa açılmalarını teşvik etmeleri olduğunu söylenebilir. Bu hizmetler dışında, sanayi bölgeleri kurma, arazi tahsisi gibi konulara da önem verdikleri görülmektedir. İnceleme yapılan BKA'lar, kendilerini, politik yapı tarafından anlaşılan, gerekli finansal kaynakları bularak amaçlarını operasyonel projelere dönüştürebilen, diğer yerel organizasyonlarla koordineli bir politika sürdüren ve bütün bunlarla birlikte teknik personelinin katılımı ile amaçladığı kalıcı sonuçlara ulaşmayı başaran organizasyonlar olarak görmek istemektedirler. BKA'ların hizmet verdiği öncelikli sektörlerin tespiti amacıyla sorulan soruya gelen yanıtlarda, en çok hizmet verilen sektörlerin; tarım, imalat sanayi, taşımacılık –lojistik ve iletişim sektörleri olduğu görülmüştür. Bunun yanında bilgi teknolojileri sektörü ve yüksek teknolojilerin

kullanıldığı bazı sektörlerin (nano teknoloji vb.) de gün geçtikçe artan önemleri gözlenebilmektedir. BKA'nın amaç ve rollerinin doğru belirlenmesi, başarıyı etkileyen en önemli faktör olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında bu belirtilen amaçların uzun vadede uygulanabilir ve tutarlı politikalarla halkın desteği kazanılarak hayata geçirilmesi ve de bölgedeki varolan finansal kaynakları etkin kullanmak diğer önemli başarı faktörleri olarak sıralanmıştır. Son olarak, bölgenin gelişiminde önemli rol oynadıklarını ve sürdürülebilir kalkınma sürecinin gerçekleştirilmesinde önemli bir paya sahip olduklarını düşündükleri görülmektedir. Ayrıca bir çoğu, bölgede sektörler arası işbirliğinin sağlamaya katkıda bulduklarını belirtirken, istihdamın artmasını da pozitif yönde etkiledikleri kanısındadırlar. Bununla birlikte çoğu, genel gelir seviyesinin artışında yada azalışında pek fazla etkili olduklarını düşünmemektedirler.

SONUÇ

Değişen küresel rekabetçi ekonomide firmaların sürdürülebilir rekabet gücü elde etmesi bölgesel ölçekte işbirlikleri içeren yeni kurumsal yapılarla olanaklıdır. Rekabete tek başına dayanamayan firmalar, tabandan tavana örgütlenmelerle oluşturdukları kurumlar ve etkileşim ağları ile bölgeleri üzerinden, kurumsal ağlarda yer alabilmektedirler. Bölgesel farklılıkları gidermek amacıyla kullanılan araçlardan biri olan BKA'lar, yerel ekonomide yer alan farklı firmaların ve kurumların bölgesel bir ortak hedef çizgisinde, bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek üzere rekabetçi ortamı geliştiren, düzenleyen ve koordine eden, yerel inisiyatifle kurulmuş kurumsal yapılardır.

BKA'lar belli bir yerellikteki ekonomik aktörler arası etkileşim ve işbirliği ağları oluşturarak, koordinasyon görevi üstlenmektedir. Bunun yanı sıra bölgenin içsel kalkınmasına yönelik stratejik planlama çalışmalarından, firmalara ve yönetimlere verilen danışmanlık, eğitim servislerine kadar değişik ölçeklerde hizmetler sunmaktadırlar. Yerel inisiyatifle kurulmuş olmalarından ve tabandan tavana örgütlenmelerinden gelen meşruiyet ve yerelliklerin özgün sorunlarına çözüm geliştirmek üzerine odaklanmış kurumsal yapıları BKA'ların etkinliğini artıran faktörler olarak değerlendirilebilir.

AB' nin bölgesel politikalar üzerindeki vurgusuna koşul olarak, Avrupa' daki BKA' ların özgün bölgesel politikalarını üretirken AB'nin inisiyatifleri ile de hareket ettikleri görülmektedir. Bu anlamda, yenilikçilik ve teknoloji politikaları Avrupa genelinde uluslar üstü ve bölgesel ölçeklerde geliştirilmektedir. Daha da ötesi, AB aday ülkelerde bölgesel politikaların ve politikaları düzenleyen ve koordine eden yerel ve bölgesel ölçekteki kurumların oluşturulmasını önemli bir koşul olarak öne sürmektedir.

Kalkınma Ajansları kamu ve özel sektör işbirliği, ortaklıklar ve ağsal ilişkiler üzerinden ortak kalkınma hedefleri oluşturulmasında ve esnek yapılarıyla özel sorunlara etkin çözümler üreten kurumlar olarak çok önemli bir katalizör işlevi yerine getirebilmektedir. Toplumsal ve ekonomik gelişimi içsel dinamiklerle tabandan tavana sağlayabilecek bu kurumlar uygulamada yerleşmiş ve toplum desteğini arkasına alan karar verme süreçleri kanallarıyla etkinlik alanlarını geliştirebilir,

böylelikle küresel rekabet şartlarında ihracat olgusuna sağlayabilecekleri fayda artırılabilir.

Çalışmanın birinci bölümünde, bölgesel gelişme ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının temel çerçevesi çizilmiş ve ilk kısımda, bölgesel gelişme ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının tanımlamaları yapılmaktadır. Büyüme, kalkınma ve gelişme kavramları açıklanarak, aralarındaki farklılıklar belirtildikten sonra, bölge kavramı ve geçirdiği değişim incelenmiştir. Daha sonra bölgesel gelişme ile ilgili temel kavramlar ele alınmıştır. Bölgesel gelişme ile ilgili temel kavramlar; bilgi, teknoloji ve öğrenme üzerine kurulu teknolojik ilerleme, öğrenen bölge, yenilik ve bölgesel sinerjik ağ sistemleridir. Bölgesel aktörler arasında karşılıklı etkileşim ve öğrenme süreci ile Ar-Ge faaliyetlerinin yenilik üretimindeki önemi üzerinde durulmuştur. Öğrenen bölge, bu kavramlar içinde ön plana çıkarken bilgiye dayalı yeni dünya görüşü, öğrenme ve yenilik üretme süreçlerine yeni boyutlar getirmiştir. Yaparak, kullanarak ve ağlar yoluyla karşılıklı etkileşime girerek beraber öğrenme; öğrenen ekonomide en önemli öğrenme yolları haline gelmiştir. Bilgi ve teknoloji altyapısının hızlandırdığı bilgi akışı, bölgedeki aktörler arasında etkileşimleri hızlandırarak öğrenen bölgelerin oluşumunu desteklemektedir.

Daha sonra, bölgesel gelişme sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajansları ele alınarak; BKA'ların tanımı ve idari yapısı, amaçları, bulunması gereken özellikler, Bölgesel Kalkınma Ajanslarının türleri ve yasal statüleri, faaliyet ve görevleri, finansmanı ve de başarısını etkileyen faktörler ele alınmıştır. Önemli bir bölümünün Avrupa'da kurulmuş olduğu BKA'ların esas varlık nedenleri; bölgesel stratejilerin uygulanması, yerel ve bölgesel girişimciliği destekleme, alt yapı hizmetlerinin sunulmasına yardımcı olma, özel sektörün yakın geleceği için yerel-bölgesel çözümler araştırma ve bölgesel talepleri karşılayacak yeni ürün ve hizmet üretimi için finansal garantiler ve çözümler arama şeklinde özetlenmektedir. BKA'ların sektörel ve genel kalkınma sorunlarını belirlediği, bunların çözümüne yönelik olanakları ve çözümleri saptadığını, ve bu çözümleri geliştiren projeleri desteklediği söylenebilmektedir. Ayrıca, tüm BKA'lar içinde buldukları bölgenin içsel potansiyellerini geliştirme amacı içersinde olduğu görülmektedir.

İkinci kısımda, bölgesel gelişme politikasının bir aracı olarak Kalkınma Ajansları ele alınmış, geleneksel bölgesel gelişme politikalarına değinildikten sonra,

yeni bölgesel gelişme politikaları olarak, Avrupa Birliği Bölgesel Politikası, İçsel Yerel Gelişme Politikaları: Yeni / Yerel Sanayi Odakları, Bölgesel Teşvik Tedbirleri ve Bölgesel Kalkınma Ajansları incelenmiştir. Tüm bu bölgesel gelişme politikalarına yönelik yeni yaklaşımlar değerlendirildiğinde, bölgesel dinamiklerin harekete geçirilmesi, bölgelerin bilgi ve teknoloji altyapılarının geliştirilmesi, girişimcilerin ve yenilik üretiminin desteklenmesi ve bölgenin rekabet gücünün artırılması amaçlarına yönelik olarak uygulanmakta oldukları söylenebilmektedir. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının, bir politika aracı olarak başarı gösterebilmesi için; BKA'lar, yerel yönetimler, işletmeler, akademisyenler, sivil toplum örgütleri ve vatandaşların katılacağı platformlarda, bölgesel gelişme politikalarını tartışarak, tüm toplumun benimseyeceği bir strateji ve vizyon oluşturması gerekmektedir. BKA, belirlenen stratejinin başarıya ulaşması için toplumun geniş katılımını sağlamaya yönelik kampanyalar ve bilinçlendirme programları ile stratejinin toplum tarafından benimsenmesini sağlaması gerekmektedir. Ancak, bu şekilde uygulanacak politikalar ile BKA'lar amaçlarını gerçekleştirebileceklerdir.

Üçüncü kısımda ise, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde izlenen bölgesel gelişme politikaları analiz edilmiş ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Gelişimi ve dünyadaki örnekleri incelenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan bölgesel gelişme politikaları; ilk olarak iç göç politikasıdır. Bu politikalar ile, bu bölgelerin gelişmesine yardım edilebilir. Az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere ve ülke dışına olan nüfus hareketleri, gizli işsizlik koşulları altında, bölgede bir gelir artışına yol açtığı halde, nüfusu zaten yoğun olmayan bölgeler için bu bir kayıp sayılmaktadır. Geri kalmış bölgelerin kalkındırılması gizli işsiz de olsa fazla nüfusun kendi bölgesinde iş olanaklarına kavuşturulması ile sağlanabilir. Devletin ekonomik ve toplumsal altyapı için yatırım yapması ikinci önemli konudur. Ekonomik ve toplumsal altyapı için yapılan yatırımlar arasında bağ kurulması, altyapı yatırımlarının yerel gelirleri arttırıcı bağımsız bir etmen olmaktan çok, yeni ekonomik etkinlikleri kamçılayan bir kaldıraç olarak kullanılması ve son olarak, bunların bölge için hazırlanacak uzun vadeli bir gelişme sürecinin parçası olmalarında da zorunluluk vardır. Geri kalmış bölgelerin sanayileştirilmesi, bu konuda başvurulabilecek üçüncü bir yöntem olarak söylenebilir. Gelişmiş ekonomilerde uygulanan politikalara bakıldığında ise, bu ülkelerin en önemli sorunları fazla nüfusa sahip olmalarıdır. Bu nedenle bölgesel gelişme politikası aracı olarak nüfusun seyrekleştirilmesine yönelik araçlar kullanılırlar. Bu araçlar daha çok olumsuz nitelik

taşıyan araçlardır. Bunlar, gelişmiş bulunan bölgelerin büyüme hızını yavaşlatmayı amaçlamaktadır. Birçok ülkenin deneyimleri, sanayinin ve nüfusun gelişmiş bölgelerde yığılmasını önlemekte kullanılan araçların pek etkili olmadığını ortaya koymaktadır. Nüfusu fazla olan bölgelerdeki işgücünü dağıtmakta kullanılan iki olumlu araçtan biri, gelişmiş bölgelerdeki ekonomik ve toplumsal etkinliklerden bir bölümünün, başka bölgelere aktarılmasıdır. Bu önlem, geri kalmış bölgede yerleştirilecek firma için riskli ve transfer gideri yüksek bir yoldur. İkinci araç ise çok büyük kentler çevresinde yeni ve uydu kentler yaratarak, nüfusu dağıtmaktır.

Birinci bölümde son olarak, BKA'ların dünyadaki gelişimi incelenmiştir. BKA'ların dünyadaki gelişimine baktığımızda da BKA'lar, merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirme amacıyla Dünya'da 1930'lu yıllardan itibaren kurulmuşlardır. Önemli bir bölümü Avrupa'da olmak üzere pek çok BKA mevcuttur. Bu konudaki ilk örnek 1933 yılında ABD'de Tennessee Valley Authority (TVA)'nin 1930'larda kurulmasıdır. Daha sonra Avusturya, Belçika, Brezilya, Almanya, Hollanda, İtalya, Portekiz, İspanya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'da da birçok BKA kurulmuştur.

İkinci bölümde, bölgesel gelişmeye yönelik teorik yaklaşımlar ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının rolü incelenmektedir. İlk kısımda, bölgesel gelişme teorileri geleneksel yaklaşımlar başlıkları altında incelenmektedir. Bölgesel gelişmeye yönelik ilk yaklaşımlar arasında alan kullanımı ile ilgili ilk teoriler, bölgesel büyüme modelleri, dengeli kalkınmaya yönelik gelişme teorileri, dengesiz kalkınmaya yönelik gelişme teorileri, doğrusal/aşamalı kalkınma teorileri, neo-liberal yaklaşımlar, bağımlılık teorileri, ekonomik taban teorisi, yığılma ekonomileri ve kutuplaşmış gelişme teorisi incelenmiştir. Küreselleşme süreci ile birlikte son yıllarda bölgesel gelişme ve ekonomik coğrafyaya ilişkin olarak, dünya ekonomisinde gözlenen önemli gelişmelerden başlıcaları arasında, ekonomideki artan yerelleşme eğilimleri ile kentsel ekonomiler olgusu bulunmaktadır. Bu süreç içinde, iletişim, ulaştırma ve teknolojiye hızlı gelişmeler, yerleşim teorisinin hammadde ve pazara yakınlığı gibi geleneksel değişkenlerinin önemini azalttığı buna bağlı olarak da bölgesel gelişme politikalarında önemli değişmelerin ortaya çıktığı gözlenmiştir. Bu politika farklılıkları bölgesel gelişmeye yönelik yeni yaklaşımlar başlığı altında ele alınmıştır.

Bölgesel gelişmeye yönelik yeni yaklaşımlar arasında ise, entegre bölgesel gelişme teorisi, ürün yaşam döngüsü modeli, sanayi kümeleri ve esnek uzmanlaşma, içsel büyüme teorileri, bölgesel gelişme ve yenilikçi ortam yaklaşımı, girişimcilik ve bölgesel gelişme, bölgesel ağlar teorisi ve sürdürülebilir bölgesel gelişme yaklaşımı incelenmiştir. Bölgesel gelişme politikalarında temelde, sürdürülebilirlik, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, sosyal ve ekonomik dengelerin, kültürel çeşitlilik ve fırsat eşitliğinin ve sosyal, ekonomik ve siyasal katılımcılığın sağlanması öncelikle benimsenmektedir.

İkinci bölümün son kısmında, bölgesel gelişme yaklaşımları çerçevesinde Bölgesel Kalkınma Ajansları incelenmiştir. Küreselleşme kapsamında değişen bölgesel üretim sistemleri ve politikaları, bölgeyi ekonominin ve ekonomik kalkınmanın odak noktası olarak kabul eden yaklaşımlara ivme kazandırmıştır. Bölgesel Kalkınma Ajansları da bölgesel ölçekte ekonomiyi canlandırmak, örgütlemek ve geliştirmek amacıyla oluşturulan kuruluşlardır.

Üçüncü bölümde, ilk olarak Türkiye’de izlenen bölgesel gelişme politikaları, planlı dönem öncesi ve planlı dönem başlıkları altında ele alınmıştır. Görüldüğü gibi, Türkiye ulusal planın bölgesel hedeflerini gerçekleştirmede, genelde, 1960’ların gözde stratejisi “büyüme odakları”nı ve bu stratejinin uygulama araçlarını benimsemiştir. Altyapı yatırımlarının yoğunlaşması, ekonomik çarpan etkisi büyük sektörlerin/alt sektörlerin desteklenmesi, yerel kaynakların ve girişimcinin harekete geçirilmesi, vb. çeşitli uygulama araçlarının ya hepsi bir arada ya da seçmeli olarak kalkınma planlarına girmiştir. Bazı merkezlerin, çevrelerindeki kentsel merkezlere göre, daha yüksek gelir, nitelik ve nicelik olarak daha gelişmiş hizmet düzeyi ve ekonomik etkinlik yoğunluğuna eriştikleri dikkate alınırsa, büyüme merkezi stratejisinin kısmen başarılı olduğu söylenebilir. Çünkü, bu merkezlerin çoğu, özellikle “planlanan/geliştirilecek merkezler”, ülke genelinde yarışan merkezler haline gelememiş, bölgelerinde önemli bir itici güç oluşturamamışlardır. Bunun başlıca nedenleri; yeterli yığılma ekonomilerine sahip olamamaları, merkezlerde sermayeyi çekecek (hatta yerel girişimciyi tutacak) nitelikte ekonomik, teknik ve fiziksel altyapının bulunmaması, nitelikli insan gücünü tutacak sosyal-kültürel-fiziksel altyapının yetersizliği, bunlara bağlı olarak, üretim verimliliğinin büyük merkezlere göre düşük olması, vb. olarak sıralanabilir. Hemen tüm plan dönemlerinde KÖY kapsamındaki yerleşmeler arasında, anakentlerin çevresinde yer alan birkaç

yerleşme ve GAP bölgesinde oluşan bazı çekim merkezleri dışında büyüme merkezleri yaratılamamıştır. Çünkü; KÖY'lerin belirlenmesinde bilimsel doğrular yerine politik baskılar etkin olmuştur.

Daha sonra, Bölgesel Kalkınma Ajansları, Türkiye'nin Kalkınma Politikasındaki yeni bir arayış olarak incelenmiş ve Türkiye'nin plan bölgelerine ayrılmasına değinildikten sonra, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi, Kırsal Kalkınma Projeleri, Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı ve Mersin Kalkınma Ajansı örnekleri Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansı deneyimleri olarak ele alınmıştır.

Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, 25 Ocak 2006 tarihinde kabul edilmiştir. Buna bağlı olarak da Kalkınma Ajansları kanununun kuramsal temelini, dünya üretim sisteminde son 25–30 yılda meydana gelen değişimlerden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Üretim sürecinde büyük ölçekli, kitlesel üretime dayalı fordist üretim olarak adlandırılan yapıdan küçük ölçekli ve esnek üretim teknolojilerine dayalı, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) üzerine inşa edilen ve post-fordizm olarak adlandırılan üretim sistemine geçiş söz konusudur. Bu süreçte üretimin adem-i merkezileşmesi ve KOBİ'lerin üretimdeki ağırlığının artması amaçlanmıştır. Bu dönüşüm kalkınma sürecinde ulusal ekonomi ve ulusal kalkınma anlayışını zayıflatıp yerine yerleşme ve yerel kalkınmayı güçlendirmektedir.

Çalışmanın son kısmı olarak, Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği'nin yayınlamış olduğu "kalkınma ajanslarının özellikleri, sahip olması gereken nitelikler, amaçları vb. konuları içeren Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kurulması, Geliştirilmesi Ve Yönetimi adlı yayınından temel konuların süzülerek oluşturulduğu bir anket uygulaması hazırlanmıştır. Bu uygulama, Avrupa Birliği Ülkeleri'nden İngiltere, İrlanda, Belçika, İtalya, Polonya ve Hollanda'da faaliyet gösteren Kalkınma Ajanslarına gönderilmiştir. Gelen cevaplar ışığında, bu Kalkınma Ajanslarının kuruldukları bölgelerdeki ekonomik ve sosyal özellikler, ajansların kurulma amaçları, hizmet verdikleri sektörler ve faaliyetleri hakkında genel bilgiler edinilmiştir.

Uygulama çalışması sonucunda; BKA'ların girişimcilere özel bir önem verdikleri görülmektedir. Yeni iş kurma fikirleri olan girişimciler BKA'lara başvurduklarında, öncelikle uzman kişiler tarafından ayrıntılı bir görüşme gerçekleştirilir. Uygulamaya konmak istenen projelerinin fizibilite çalışmaları yapıldıktan sonra, BKA tarafından projelerinin maddi portresi ortaya çıkarılır. Gerekli görüldüğünde AB fonlarından ya da BKA'nın kendi özel fonlarından başlangıç sermayesi veya uzun dönemli kredi olanakları girişimciye sunulmaktadır. Ayrıca, girişimcilere; pazarlama, planlama, ekonomi, finans ve insan kaynakları konusunda bilgilendirme amaçlı olarak ücretsiz kurslar verilmektedir. Bilgi teknolojileri ve diğer teknolojiler konusunda yardım ve danışmanlık hizmeti de sunulmaktadır. İşini kurmuş ve faaliyetlerinde devam eden girişimcilere de, yeni alanlara yatırım yapmaları veya iş yada sektör kolunu değiştirme alanında yönlendirme hizmeti de BKA'lar tarafından verildiği görülmektedir.

BKA'ların önem verdikleri bir diğer konu ise, bölgedeki şirket ve girişimcileri ihracat yapma konusunda bilgilendirerek, desteklemeleri ve bu şirket ve girişimcilerin dışa açılmalarını teşvik etmeleridir. Bu hizmetler dışında, sanayi bölgeleri kurma, arazi tahsisi gibi konulara da önem verdikleri görülmüştür.

İçinde yaşadığımız yeni çağda, zenginlik bilginin ürünüdür. Bilgi, ekonominin başlıca hammadeleri ve en önemli ürünleri haline gelmiş bulunmaktadır. Günümüzde zenginlik yaratmak için gerek duyulan sermaye varlıkları arazi, bedensel emek, imalat aletleri ve fabrikalar olmayıp bunların yerini bilgi almaktadır.

Gelişmiş ülkelerde şekillenen ve tüm dünya ülkelerini kısa zamanda etkisine alan bilgi toplumundaki gelişmelerin özellikle sanayileşme sürecini tamamlayamamış veya sanayileşme sürecinde olan gelişmekte olan ülkeler açısından irdelenmesi ve ekonomilerin bilgi toplumuna uyum sürecine girerek yeni stratejilere yönelmesi gereksinimi gittikçe artmaktadır. Bilgi toplumu, başta emek faktörü olmak üzere tüm üretim faktörlerinin, kamu ve özel sektör işletmelerinin, bireylerin ve devletin teknolojik gelişmeler karşısında yeniden yapılanmasını, yeni bir dünya görüşü ve yaşam felsefesini beraberinde getirmektedir. BKA'ların, bilgiye, teknolojiye, yeniliklere verdiği önem göz önünde bulundurulduğunda, bu yerel kuruluşların bilgi toplumu olma sürecini destekleyen organizasyonlar oldukları ifade edilebilir.

Bilgi toplumunda en önemli girdilerden insan faktörü ve bilginin niteliğinde değişim ortaya çıkmaktadır. Bilgi, hem kişisel bir kaynak olarak, hem de kilit ekonomik bir kaynak olarak görülmektedir. Günümüzde, bilgi toplumunda ise bilgi anlamlı tek kaynak olarak benimsenmektedir. Geleneksel üretim faktörleri yani doğal kaynaklar, emek ve sermaye ortadan kalkmamakta ancak, ikinci plana düşmektedir. Söz konusu üretim faktörleri bilgi sayesinde elde edilebilir kaynaklardır. Burada bilginin niteliği de önemlidir. İşe yarayan bilgi, sosyal ve ekonomik sonuçlar getirebilecek bilgi önem kazanmaktadır. Bilginin oluşumuna katkı verecek ve bilgiyi kullanacak olan ise insandır. Bilgi toplumunda diğer önemli girdi insan faktörü olmaktadır. Burada, düşünsel anlamda emek faktörünün gelişimi, insana yapılacak yatırımlar ön plana çıkmaktadır. Benzer şekilde, BKA'ların işleyiş yapılarına bakıldığında, girişimciye özel bir önem verildiği bilinmektedir. Bu durum da; BKA'ların yeni fikirlere, buluşlara yani bilgiyi üreten insana verdiği değeri anlatan bir göstergedir.

Bilgi toplumu; yeni temel teknolojilerin gelişimiyle bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi sermayesinin ve nitelikli insan faktörünün önem kazandığı, eğitimin sürekliliğinin ön plana çıktığı, iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler ile toplumu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir gelişme aşaması olarak tanımlanabilir. Bilgi toplumu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda yeni bir yaşam biçimi getirmektedir. Bu yeni gelişmeler yeni davranış biçimlerinin oluşmasına yol açmakta ve toplumu standartlaşma ve merkezileşmenin ötesine taşımaktadır. Bu yeni uygarlık, farklı bir dünya görünümünü de beraberinde getirmekte; zamanı, mekanı, mantık ve nedenselliği ele almada kendi özgül biçimlerini geliştirmekte ve geleceğin politikasının ilkelerinin de kendine göre oluşmasına yol açmaktadır. Merkezi hükümetten bağımsız, yerel organizasyonlar olarak faaliyet gösteren BKA'lar da, ekonomi politikalarına yeni bir anlayış getirmekte, bilgiye ve insana verdiği önem ile sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişi desteklemektedir.

Türkiye'nin ve diğer gelişmekte olan ülkelerin uluslararası alanda gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkının daha fazla açılmaması, ulusal alanda ise kalkınmanın sağlanması açısından, bu ülkelerin bilgi toplumundaki gelişmelere ne ölçüde uyum gösterdikleri önemlidir. Bu anlamda bilgi toplumu olma sürecini destekleyen BKA'lar, ülke ekonomisine uygun politikaları benimseyerek, bölgesel

kalkınmayı hareketlendirip, ülke kalkınmasına katkıda bulunma amacını taşımaktadırlar. Türkiye küreselleşme dahilinde değişen rekabet ortamında ayakta kalabilmek adına tüm potansiyellerini ortaya koymak; bunun için bölgesel kalkınma politikalarının geliştirilmesi ve doğru uygulanması konularında daha duyarlı bir yaklaşımı benimsemek durumundadır. Türkiye'nin küresel anlamda rekabet edebilirliği rakiplerinin yavaş yavaş kabullenmeye başladığı bölgesel kalkınma politikalarına bağlı bir dış ticaret stratejisini benimsemesiyle artabilir. Bu kapsamda ülkemizde, küresel rekabet şartlarında bölgesel kalkınmanın ve ihracat artışının düzenli ve planlanmış bir biçimde sürdürülebilirliği açısından bölgesel anlamda faaliyet gösteren bu tip kurumların sayıları ve etkinliklerinin artırılmasında fayda bulunmaktadır. Küresel rekabette yüksek katma değerli, kaliteli ve markalaşmış ürünlerle uzmanlaşmış pazarlara ulaşma hedefini benimseyen tüm yerel oluşumlar, içsel potansiyellerini daha etkin değerlendirerek sürdürülebilir rekabet gücüne ulaşacaktır.

Yapılan uygulama çalışması ve Avrupa'daki BKA örneklerinin incelenmesi sonucunda, BKA'ların merkezi hükümetten bağımsız ancak merkezi hükümetin ekonomi politikalarını içinde bulundukları bölgenin gerçekleri ile bağdaştırarak, bölgenin ekonomik ve sosyal yönden gelişmesi adına projeler üretmeyi amaçladıkları görülmektedir. Türkiye'nin sürdürülebilir bölgesel kalkınmayı ve insani kalkınmayı sağlayabilmesi için, Avrupa'daki örneklerinin işleyen organizasyonel yapıları model alınarak, sosyo-ekonomik gerçeklerine uygun amaçlar belirlenmesi, hizmet verecekleri sektörlerin doğru seçilmesi ve merkezi ve yerel yönetimlerle tutarlı ekonomi politikaları belirlenmesi gerekmektedir. Sosyo-ekonomik gelişme süreci, bölgeyi tanıyan ve bölgenin ekonomik ve sosyal unsurlarını bir araya getirerek bölgenin iç dinamiklerini en etkin şekilde ortaya çıkarmayı amaçlayan BKA'ların, bilgi toplumundaki gelişmeler çerçevesinde, sürdürülebilir kalkınma ve insani kalkınma stratejileri doğrultusunda bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına yönelik olarak bölge ekonomilerinin güçlendirilmesinde önemli katkılarda bulunabilecekleri öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Ağır, H. & Kar, M. (1998). Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi (Neo-Klasik Büyüme Teorisi). KSÜ Yayınları.

Akgüngör, S. ve Falcıoğlu, P. (2004). Türkiye İmalat Sanayinde Bölgesel Uzmanlaşma ve Sanayi Kümeleri.

Alaçam, Volkan. (2004). Bölgesel Kalkınma Ajansları. Erişim:27.07.2006, <http://www.igeme.org.tr>.

Albeni, Mesut. (2004). Türkiye’de Teknolojik Öğrenmenin Alansal Analizi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 22: Kayseri.

Altınok, S. Mercan, B. ve Baltacı, N. (2004). Öğrenen Bölgeler: Bölgesel Kalkınmada Ortak Bilgi Kullanımı. S.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları:Karaman.

Avrupa Birliği Müktesabatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı. (2001). Avrupa Birliği Genel Sekreterliği: Ankara.

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu (2006). Erişim:27.07.2006, <http://www.deltur.cec.eu.int>.

Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA), (1999). Creation,Development and Management of RDAs.

Berber, Metin. (2002). Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları: Trabzon.

BIC LAZIO Business Innovation Centre. [http:// www.biclazio.it](http://www.biclazio.it).

Candy, Janet. Planning Learning Cities: Addressing Globalisation Locally.

Castells, M. & Hall, P. (1994). Technopoles of the World :The making of twenty-first- century industrial comexes. Routledge: New York.

Çalt, Gökhan. (2004). Bölgeselleşme ve Avrupa Birliği'nin Bir Aracı Olarak Bölge Kalkınma Ajansları.

Demirci, Aytül Güneşer. (2005). Farklı Ülkelerde Bölge Kalkınma Ajansları, Bölgesel Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir? Sayı:6, Paragraf Yayınları: Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (2006). Erişim:20.07.2006, <http://www.die.gov.tr>.

Devlet Planlama Teşkilatı (2006). Erişim:08.12.2005, <http://www.dpt.gov.tr>.

Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) (2006). Erişim:12.06.2006, <http://www.dtm.gov.tr/dunya/buyumod.htm>.

Dinler, Dinler. (1986). Bölgesel İktisat. Uludağ Üniversitesi Yayınları: Bursa.

DPT (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Erişim:03.03.2006,<http://ekutup.dpt.gov.tr/bölgesel/oik523.pdf>.

DPT (2003). Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Planı. Erişim: 04.04.2006, <http://plan8.dpt.gov.tr>.

DPT (2005). Erişim: 12.06.2006, <http://www.dpt.gov.tr>.

E, T.J. (2002). Technological Learning By National R&D: The Case of Korea in CANDU-Type Nuclear Fuel, Technovation.

EBSO (2004). Erişim:25.05.2006, <http://www.ebso.org.tr>.

Edward J, Malecki. Technology And Economic Development: The Dynamics of Local, Regional and National Change, Chapter 8: Entrepreneurship and Regional Development.

EGEV (2004). Erişim: 14.06.2006, <http://www.egev.org>.

Enterprise Ireland. <http://www.enterprise-ireland.com>.

Eraydın, A. (2004). Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler. DPT- PAU KEAS 2004 Sempozyumu: Pamukkale.

Erkan, Hüsnü. & Erkan, Canan. Bilgi Ekonomisinde Teori ve Politika Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları: İzmir.

Erkan, Hüsnü. (1987). Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme, Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları: İzmir.

Erkan, Hüsnü. (1990). Ekonomi Politikasının Temelleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları: İzmir.

Erkan, Hüsnü. (1998). Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları: İzmir.

Erkan, Hüsnü. (2000). Küreselleşme ve Bölgesel Gelişmede Yeni Yaklaşımlar ve GAP Örneği, Güneydoğu Anadolu Projesi: Türkiye'nin Geleceğinde GAP'ın Yeri Semineri. TC Merkez Bankası Yayınları: Ankara.

Erkan, Hüsnü. (2004). Ekonomi Sosyolojisi. Fakülteler Kitabevi Barış Yayınları: İzmir.

Erkan, Hüsnü. (2004). Toplumsal Sorunlara Entegre Sistemler Yaklaşımı (TOPSES) Bağlamında Sürdürülebilir Yenilikçi Bölgesel ve Kentsel Gelişme. DPT- PAU KEAS 2004 Sempozyumu. ESPAŞ (2004). Erişim:13.06.2006, <http://esbas.com.tr>.

Eryılmaz, Bilal. (2000). Anayasa'dan aktaran, Kamu Yönetiminin Yapısı. İstanbul.

FREEMAN, C., and L. SOOTE. (2003). Yenilik İktisadı, ,Akademik Dizi 2, Çev. E. TÜRKCAN, TÜBİTAK Yayınları: Ankara.

Friedman, John. (1973). The spatial Organization of Power in The Development of Urban Systems, V:4 N:3, California.

Gal, Z. (2002). Innovation Network building in the Hungarian Region of Transdanubia. 42.ERSA Kongresi: Dortmund.

Güneydoğu Anadolu Projesi (2006). Erişim:15.06.2006, <http://gap.gov.tr>.

Goddard, J.B. Chatterton, P. (1999). Regional Development Agencies and The Knowledge Economy: Harnessing The Potential of Universities. Environment and Planning Center: Government and Policy. Volume: 17.

Hirschman, O. Albert. (1975). The Strategy of Economic Development, Yale University Press.

Hughes, J.T. (1998). The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach. Urban Studies.

İçişleri Bakanlığı (2006). Erişim:10.04.2006, http://www.icisleri.gov.tr/_icisleri/TurklidareDergisi.

İzmir Ticaret Odası (İTO) (2006). İzmir Stratejik Planı. İzmir Ticaret Odası Yayınları: İzmir.

İzmir Yerel Gündem 21 (2004). Erişim:10.06.2006, <http://www.izmir-yerelgundem21.org.tr>.

İZTO (2003). İzmir Stratejik Planı 2003-2012. İZTO Yayınları:İzmir.

Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun. Kabul Tarihi: 25.01.2006. Erişim:01.03.2006, <http://rega.basbakanlik.gov.tr>.

Kayasü, S., Pınarcıoğlu, M., Yasar, S. Dere, S. (2003). Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları. Sayı:2003-8, İstanbul Ticaret Odası Yayınları: İstanbul.

Keleş, R. & Hamamcı, C. (2002). Çevrebilim. İmge Kitabevi Yayınları (4.Baskı): Ankara.

Keleş, Ruşen. (1996). Kentleşme Politikası. İmge Kitabevi: Ankara.

Kıymalıoğlu, Ü. (2004). Yığılma Ekonomileri. DPT-PAU KEAS 2004 Sempozyumu: Pamukkale.

Kumral, Neşe. (1993). Bölgesel Gelişme Politikası Aracı Olarak Ekonomik Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviki. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.

Kumral, Neşe. (1994). Ekonomik Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviki. EĞİAD Ekonomik Raporları. No:10, EĞİAD Yayınları: İzmir.

Lewis, W. A. (1966). Sınırsız Emek Arzı İle İktisadi Kalkınma. Çev: Metin Berk. İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları. ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayınları: Ankara.

LUNDVALL, B-A. (1999). "Technology Policy in The Learning Economy" In D.Archibugi, J. Howells, J. Michie (Ed.), Innovation, Policy in a Global Economy, Chambridge Universty Press.

MALECKI, E.J. (1997). Technology And Economic Development: The Dynamics Of Local, Regional And National Competitiveness, Second Edition, Longman.

Mercan, Birol. Küresel ve Bölgesel Rekabet Avantajı Sağlayıcısı Olarak Sanayi Odaklarının (Clusters) Oluşumu Ve Gelişimi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları: Karaman.

Mersin Kalkınma Ajansı. (2006). Erişim:10.02.2006, <http://www.mersinka.org>.

Morgan, K. (1997). The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal. *Regional Studies*, 31(5).

Newlands, D. (2003). The Role of Universities in Learning Regions. 43. ERSA Kongresi: Finlandiya.

North West Regional Development Agency. <http://www.nwda.co.uk>.

Nurkse R. (1966). Azgelişmiş Ekonomilerde Büyüme. Çev: Tunca Toskay. İktisadi Büyüme ve Gelişme: Seçme Yazılar. Sayı:1193, İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

OECD (1996). The Knowledge-Based Economy. OECD/GD(96) 102: Paris.

OECD (2006). Erişim:27.07.2006,<http://www.oecd.org>.

ONE NorthEast – The Regional Development Agency for North East England.<http://www.onenortheast.co.uk>.

OOst N.V The Regional Development Agency East Netherlands. [Hhttp://www.oostnv.nl](http://www.oostnv.nl).

Öztürk, Lütfü. (2004). Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış (Foreign Direct Investments In Free Zones: An Assessment By Considering Related Theories). Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: Hatay.

Perroux, François. (1970). Note on the Concept of Growth Poles in Regional Economics, Theory and Practice, The Free Press: New York.

Pomerania Development Agency. <http://www.arpg.gda.pl>.

Quandt, C. & Pacheco, L.M.S.F. (1999). Fostering the Growth of Innovation Clusters for Regional Development: Building a Network of Software Clusters in Parana, Brazil. 4. Uluslararası Teknoloji Politikası ve Yenilik Konferansı: Brezilya.

Rosenstein – Rodan, P. N. (1966). Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın Sanayileşme Problemleri. İktisadi Büyüme ve Gelişme Seçme Yazıları, İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Rostow W. W. (1980). İktisadi Gelişmenin Merhaleleri. Çev: Erol Güngör. İkinci Baskı, Kalem Yayıncılık: İstanbul.

Rydin, Y. (1997). Policy Networks, Local Discourses and the Implementation of Sustainable Development, (der.) S. Baker, M. Kousis, D. Richardson ve S. Young, The Politics of sustainable Development. Routledge: London.

Sağlam, Dünder. (1991). Keynes ve Schumpeter'in Ekonomi Bilimine Katkıları, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı:9, İstanbul.

Sarıca, İsmail. (2001). Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:1: Hatay.

Savaş, Vural. (1986). Kalkınma Ekonomisi. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. Yayınları: İstanbul.

Soprip Development Agency. <http://www.soprip.it>.

Streeten, Paul. (1966). Dengesiz Büyüme. İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayınları: Ankara.

Şen, Arzu. (2004). Sürdürülebilir Bölgesel Gelişme Yaklaşımı: İzmir Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.

Şen, Zelal. (2004). Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Türkiye'nin Avrupa Birliği Adaylığı ve Katılım Öncesi Stratejisi Çerçevesinde Bölgesel Politika Alanında Uyum Durumunun Değerlendirilmesi, Uzmanlık Tezi. Ekonomik ve Mali Konular Dairesi Başkanlığı Yayınları: Ankara.

TÇSV & Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu. (1991). Ortak Geleceğimiz. Çeviren: Belkıs Çorakçı: Ankara.

TEK (2003). Tartışma Metni, Büyüme Stratejileri, Erişim: 01.02.2006, <http://tek.org.tr/tartisma.php>.

The Brussels Enterprise Agency. <http://www.abe.irisnet.be>.

The Investment and Development Agency for Northern Netherlands, N.V. NOM. <http://www.nom.nl>.

Tunç, Mehtap. (1997). Kalkınmada İnsan Sermayesi Yaklaşımları ve Türkiye'de İnsan Sermayesi Boyutunun Analizi. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.

Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi (2003). Erişim:18.07.2006, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/kob/2003.pdf>.

Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (2006). Erişim:27.07.2006, http://www.ttg.gov.tr/tur/01_neden_ttg/13.htm.

Yarnit, M. (2000). Towns, Cities and Regions in the Learning age: A Survey of Learning Communities. Erişim: 22.07.2006, <http://www.lifelonglearning.co.uk>.

Yavilioğlu, Cengiz. (2002). Geri Kalmışlık Olgusu Ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri: Eleştirel Bir Yaklaşım. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, Sivas.

Yorkshire Forward. <http://www.yorkshire-forward.com>.